

ОЛГА КОСТАДИНОВА
КОСТАДИНОВА

ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪРХУ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА

Олга Костадинова

**ИЗСЛЕДВАНЕ
ВЪРХУ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА
ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА**

Благоевград, 2025

**ИЗСЛЕДВАНЕ
ВЪРХУ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА
ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА**

© Олга Костадинова, автор

Рецензенти:

Проф. д-р Стефан Кирилов

Доц. д-р Петър Първанов

ISBN 978-954-00-0431-0 (pdf)

Университетско издателство „Неофит Рилски“
Благоевград, 2025

Съдържание

УВОД	4
Глава 1. Разпространението на християнството по нашите земи до възникването на Българската държава (681 г.)	7
Глава 2. Християнството в периода от основаването на първата Българска държава от кан Аспарух (681 г.) до нейното покръстване (864 г.) от княз БорисI.....	11
Глава 3. Българската църква от приемането на християнството до падането на I ^{та} Българска държава под Византийска власт (865-1018)	14
Глава 4. Охридската българска архиепископия (1018-1767).....	26
Глава 5. Българското Християнство и Българската православна църква по време на II-та Българска държава до нейния край (1185-1396)	34
Глава 6. Българското православно християнство и борбите за независима Българска църква по време на османското иго (1396-1878)	42
Глава 7. Развитие на Българската Православна църква в България и етническите области населени с българи извън нея в периода (1878-1944 г.).....	51
Глава 8. Развитието на Българската Православна църква в периода на авторитарно управление в България (1944 – 1989).....	66
Глава 9. Развитието на Българската Православна църква след демократичните промени в България (1989 – до настоящем).	91
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	116
Приложение 1.	118
Приложение 2:	130
Библиография	135

УВОД

Разработката разглежда в кратък и синтезиран вариант историята и характера на Българската православна църква през вековете - от появата на Християнството по нашите земи до съвременното състояние и роля на тази църква. Разглеждат се първите прояви на новата религия тук още в първите векове на Новата ера. Ролята на първите християнски проповедници сред онзи конгломерат от народи и общности в източната част на ранната Римска империя, когато се появява Християнството. Тогава нашите земи са част от тази огромна империя, с всичките особености на едно многообразие от народи, религии, култури, социални отношения... Основната част от населението са траките, които все още са многобройни племена, все още неконсолидирани в единен народ, въпреки че вече са формирали свои държави. Взаимните им влияния с древните гърци създават една доста близка религиозно-културна система, в която се преплитат политеистични култове и божества. Към това се прибавят римските религиозни и културни влияния в рамките на общата империя. Именно в този конгломерат от религиозни вярвания се появява и Християнството. Хуманните и морални норми, които в ранния си вариант то внушава, импонират на много от хората на Балканите в бурните времена на войни, преминаващи нови народи, вътрешни политически и социални сблъсъци в огромната империя. Така Християнството се установява тук трайно.

В източните предели на Империята преследванията срещу християните не са така последователни и системни. Не случайно именно тук част от римската имперска върхушка попада под влиянието на Новата религия. Не случайно именно в Изтока на Империята ще се обособи новият ѝ център, новата ѝ столица Константинопол. Именно тук нейният създател император Константин I Велики, ще регламентира официално Християнството като законна религия, а малко по-късно то ще стане и официална държавна религия. Така още в първата половина на първото хилядолетие след Христа, населението на нашите земи ще се християнизира. Така ще го заварят и славяните и прабългарите, когато идват тук и създават държава. Именно под мощното политическо и културно влияние на Източната Римска (Ромейска) империя тази държава ще стане Християнска. Нещо повече – Българската средновековна държава ще формира и развие Първия център на Християнска книжовна култура, основана на Писмеността на братята Кирил и Методий в нейния „*Кирилски*“ вариант. Именно в голямата империя на Борис I и Симеон Велики основаната на славянска писменост, ще се превърне в **една от трите големи общности** на Европейската Християнска цивилизация - славянската! България

става създателят и центърът на тази общност. Тази огромна за времето си книжовна култура е „*Старобългарска*“, а езикът на който е написана е именно „*Старобългарският*“! Оттук тя и той ще отидат при русите, сърбите, черногорците, че и при власите и молдовците, че и при монголците даже! На тази основа много по-късно ще се появи нелепицата „*църковно-славянски език*“?! Средновековна България е втората Християнска държава в Европа, заедно с Римейската империя, тогава когато другите европейски държави току що се формират и стават християнски, включително и славянските. И тя дава Християнската книжовна култура на последните! Именно тук трябва да се търси **първият голям връх** в Българската история. Ето това трябва да се пропагандира пред чужденците идващи в България днес, а материали, факти и обекти, свидетелстващи за това има много!

Вторият връх в нашата история е Българското национално възраждане. То също се основава в най-голяма степен на Православното Християнство и Православната църква. Защото именно борбата на българите за Независима от Цариградската гръцка патриаршия национална Православна църква, е в основата на Възраждането ни като народ и държава през XVIII - XIX век. Тази борба консолидира българите в **единна нация** още в последния век на османското владичество! Така Православието, именно като Българско Православие, не само съхранява народа ни, заедно с езика, но го прави и модерна нация и го връща отново в лоното на Европейската Християнска цивилизация. Това също е важен факт, който следва да пропагандираме **пред света** за да покажем кои сме. Затова също има много обекти и материали каквито са например многобройните манастири и черкви, както и богатите сбирки от чудесни икони в нашите музеи.

След Освобождението Българската Православна църква, в лицето на **Българската Екзархия**, продължава ролята си на Национална духовна институция не само за българите в свободната ни държава, но и в останалите под османска власт българи чак до войните. До тогава Екзархията укрепва националния дух на тези българи с поддържането на българските училища и черкви в отнетите ни земи. След оттеглянето ѝ само в рамките на Българската държава, асимилацията им от съседните държави се ускорява и в общи линии завършва в следващите десетилетия! Това е един от най-печалните факти в националната ни история!

В разработката е разгледана и особената роля на Охридската българска архиепископия в поддържането на българския дух в мрачните векове на византийското и османското господство. Първоначално тя е обявена от завоевателя на Самуилова България император Василий II за **духовен изразител на всички българи** в Империята.

Така Архиепископията остава официална духовна институция на българския народ в 170-годишното византийско и спомага за тяхното оцеляване. Още по-важна роля ще играе Охридската архиепископия за оцеляването на българите в условията на близо 5-вековното османско робство, когато народът ни е поставен не само в условията на политически но и духовен гнет от чуждата азиатска и мюсюлманска империя!

По-нататък в разработката се разглежда **нерадостната съдба на БПЦ** в условията на наложения у нас болшевишки тоталитаризъм. Макар и оставена да съществува като духовна институция на българите, тя всъщност губи тази своя роля под тоталния контрол на партията-държава и нейните репресивни органи. Българските граждани са подложени на преследване когато влизат в черквите. В същото време повсеместно им се натрапва още от най-ранна възраст, войнстващият **болшевишки атеизъм!** Така, откъснати от свободния свят, в продължение на половин век, близо три поколения българи са лишени от истинска духовност. Те стават полуатеисти, почти забравят, че именно Православието ги е запазило като народ през вековете, че то чрез Българската Екзархия, ги е направило нация – част от Европейската Християнска цивилизация! Все пак комунистическото управление възстановява статута на Българската църква като независима **Патриаршия!** Но цялото ѝ ръководство е от подставени от комунистическата власт лица, а целият православен клир остава под тоталния контрол на ДС, на партийните и комсомолски структури.

В последната глава на разработката са разгледани мястото и ролята на БПЦ в постсоциалистическото ни общество и държава. Обръща се внимание на **разцеплението** и **кризата** в Духовната ни институция – **закономерно следствие** от тоталитарния половен век! Фактът, че повечето свещеници са били ангажирани по един или друг начин с ДС и тоталитарната власт, предизвикват разкол, разделение на Светия синод и публични конфликти. Наред с това в Църквата ни се шири корупция и печалбарство, висшето духовенство не крие афинитета си към охолан живот, към скъпи коли... Това допълнително компрометира БПЦ в очите на полуатеистичното съвременно българско общество. В страната се разраства влиянието на протестантски и други църкви и секти. Отстранена за много десетилетия от образованието, от истинското духовно влияние, БПЦ остава в една особена ситуация на безтегловност. В края на разработката се търсят пътища за постепенно **възстановяване** на ролята на БПЦ като истинска духовна институция в живота и културата на съвременните българи.

Глава 1. Разпространението на християнството по нашите земи до възникването на Българската държава (681 г.)

Най-напред християнството по нашите земи прониква и води началото си от самия св. апостол Павел, който проповядва в градовете на Балканския полуостров Филипи, Солун и Верея (Егейска Тракия), докато в региона на Югоизточна Тракия и Черноморието се разпространява евангелската проповед на св. апостол Андрей. Техни ученици продължават делото им като биват поставени за епископи - във Филипопол (Пловдив) проповядвал свети Ерм, във Верея – Карп, а в Одесос – Ампилий. Наред с Карп от Верея, ап. Павел ръкополага и светия мъж Аристарх за епископ на град Солун. Това доказва, че още в първи век на Балканския полуостров имало доста християни. През втори век броят им нараства още повече, вследствие на което биват открити и нови епископски катедри, като например в градовете разположени в „източната част на Балканския полуостров, а именно в Дебелт (около 20 километра на запад от Бургас и Анхиало”.¹

Първоначално Християнската вяра се разпространява най-вече между гърците обитаващи по бреговете на моретата и между жителите на римските колонии, като в края на IV век тя достига и спечелва сърцата на местното население (траки, скити, даки и беси). Като добър пример може да се даде мисионерската дейност сред тракийското племе беси, която е била толкова успешна, че според преданието в последствие се превежда и Библията на техния език и те редовно извършвали богослужение на него².

Процесът на християнизация сред местното население е пряко свързан с тяхното гонение и подлагане на най-жестоки мъчения от страна на римските императори. С този свой избор те засвидетелстват своята готовност по-скоро да умрат за вярата си отколкото да се откажат от нея.

По време на тези гонения през III-IV в. християните мъжествено отстояват вярата си като най-смелите се удостояват с мъченически венци и имената им се записват в пантеона на светците мъченици и великомъченици. Такъв защитник на вярата е почитаният и на запад св. Дасий от Доростолската община, който също се увенчава с мъченически подвиг. До издаването на Миланския едикт в 313 г. и провъзгласяването на Християнството за официална религия то има вече няколко вековна традиция. Това

¹ Станимиров, Ст. История на българската черква, част II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 1

² Пак там, с. 2

означава, че то е широко разпространено, с добра уредена епископска мрежа на Балканите. Като доказателство за значимо участие на сердикийската църква (нейните местни общини) в дейността на вселенската църква „свидетелства свиканият през 343 г. църковен събор в Сердика в защита на Никеийския символ от 325 г. По същото време отцепници – ариани, провеждат свои заседания във Филипопол”³.

Конкретен пример в защита на гореказаното е присъствието на Протогенеп Сердикийски (Софийски) на първия вселенски събор (в 325 г.) и на поместния събор в Сердика (в 347 г.). В борбата си срещу арианите голямо число епископи претърпяват големи гонения, когато императорите вземат страната на еретиците ариани.⁴

Християнството сред славяни и прабългари

Една от главните причини християнството да се разпространява значително бързо между славяните още при самата им поява по нашите земи, се дължи на факта, че първо местните християни просвещават и проповядват светото евангелие на дошлите по-късно заселници славяни. По този начин местните християни стават първите разпространители. Огромна роля в това отношение изиграват духовните лица, които имали грижата да „разпръскват светлината на Христовото учение”. След преселването на славяните на Балканския полуостров те започнали да постъпват в редовете на римската армия. Общувайки с войниците християни те научавали за Христовото учение и се покръствали. Покръстените войници – християни свидетелствали на по-късен етап за Христовата вяра пред познати, приятели и роднини. Не на последно място и самите императори имали грижата за покръстването на славяните с една единствена цел, тяхното по-късно елинизиране. Най-накрая Евангелската проповед достигала и до ушите на славяните от пленените войници християни, поробени по време на успешно водените войни с византийските императори.⁵

Славяните били лесно възприемчиви към бита и традициите на завареното християнско население, от което те приемат новата вяра, проповядваща монотеизъм, за разлика от онези, намиращи се извън приморските селища райони във вътрешността, където славяните числено доминират и запазват за по-дълъг период практикуването на

³ Бакалов, Георги. Българската Православна Църква – Исторически очерк , с.17

⁴ Станимиров, Ст. История на българската черкова, част II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 2

⁵ Пак там, с.3

езически култове, познати под наименованието „древно-славянски политеизъм”. Българите, за разлика от славяните са монотеисти. Техен върховен Бог е Тангра - „бог на небето, създател на видимия свят, господар на стихии и покровител на кановете”. Може би това е и една от причините кан Кубрат да приеме за себе си Християнството, което станало по време на неговия престой в Константинопол като юноша. Факт е обаче, че той го запазва само за себе си, без да го налага на неговите поданици и обикновения народ.⁶

Когато Аспаруховите българи преминават Дунава през 679 г. те покоряват славянските племена, които обитавали земите между Дунава, Балкана, Черно Море и р. Осъм и две години по-късно основават тук свое българско царство. По това време писмен свидетел на тези събития става Охридският архиепископ Теофилакт, който описва варварските опустошения на завладените земи и разрушаването на християнските храмове, извършвани от прабългарите с една опияняваща жестокост, на която подвластните им християни отговаряли с проповядване на Христовото слово. От свидетелството на архиепископ Теофилакт става ясно, че „първи насадители на Христовата вяра между българите били покорените от тях славяни.” Когато българите попадат под влиянието на славяните, народ, който по умственото си развитие стоял много по високо от българите завоеватели, те постепенно започват да възприемат езика, нравите, обичаите и религията на славяните. Също така много често пленници християни изиграват решаваща роля за приемането на Християнската вяра от поробилите ги българи. С положителност се знае, че „както епископите и свещениците, тъй и висшите чиновници и по-способните от пленниците проповядвали Християнството на победилите българи и покръстили мнозина от тях”.⁷

Тук трябва да се отчита и друг много важен фактор – завареното тракийско население, за няколко века в рамките на Римската (Ромейската) империя, е в основната си част християнизирано. Самите славяни след заселването си, също са постепенно християнизирани като част от населението на Империята, поне на юг от Балкана. Когато идват българите, и разширяват държавата на юг, в нея се включват големи трако-славянски маси – християни. Именно това ще осъзнае по-късно княз Борис I Покръстителят, като основен фактор за покръстването на народа му. Наред с другите два

⁶ Бакалов, Георги. Християнството в България, статия:
www.pravoslavieto.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm

⁷ Станимиров, Ст. История на българската черква, част II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 4

важни фактора - консолидацията на населението в единен български народ, както и международното признаване на България като част от Християнската Европейска цивилизация, страната ни става равнопоставен член на тази цивилизация.

Доказателство за толерантността на славяните и прабългарите спрямо започналото разпространение на Християнството между тези два етноса, която те проявяват към изградените вече култови сгради и светилища е това, че повечето от тях остават непокътнати. Според археологически проучвания за този период от време няма данни за големи разрушения на храмове и баптисерии по днешните български земи. Започналото разпространение на Християнството сред славяните и прабългарите се улеснило благодарение на провежданата от Византия политика, ето защо „до края на VII век голяма част от пришълците на полуострова приемат християнската вяра”. Славяни ведно с местните траки воюват рамо до рамо в източноримската армия, където Християнството се налага като задължително изповедание. Също така доказателство, че то се успешно възприема и замества практикуването на „древно-славянския политеизъм сред местното славянско население е „фактът, че във втората половина на VIII век на патриаршеския престол в Константинопол е въздигнат славянинът Никита”. Още преди появата на прабългарите по нашите земи християнството има своите ревностни последователи, но то се налага като доминиращ мироглед и духовно израстване сред прабългарите в един по-късен етап от тяхното цялостно християнизирание, тъй като старите езически култове оказвали все още значително влияние върху тяхното светоусещане и бит.⁸

⁸ Бакалов, Георги. Българската Православна Църква – Исторически очерк , с.20, 23

Глава 2. Християнството в периода от основаването на първата Българска държава от кан Аспарух (681 г.) до нейното покръстване (864 г.) от княз БорисI

Изповядващите древни езически култове славяни и прабългари се срещат и заживяват с приелите християнството местни траки, готи и гърци. „Продължителното съжителство на древните българи с различни племена, народи, култури, езици и религии още в пред-дунавския период, формира поведение на толерантност, каквато те проявяват и след настаняването си в Мизия, Тракия и Македония”. Религиозните различия между тези няколко етноса не са причина за враждебност спрямо местното население. От писмения източник „Деянията на свети Димитър Солунски” научаваме например, че „кан Кубер, предводителят на заселилите се в земите на днешна Македония панонски българи, също приема Християнството, заедно със своя помощник Мавър. Куберовите българи са еднокръвни братя с мизийските българи, за което изрично съобщава краткият надпис около Мадарския конник.”⁹

По време на царуването на кан Тервел се установяват за няколко десетилетия мирни отношения с Византия, които допринасят изключително много за насърчаване както на стопанските връзки, така и на културния диалог между двете държави. Също така „има исторически данни, които говорят и за продължителен контакт на славяни и българи с Византия и със завареното в балканските земи местно население, за редица случаи на мирно заселване и дори на военен съюз между традиционните противници, за мирни отношения помежду им, за търговски и други връзки, взаимна размяна на пленници, налагане на византийско господство на част от новите заселници в днешните български земи, колонизация, демографски промени.”¹⁰

При канове Крум (803-814), Омуртаг (814-831), Маламир (831-836) българското ханство продължава да се разширява териториално, без това при всички случаи да има стабилен характер.¹¹ От политическа гледна точка обаче канове в Плиска възприемат Християнството като враждебна на тях „византийска религия”, чието бързо проникване и разрастване в България застрашавало устоите и интересите на държавата. Според писмен източник от архиепископ Теофилакт Охридски (XI в.) кан Омуртаг се опасявал

⁹ Пак там, с.26

¹⁰ www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml

¹¹ Николова, Бистра. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV век). София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, 1997 г., с. 12.

точно поради тази причина за бъдещето на Българската държава, затова и предприема гонения срещу християните. Това важи в пълна сила и за владетеля Омуртаг („Мортагон“, както го наричат византийските източници), за когото не се знае с точност годината на встъпването му на българския престол, но в 820 година той вече бил на престола. Причината Мортагон да повдигне гонение срещу християните е, че християнството с всеки ден все повече се умножавало и спечелвало сърцата както на обикновените хора от царството така и тези на по-видни сановници и приближени на царския двор. „В това гонение пострадали за Христовата вяра 377 души, от които 4 епископи, 3 свещеници, 2 военачалници и още 368 души, на които имената не се знаят.“ С това гонение Мортагон не постига целта си. Това важи и за всички други гонения на християните. Те имат напълно обратен ефект. Християните стават още по-ревностни защитници и разпространители на тяхната вяра, готови стократно да пожертват живота си в знак на искрена привързаност към учението на Христос.¹²

След претърпяването на няколко поражения от гърците Мортагон бил принуден да сключи с тях трийсетгодишен мир при условие, че той им върне гръцките пленници, които се намирали в България. Мортагон вярвал, че този политически акт ще спре разпространението на християнството в царството му, но останал излъган в очакванията си. Първо, защото не всички пленници пожелали да се върнат във Византия, някои от които били високо образовани и познавали из основи християнското учение. Второ, защото Християнството било пуснало вече дълбоки корени в България и спокойно е могло да съществува и без проповедта и свидетелството на гръцките пленници.¹³

Въпреки, че Християнството е гонено и преследвано от българските канове, то започва да прониква дори и в ханския владетелски двор. Възпитателят в него, някой си Кинамон, мъж учен – хубав и млад, който бил византийски пленник, дошъл в плен по време на хан Крумовите войни с Византия (811-814), проповядва Божието слово вътре в самото царско семейство. Заради това той бива хвърлен в тъмница и когато Мортагон пуска на свобода гръцките пленници, Кинамон остава затворен в нея. Вторият син на хан Омуртаг - Енравота издейства освобождаването на любимия си възпитател, приемайки от него свето кръщение, след като сам се убеждава в правотата на засвидетелстваната от него вяра и влиза в ролята на ходатай пред по-малкия си брат Маламир, ревностен езичник, който в последствие се възкачва на българския престол. Хан Омуртаг лишава

¹² Станимиров, Ст. История на българската черкова, част II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 5

¹³ Пак там;

веднага Енравота от правото му да се възкачи на престола, като първоначално брат му Маламир къде с увещания къде със заплахи се опитва да го откаже от Християнството. Макар по време на царуването си да проявява известна търпимост към християните, той остава твърде суров спрямо брат си Енравота и го осъжда на смърт с посичане. Преди да му отсека главата той се изпълва със светия Дух и изрича следното пророчество: „Вярата, за която аз сега умирам, ще се разпространи по всичката българска земя, макар че вие мислите да я спрете, като ме убивате. На всяко място ще се издигне кръст и ще се построят черкви; чисти свещеници чисто ще служат на чистия Бог и ще принасят жертва на Живо-творящата Троица. А пък идолите и жертвениците и нечистите храмове ще бъдат унищожени, ще се превърнат в нищо, като че нито са съществували”.¹⁴ Енравота, наречен още Войн, е един от първите български мъченици за вярата, чиято памет Църквата тачи и до днес.

¹⁴ Пак там с.6.

Глава 3. Българската църква от приемането на християнството до падането на I^{та} Българска държава под Византийска власт (865-1018)

Скоро след смъртта на Енравота умира и кан Маламир, а на престола се възкачва всеизвестният и уважаван от всички българи до днес княз Борис, покръстителят на народа ни, който с право може да се нарече най-успешният далновиден политик и ненадминат дипломат от раннобългарската история. Макар и второ по време, покръстването на българите представлява еднакво по важност събитие наред със създаването на Българската държава на Балканите.¹⁵

Съществуват доста причини княз Борис I да вземе това съдбоносно решение, с което предначертава дългия и труден исторически път на страната ни като ценностна пазителка на Източното православие и нейния религиозен мироглед. Но на преден план излизат чисто политическите съображения. Като умел държавник той разбира, че единствено господстващата в Европа по онова време Християнска вяра може да обедини двата разединени етноса (славяни и българи), както и завареното тракийско население и да спомогне българската държава да се нареди достойно сред трите най-могъщи европейски държави за времето си – Византия и кралството на източните франки (Германия). Това, че България по онова време е била още езическа, само спъвало нейния просперитет, обричало я на изолация и накарнявало международния ѝ престиж. Преодоляването на „етническите, езиковите, и религиозните различия между славяни, траки и българи” благодарение на ново-въведеното християнство са най-важната предпоставка за спояването на единна народност и акумулиране на нейната политическа и военна мощ.¹⁶

Друга, според различни исторически тълкуватели причина за покръстването на българите, е от чисто субективен характер. Най-вероятно самият кан (княз) е изпитвал силни религиозни чувства и е вярвал в истинността на Христовото учение. В различни предания и легенди от онова време решаваща роля за приемането му от страна на българския владетели изиграват няколко фактора. Споменът за доблестната смърт на обаятелния български първо-мъченик Енравота (Войн), видният гръцки монах (тогава пленник) Теодор Куфара и Борисовата сестра Мария спечелват царевото

¹⁵ Кернс, Ърл. Християнството през вековете. София, Издателство Нов човек, 1998 г. с. 517

¹⁶ Бакалов, Георги. Българската Православна Църква – Исторически очерк, с.35

благоразположение и го убеждават в правотата на проповядваното от тях Христово учение. Всичко това те извършват с голяма мисионерска ревност и окончателно спечелват доверието и вярата на българския цар.

Княз Борис често се допитвал по различни въпроси до гръцкия пленник Куфара, защото той бил мъж начетен и полезен за управлението на царството. Именно той бил първият човек, който го запознава с Християнското учение и го подтиква да се покръсти. Този исторически факт е напълно правдоподобен, защото по онова време в ханския дворец имали достъп мнозина видни пленници чужденци, които много често влизали в ролята на възпитатели на ханските и болярските деца и ги запознавали с културата на многовековна Византия. Неслучайно дори самата гръцка императрица Теодора, която управлявала империята вместо малолетния си син Михаил, проявява интерес към съдбата на монаха Куфара и издейства неговото освобождение от Бориса с единичката цел да ѝ помага в уреждането на имперските дела. В същото време преданието, че Борисовата сестра Мария попада в плен при гърците, където и приема християнството, но накрая бива разменена с гръцкия пленник Теодор Куфара, е не дотам достоверно, но не може и лесно да се отрече. Нейната голяма сестринска обич и искрена преданост към Христовата вяра накрая напълно го увещават да се откаже от езическото многобожие и се превърне в ревностен защитник и радетел на Христовото учение.¹⁷

Конкретен повод за това, цар Борис да остави окончателно езичеството и да се покръсти, се свързва с едно друго предание: Борис страстно обичал да ходи на лов. За тази цел ползвал един дом, където често отсядал, за да си отпочива. Същият заповядва на един грък живописец на име Методий да украси стените на този дом с различни ловни сцени и други картини, като накрая пожелал художникът да нарисува на една от стените такава картина, която да „възбужда в зрителите страх и трепет”. Живописецът нарисувал на централно място картината на Страшния съд. Когато княз Борис я видял, той наистина изпитал страх и трепет при вида ѝ. Страхувайки се, че и той може да бъде наказан заради греховете си и така да го постигнат мъченията на грешните, той окончателно решава да се покръсти.¹⁸

„Очевидно е, че, когато търсим отговор на въпроса за причините на покръстването трябва да поставим в еднаква плоскост политическите, културните и религиозните

¹⁷Кернс, Ърл. Християнството през вековете. София, Издателство Нов човек, 1998 г. с. 518

¹⁸Станимиров, Ст. История на българската черкова, част II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 7,8;

съображения. И трите еднакво въздействат върху решението на княза, с което завинаги приобщава българите към културата на християнска Европа.”¹⁹Първоначално князът замисля покръстването да се извърши от страна на Западната (Римска църква). С тази цел през 862 г. той сключва съюз с крал Людовик Немски, който предвиждал да изпрати мисия за покръстването на българите, но за съжаление по това време (863) страната била застигната от големи природни катаклизми като суша, глад и земетръси. Имайки в предвид тези тежки проблеми, Византия се възползва от тях и за да предотврати по-нататъшното сближение между Рим и българите свиква коалиция от Великоморавия, Хърватско и Сърбия против България. През 863 г. българските войски претърпяват поражение и княз Борис бил принуден да сключи мирен договор с Византия, но при едно категорично условие: българският владетел и в последствие целият му народ да бъде покръстен от нея.²⁰

„Самият акт на покръстителска дейност според византийските извори започнал още в същата 863 г. в Цариград, където дошли пратеници на княз Борис, за да водят преговори за мир между двете държави. Същите били веднага на място покръстени. В Плиска князът бил покръстен в началото на 864 г. тайно в „дълбока нощ“ като приел кръстното име Михаил и станал духовен син на византийския император Михаил III. Заедно с него „...били покръстени и много други между българите, които се отличавали по род, значение и богатство”.²¹

Бързината, с която събитията се стекли, не позволила на Борис да подготви приближените си хора и народа към съдбовното му решение. Ето защо покръстването му и това на цялото семейство „не става нито публично, нито тържествено, а тайно и то през нощта”. Тези събития се отнасят към есента на 864 г., като точната година на това паметно събитие бива оспорвана от някои историци и няма единодушие помежду им по този въпрос. Покръстването на българския народ проведено на фона на все още засилено езическо присъствие в страната не дало първоначално очаквания ефект, понеже населението било все още силно привързано към езическите вярвания. Заради тях и

¹⁹ Бакалов, Георги. Християнството в България, статия:
www.pravoslavieto.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm

²⁰ Темелски, Христо. История- Православието в България –
www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml

²¹ История на България. Т. 2, с. 215; ГИБИ. Т. 4, 1961, с. 335; ГИБИ. Т. 5, 1964, с. 157; ГИБИ. Т. 6, 1965, с. 137, 238; Симеон митрополит Варненски. Писмата на Теофилакт Охридски. – В: Сп. БАН. Т. 27. С., 1931, с. 260;

съществуващия етнически дуализъм новите социални и морални ценности трудно си прокарвали път.²²

Самият акт на покръстване събудил негодуванието на някои от висшите боили. Те били на мнение, че по този начин византийското влияние вътре в държавата ще стане заплаха за нейната сигурност и устои. Други просто не искали да скъсат с езическите вярвания на прадедите си и не изпитвали особен афинитет към разпространяващата се нова религия, трети я възприемали като риск от загуба на привилегии заради изравняването на българи и славяни. Ето защо те вдигат бунт, обвинявайки владетеля, че е дал на народа „лош закон” и се е изправил срещу вярата на дедите им. Княз Борис успява бързо да го потуши с помощта на верните си хора и се справя с възстаналите 52-ма изтъкнати боляри, наказвайки ги със смърт заедно с целите им семейства.²³

Каквито и да са подбудите за тази предвидена от княз Борис-Михаил реакция на висшите боили, той се справя с тази изключително тежка вътрешно-политическа обстановка в страната, налагайки със сила приемането на Християнството от всичките му поданици. Ето защо допитвайки се до папа Николай как да постъпва с онези, които не желаят да приемат Християнството и продължават да извършват езически обреди и заклинания, папата отговаря да се проявява търпение и да им се разяснява Христовата вяра. Като истински християнин княз Борис възприема това свое деяние като грях пред Бога и невинно убитите деца и жени, който за цял живот ще тегне над съвестта му.²⁴ Пак по негово нареждане всички езически храмове биват разрушени или превърнати в църкви. Той самият много добре осъзнавал нуждата от бързо изграждане и устройство на самостоятелна държавна църква първо заради разпространяващите се от различни самозванци – гърци, арменци, араби - други религии в страната, второ единствено нейното утвърждаване и то с ранг на патриаршия могло за в бъдеще да ограничи византийското политическо влияние, което се налагало от изпратените от Константинопол духовници.²⁵

Князът се страхувал за съдбата на новоучредената Българска църква и търсел различни начини час по-скоро да уреди въпроса с нейната самостоятелност. За тази цел

²²Темелски, Христо. История- Православието в България – www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml

²³ Бакалов, Георги. Християнството в България, статия: www.pravoslavieto.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm

²⁴ Петрова, Гълъбина. Българската православна църква през Средновековието (Първа българска държава)/Гълъбина Петрова// Правна мисъл (София), 2004, N 4 с.7.

²⁵Темелски, Христо. История- Православието в България – www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml

с писмо до Константинополския патриарх Фотий той повдига въпроса за избора на самостоеен глава на Българската църква. Патриархът му отговорил уклончиво без да предлага конкретно решение на този наболял за княза и българите проблем. Пентархията (идеята за предимството на петте стари църкви със седалища в Рим, Антиохия, Александрия, Йерусалим и Константинопол) не допускала нито за миг учредяване на друга автономна, равна по ранг на тях самостоятелна църква. Това подтиква българският владетел да се обърне отново към Римската църква и потърси нейната протекция. За тази цел през лятото на 865 г. князът изпраща специална делегация в Рим, която се обръща към папа Николай I с молба да отговори на списък от 115 въпроса, касаещи предимно „уреждането на църковно-религиозния живот, традициите и обичаите на българите”, но най-главното запитване до папата било свързано с издигането на отделен независим архипастир на Българската църква, който по-възможност да бъде избран из средите на българското духовенство. От едно писмо на папа Николай става ясно, че процесът на проникване на християнството в езическа България бил възходящ. Според светия отец вече се знаело, че мнозина от българите били станали християни.²⁶ По същото време княз Борис търси в лицето на германския крал Людовик Немски свой съмишленик и го моли да му изпрати „способни проповедници на християнската вяра”.

Борисовите посланици биват приети радушно от папата. В тяхна чест той дори урежда църковно тържество. Есента на 865 (за други изследователи годината е била 866) папата изпраща българската делегация назад заедно със двама свои легати – епископите Формоза Портуенски и Павел Популански, които носили отговорът на Борисовото писмо. Папата давал изчерпателни отговори по всички зададени въпроси, но на най-кардиналния „могат ли българите да имат свой патриарх” той се изказал, че не може да отговори категорично, докато не чуе становището на своите пратеници относно броя на приелите християнството и съществуващата вече уредба на църквата в новопокръстена България. На въпроса на българския княз „кой трябва да постави българския патриарх” той отговаря догматически, че той трябва да бъде поставен от „първосвещеника на престола на свети Петър” и едва след това дал обещание, че ще даде право на българските епископи сами да избират следващите архиепископи из техните среди. Едновременно в България е изпратено и друго посолство, състоящо се от епископа Доната, свещеника Льва и дякона Марина, което било натоварено с мисията да отиде в Цариград минавайки през България. Настанени в България папските легати започват да водят силна

²⁶ ЛИБИ, т.2, с. 62.

асимиляторска политика, която се изразявала в „изгонване на гръцкото духовенство и вкарване на папски мисионери, които започнали да кръщават, да осветяват храмове, миропомазват и да ръкополагат свещеници по римски образец. Тези въвеждани нови латински обичаи само обърквали още повече нищо не подозиращото новопокръстено българско население. Скоро след пристигането на папските легати в България германският крал Людовик Немски изпраща на княз Борис обещаните проповедници на християнската вяра в лицето на един епископ, свещеници и дякон, които донесли със себе си дарове като свещени книги, одежди и съсьди. Виждайки настанените папски легати в страната те оставили даровете от Людовика и брат му Карл и си отишли.²⁷

Българският княз изпитвал привързаност и слабост към епископ Формоза, ето защо пожелал той да застане начело на българската църква. За тази цел за Рим заминава второ българско посолство (края на 867) , но папата бил против тази кандидатура под предтекст, че Формоза имал вече своя епархия и не може да бъде преместен на друго място. По скоро истинската причина за този отказ се криела в страха на папата да не би честолюбивият Формоза, съюзявайки се с българския княз се провъзгласи за самостоятелен патриарх. На негово място главата на Римокатолическата църква изпраща други двама епископи и много свещеници, а самият Формоза заедно с Павла получава заповед да се завърне в Рим. Пригответното за тази цел писмо не достига до амбициозния Формоза, защото в късната есен на 867 г. папа Николай I умира. Негов приемник става Адриан II, който бил ревностен последовател на политиката на своя уважаван и дълбоко ценен предшественик. След като новият папа подписва и изпраща пригответното вече писмо, в което се нареждало двамата латински епископи да напуснат България (това става в 868г.), заедно с тях за пореден път княз Борис изпраща свои хора в Рим, които да ходатайстват пред новия папа, за началник на Българската църква да бъде назначен дякон Марин, когото князът добре познавал още от 866 г. или някой друг кардинал „достоеен по мъдрост и живот”, който да оглави българската архиепископска катедра. Папа Адриан отказва да изпълни тази молба и вместо Марин изпраща някой си иподякон Силвестър и неколцина други с него духовници. Това не се понавило на княза и той още веднъж подновил искането си за епископ Формоза или някой от най-достойните римски кардинали, който да бъде предложен от папата.²⁸ Двучлното отношение на папата и неговите уклончиви отговори на молбите за избор на самостоен глава на Българската

²⁷ Станимиров, Ст. История на българската черкова, часть II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 11,12;

²⁸ Пак там, с.13

църква посочен от българския княз или поставянето на друго, достойно лице избрано от самия папа са главната причина Борис да възобнови прекъснатите връзки с Византия.

„Княз Борис ратувал за просветно и ревностно духовенство, за благоустроена, автокефална Църква – дори с ранг на патриаршия, която да отговори на нуждите на епохата: да служи на народното единство и културния възход на страната както и да укрепва държавната независимост и престиж на България. За постигането на тази цел като използвал умело историческата обстановка, благоприятните условия и перспективи, той минал по пътя на тригодишни преговори с Рим, за да обърне след това отново поглед към Византия.”²⁹

Този път Византия се оказала много по-сговорчива и явно била готова на големи отстъпки. От 5.X.869 до 28.II. 870 г. в Константинопол заседавал църковен събор, който бил свикан поради нуждата от обсъждане на спорни въпроси с догматичен характер между Византийската и Римската църкви. В последния етап от заседанията на 28.02 – 4.03.870г. в Константинопол пристига и българска делегация, поканена специално от император Василий I Македонец, която поставя въпроса за юрисдикцията на Българската църква. Техният въпрос бил поставен ребром: „Към коя църква трябва да се подчиним,, и „...дали е по-разумно да се подчиним на Римската, или Константинополската църква”?³⁰ Папските легати подчертават, че българите са отдавна под опеката на „апостолическия престол, ето защо това питане на българите е безпредметно. Представителите на източните патриаршии са на друго мнение. Те привеждат най-силния контра-аргумент срещу техните опоненти, а именно: на въпроса към българските пратеници какви духовници заварват, когато завладяват и се настаняват по днешните български земи, отговорът бил еднозначен – гръцки. Този довод предопределя изхода на Константинополския събор и решението на мнозинството Българската църква да получи статут на архиепископия под опеката на Константинопол. „Това е първият прецедент за създаване на автономна църква извън утвърдената от традицията Пентархия. Така, че 4 март 870 г. може да се приеме като рождена дата за Българската църква”. Приемането на новата юрисдикция принуждава латинското духовенство да напусне страната. На негово място пристигат в България гръцки духовници, които изграждайки каноничната структура на Българската църква, се надявали да доминират при нейното управление. Въпреки домогванията на римските папи да спечелят отново благоразположението на

²⁹ Проф. Коев, Тотю. Кратка история на БПЦ – статия, 2005 г.

²⁸ Проф. Коев, Тотю. Кратка история на БПЦ – статия, 2005 г.

³⁰ ЛИБИ, т. 2, с. 199.

княз Борис и върнат българите в „лоното на Западната църква” в продължение на цяло едно десетилетие, цар Борис окончателно избрал източното православие и му останал верен до края на живота си. Това негово решение предопределя съдбата и полага основите на Българската църква, свързвайки я тясно и завинаги с православния Изток. Хронологически тя се явява осма по ред в общността на източно-християнските църкви през 9 век.³¹ Българските епископии се създават главно след 870 г., като постепенно първите гръцки епископи били заменени с българи.³²

Като обобщение може да се спомене още веднъж фактът, че цар Борис маневрирал доста умело и с голям дипломатически такт в „сондажите си спрямо Константинопол и Рим”, възползвайки се от техните вражди и противоречия за постигане на заветната си цел – създаване на автономна Българска църква, начело с одобряван от царя предстоятел.

„Отначало Българската църква била автономна архиепископия. Тя се намирала под юрисдикцията на Константинополската патриаршия, от която получила и първия си предстоятел, духовенство, богослужебни книги и др. Ползвала се обаче с широка вътрешна автономия. Скоро се създали условия за нейното процъфтяване и автокефално устройство”.³³

За пръв български архиепископ (позовавайки се на някои исторически източници) бил избран Йосиф, а гр. Дръстър (дн. Силистра) се превърнал в негово седалище, по простата причина, че Плиска била езически град. Новопокръстеният български народ бил посветен във вярата от Борис-Михаил, който унищожил езическите обичаи и „...като доведе св. архиепископ Йосиф (Стефан), съградил църкви и манастири, поставил епископи и духовници”.³⁴

Според повечето изследователи св. Кирил създал славянската азбука през 855 г. По молба на великоморавския княз Ростислав (846-870) Византия се съгласява да му изпрати такива „достохвални” учители, които да проповядват и наставляват вярващите на понятен за тях език. Съвсем естествено византийските управници натоварват с това важно мисионерско дело светите братя Кирил и Методий, за които се знаело със сигурност, че имат славянски произход. Двамата братя се захващат с ентузиазъм да устройват училища за народа, разпространявайки славянската писменост, превеждайки

³¹Бакалов, Георги. Българската Православна Църква – Исторически очерк , с.35

³²Златарски, В. Национализация, 1-32.

³⁴Лопарев, Х. Цит.съч., с. 20.

много богослужебни книги на славянски език и не последно място подготвяйки голям брой ученици за свещеници и учители. След смъртта на св. Кирил (869) брат му Методий продължава с удвоени сили великото дело, на което и двамата били посветили живота си и така увековечават имената си завинаги в световната църковна история. След смъртта на св. Методий (885 г.) латинското духовенство било готово на всичко само и само да унищожи докрай „делото на светите славянски просветители”. Повдигнатото гонение срещу Кирило-Методиевите ученици става причина за тяхното изгонване от Великоморавия, ето защо те се разпръскват на „всички страни из широкия славянски свят”, в търсене на „сигурен пристан и убежище както за себе си, така и за великото дело на своите учители”. Само една малка група от тях в лицето на св. Климент, св. Наум, св. Ангеларий, св. Сава и св. Горазд се отправят към България с тайната надежда да намерят там спокойствие и добра почва за цялостно славянизирание на богослужебната практика и „въвеждането на старобългарския език като официален, кореспондентен и църковен”.³⁵

Пристигналите през 886 г. в българската столица Кирило-Методиеви ученици се радвали на голямо внимание и уважение от страна на самия княз, който ги приел радушно и им дал всичко необходимо за извършване на тяхната просветителска дейност. След смъртта на св. Ангеларий, св. Климент и св. Наум се заемат още по ревностно с отговорната и тежка задача по организирането на Преславска книжовна школа. Наред с нейното учредяване св. Климент заминава за югозападните български предели, които жадували също така за свой роден „просветител и душепастир”. „Воден от високо патриотични чувства и съзнание за дълг, св. Климент се установил в областта Кутмичевица (само св. Климент обучил там 3500 души) и положил основите на Охридската книжовна школа.” През 893 г. св. Климент става пръв епископ на български език. Скоро след това св. Наум отива при него за да му помага. Предполага се, че център на Охридската школа станал основаният от св. Климент манастир „Св. Пантелеймонт”.

36

Съзнавайки острата нужда от книжовно-просветителска дейност в страната със цел утвърждаване на българската държавност и силна църква, с която да се съобразяват останалите народи от политическата сцена, подтиква княз Борис да изпраща много млади българи (наред със сина си Симеон) да се учат в Константинопол (високо-престижна за онова време била Магнаурската школа). За най-голяма радост на царя, когато приема с широки обятия изгонените от Великоморавия ученици на светите братя Кирил и

³⁵ Кернс, Ърл. Християнството през вековете. София, Издателство Нов човек, 1998 г. с. 540;

³⁶ Пак там, с. 541, 542;

Методий – Климент, Наум и Ангеларий, той изработва заедно с тях и план за широко просветна дейност. С голяма ревност и отдаденост се създават Преславската и Охридската книжовни школи.

През 889 г. княз Борис от чисто религиозни подбуди се оттегля в манастир, поставяйки на престола сина си Владимир. През 893 г. князът бил принуден да го свали от трона и дори го ослепява заради опитите му да върне езичеството в българската държава. В същата година бива свикан първият църковно-народен събор в Преслав, на който се взема решение за въвеждане на славянския език в богослужението, наред с това започва заменянето на византийското духовенство със собствен български клир в лицето на просветените св. Кирило-Методиеви ученици. В същата година св. Климент Охридски става „първият българин, приел епископски сан, поемайки и функциите на екзарх в югозападните български земи”.³⁷

По времето на цар Симеон (893-927) въпреки военнополитическите конфликти между България и Византия, страната се радва на небивал културен и политически разцвет. Този период от историята на България е познат под името „Златен век” на старобългарската книжнина и образованост. Международният престиж на Българската църква се укрепвал заради съществуващата по онова време тясна връзка между Църква и държава. По времето на най-образования български владетел – цар Симеон, българските територии на юг, югоизток и югозапад биват значително разширени, за сметка на тези от североизток поради ред политически и териториални промени.³⁸ След военните победи при река Ахелой (20 август 917 г.) българският владетел се провъзгласил за цар. Позовавайки се на разбирането на Византия за тясна връзка между държава и патриаршия – „Царство без патриарх не бива”, цар Симеон използва това византийско правило, по силата на което „към 919 г. на църковно-народен събор Българската църква била провъзгласена за автокефална и издигната в ранг на патриаршия, а Симеон бива коронован за цар”.³⁹

Едва обаче през 927 г., когато на престола е цар Симеоновият син Петър (927-970), и е официално сключен българо-византийски мирен договор, Константинополската патриаршия признава високия ранг на българския патриарх, като преди това самият цар Петър бива титулуван с „василевс на българите”. Предпоставка за този толкова важен и

³⁷ Бакалов, Георги. Българската Православна Църква – Исторически очерк, с.43;

³⁸Николова, Бистра. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV век). София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, 1997 г., с. 21.

³⁹ Коев, Тотю. Кратка история на БПЦ – статия, 2005 г. с.3.

за двете страни политически акт се свързва с бракът на цар-Симеоновия син Петър с дъщерята на император Христофор – Мария. Петър бил първият български владетел удостоен с титлата цар, който бива официално признат от Византия. От историческия източник (така наречения Дюканжев списък с каталог на епископите) се разбира, че пръв признат от византийците български патриарх бил Дамян, чието седалище се намирало в гр. Силистра (Дърстъръ): „Дамян (светителства в Доростол, наречен Дристра. При него и България беше почетена с автокефалия. Той, по заповед на император Роман Лакапин, се провъзгласи за патриарх от императорския съвет, а после биде низвергнат от Йоан Цимисхи.”⁴⁰ Според този исторически извор „след Дамян Българската църква оглавяват патриарсите (чийто точен ред не се знае) Герман-Гавриил, Леонтий, Димитър, Сергей, Григорий, Николай, Филип и последният до падането на България под византийска власт през 1018 г. – Давид”. Между 934 г. и 1018 г. са известни 9 български патриарси. Най-общо може да се каже за тях, че петима или четирима са били в Преслав, останалите – в западна България.⁴¹ В българската историография се лансира и мнението, че Българската църква не с решение и по искане на източните църкви става патриаршия, а по настояване на светските власти, т.е. с императорска грамота.⁴² По това време Българската автокефална църква с ранг на патриаршия заема пето (според други източници шесто) място сред най-авторитетните източно-православни църкви, което спомогнало за създаването и на други самостоятелни църкви в Православния изток. Всички „благоприятни условия за невиджан разцвет на книжнината и просветната дейност” като Покръстването на народа ни и въвеждането на старобългарския език в църковната практика и държавнически дела „издигат България сред най-просветените държави на християнска Европа.”⁴³

„Българската църква оценява по достойнство заслугите на двамата български владетели, княз Борис – Покръстителя и внук му Петър – първият признат цар на българите, и ги канонизира за светци. Като знак на всенародно признание княз Борис получава от Църквата също титула цар.”⁴⁴ Когато през 971 г. византийският император Йоан Цимисхи покорява Източна България, патриаршеският престол е принудително преместен на запад - в Средец (дн. София), който става и столица на Западната българска

⁴⁰БСМ,с. 566.

⁴¹Николова, Бистра. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV век). София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, 1997 г., с.17

⁴²Златарски, В. Български архиепископи-патриарси през Първо царство – ИИД, 6, 1924, с.74.

⁴³Бакалов, Георги. Българската Православна Църква – Исторически очерк, с.48, 51;

⁴⁴Бакалов, Георги. Християнството в България,статия:
www.pravoslavieto.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm

държава, чийто владетел по това време става цар Самуил (997-1014). Изместването на българската столица, поради стратегически причини навътре в югозападните български земи в Скопие и Охрид, довежда и до решението Българската патриаршия в края на 10 в. да избере за свое седалище град Охрид, където и тя самата просъществува до последните дни на Първото Българско царство (през есента на 1018 г.)⁴⁵

„След многогодишна героична борба България пада под византийска власт и губи своята независимост за повече от столетие и половина. България била заличена от картата, българският народ бил лишен от държава, която по времето на Крум, Симеон и Самуил била сериозна заплаха за Византия. Нейната територия била включена в състава на византийската империя и разделена на теми, управлявани от византийски чиновници.”⁴⁶

⁴⁵ Пак там;

⁴⁶ Петрова, Гълъбина. Българската православна църква през Средновековието (Първа българска държава)/Гълъбина Петрова// Правна мисъл (София), 2004, N 4 с. 24.

Глава 4. Охридската българска архиепископия (1018-1767)

От исторически документи не става ясно, къде точно е било седалището на българските архиепископи, а от 927 г. и на първите патриарси. Със сигурност се знае само, че първият признат от византийците български патриарх Дамян имал седалището си в гр. Дръстър (Силистра), което продължило до завладяването на Източното българско царство от Йоана Цимисхия (971 г.) Същият подчинил всички покорени от него земи под властта на новоучредената от него Дръстърска митрополия, която била пряко подчинена на цариградския патриарх. С това Българската църква не загубва своята автокефалност, тъй като (от 963г.) разделеното на две (източно и западно) българско царство имало и двама патриарха, като за столица на западното бил избран Средец (София). След смъртта на Йоана Цимисхия (976г.) в източните покорени предели на българското царство избухва въстание, което успява да изгони гърците от тази част на страната и я присъедини към западното българско царство (978), което тогава било под опеката на цар Самуил. Като далновиден политик Самуил не възстановил патриаршеството в Дръстър, а подчинил всичките български земи под властта на Средецкия български патриарх.⁴⁷

„През втората половина на X в. поради военно-политически обстоятелства българският патриаршески престол се премествал последователно от столицата Преслав в Доростол, Триадица (Средец, София), Воден, Мъглен, Преспа и накрая се установил в Охрид – столица на Западната българска държава, възглавявана от цар Самуил (976-1014 г.)“.⁴⁸

Последен български патриарх в Охрид бил Давид, когото Василий II Българоубиец свалил от престола. След покоряването на България от този суров и жесток към българите византийски император (1018 г.), неговият приемник вече не носил титул патриарх, а носил титул „охридски български архиепископ.“⁴⁹

„След падането на България под византийско иго /1018 г./ император Василий II признал автокефалията на Охридската архиепископия и със специални грамоти /хрисовули/ определил нейните граници, епархии, имуществени и други права, но отнел

⁴⁷Станимиров, Ст. История на българската черкова, част II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 21.

⁴⁸ Коев, Тотю. Кратка история на БПЦ – статия, 2005 г. с.4.

⁴⁹ Станимиров, Ст. История на българската черкова, част II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 22.

патриаршеския и титул. От втората грамота на императора и „Дюканжевия каталог“ ясно се вижда, че Охридската архиепископия е приемница и продължителка на древната Българска патриаршия, макар и подчинена на Цариградската. Духовният ѝ глава пък, се нарича „Архиепископ на Охрид и цяла България“! Въпреки че в следващите векове тя се намирала под различна политическа власт /на византийци, латинци, българи, сърби и турци/ нейната автокефалия била зачитана близо осем столетия – до неправомерното ѝ закриване в 1767 г.”⁵⁰

Въпреки сериозните изпитания, на които била подложена, тя съумяла да запази, въпреки че била ръководена от инороден клир, славянското богослужение, подпомагала развитието на славянската писменост, укрепвала патриотичното чувство на нейните пасоми, а по-късно се превърнала в стожер на „борците за българска църковна независимост.”⁵¹

В специално издадените от Василий II грамоти са изброени подчинените епархии на Българката Охридска архиепископия, които „обхващат дотогавашната тема /област в Византийска империя/ Македония /без Солунско и югоизточния ѝ дял/, районите на Морава, Тимок, Нишава, Срем, Белград, Средец, Кюстендил, Видин, Южна и Средна Албания, Епир /без южните му части/, цяла Сърбия и Северна Тесалия.” Като тенденции в нейното развитие, след управлението на Василий II, по време на неговите приемници, трябва да се спомене ограничаването на диоцеза ѝ в полза на Константинополската патриаршия както и елинизацията на висшия клир и въвеждането на гръцкия език за официален литургически и канцеларски език.⁵²

Въпреки успешната битка през 971 г. на император Йоан Цимисхий срещу българите, който завладява столицата Преслав и пленява българския цар Борис II заедно с брат му Роман, България не била напълно покорена от византийците. Начело на останалата свободна българска територия застанали четиримата братя Давид, Мойсей, Арон и Самуил, наречени още „комитопули”, т.е. синове на комитът на Средец Никола Мокри. За голяма радост на тях и всички българи, те приемат при себе си избягалия от Преслав патриарх Дамян. Тази църковна приемственост още веднъж доказвала непрекъснатото развитие на държавния живот на България. „Разликата се състояла само в това, че държавният и църковният център на страната бил преместен на югозапад.”

⁵⁰ Коев, Тотю. Кратка история на БПЦ – статия, 2005 г. с.4.

⁵¹ Пак там, с.4.

⁵² Темелски, Христо. История- Православието в България – www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml, с.2.

През 997 г. от всичките четирима братя единствено Самуил останал жив, но едва когато българският цар Роман почива във Византийската тъмница, поради липса на законни наследници от царския род, Самуил се провъзгласява за български цар.⁵³

За периода от 971 г. до 1018 г. византийците водят двулична политика. Макар, че не отричат съществуването на българска църква в България, те отнемат патриаршеското достойнство на патриарх Дамян. Като резултат от този неправомерен и незаконен акт, неговите приемници патриарсите Герман и Филип също биват „низведени” от тогавашния император и посочени като архиепископи.⁵⁴

След цялостното завладяване на всички български земи от император Василий Българоубиец, той веднага пристъпва към ликвидиране на българските държавни структури, като успоредно с това пристъпва и към ликвидиране на българската патриаршия и превръщането ѝ в архиепископия, позната като Охридска българска архиепископия с център гр. Охрид. За негов пръв предстоятел бил избран българинът Йоан Дебърски, който управлявал охридският диоцез до 1037 г. След смъртта му се превърнало в традиция архиепископията да бъде оглавявана само от гръцки архiereи. Въпреки, че се наричали „български” архиепископи, те били с гръцко самосъзнание и провеждали византийска политика.

Цели 40 години били нужни на византийския император Василий II, за да завладее българските земи и ги подчини на себе си. Той именно става известен със словата си „не без кръв, не без труд и пот, а с многогодишна упоритост и с Божия помощ тая страна ми е подарена в подчинение от Бога”. Въпреки това той проявява известен такт и решава да запази непокътнати правата на тази страна, потвърдени с императорски хрисовули /грамоти/. Той самият не се осмелил да унищожи Българската патриаршия и да я подчини на Цариградската, а само я принизил в ранг на автокефална архиепископия.⁵⁵

След смъртта му неговите приемници започнали да водят „политика на пълен произвол по отношение на българите”. За около два века, до началото на XIII век, на архиепископския престол се изредили 11 души. Най-изтъкнати от тях били Лъв Пафлонски, Теофилакт Охридски (написал едно от житията на св. Йоан Рилски, както и житието на Климент Охридски на гръцки език и др.), Йоан Комнин и Йоан Каматир, като един от най-образованите богослови на своето време през XIII в. бил охридският

⁵³ Петров, Петър. Охридската българска архиепископия (1018-1767 г.)/Петър Петров//Македонски преглед (София), XXII, 1999, N 3, с.11-12.

⁵⁴Иванов.Й. Български старини из Македония. С.,1931,565-566.

⁵⁵Кернс, Ърл. Християнството през вековете. София, Издателство Нов човек, 1998 г. с. 549.

архиепископ Димитри Хоматиан. Целият избор за „ръководен клир на архиепископията станал оръдие на цариградската светска и църковна власт и ярък проводник на тяхната политика на ромеизация”⁵⁶.

Охридските архиепископи и останалият византийски клир се държали високомерно и с голям неприязън към местното българско население. Това особено се усеща в писмата на архиепископ Теофилакт. В едно негово писмо българите били наречени „мръсни роби и варвари, от които се носи кучешка воня на овча кожа, които са съвсем бедни”. И накрая – „аз се оварварих, живеейки сред българите”.⁵⁷

В началото на XII век бил направен опит Охридската българска архиепископия да бъде представена не като наследница на българската патриаршия, а на някогашна Първа Юстиниана (по името на император Юстиниан I от 535 г., който провъзгласил родното си място Ведерина в ранг на архиепископия под названието Първа Юстиниана).⁵⁸

В края на XII век Византия претърпява редица поражения като нашествия на другородци, възстановяване на българската държава, създаване на Латинската империя през 1204г. и т.н. Ето защо до закриването ѝ в 1767 г. епархиите на Охридската архиепископия често попадали в една или друга държава заради често променящите се граници между Византия, България, Сърбия и накрая – в Османската империя. Така в началото на XIII век тя се намирала под властта на латинците, а към 1205 г. цар Калоян завладял Охрид и останалите негови епархии. Особено след 1185 г., когато България и Сърбия отново се превръщат в сериозни съперници застрашаващи целостта на Византийската империя, бива създадена и Търновската архиепископия. Тя спечелва епархиите на север от Стара планина и така започнала сериозно да се противопоставя на ромеизираната Охридска архиепископия. Големите успехи, които постигнала България срещу Византия помогнали за присъединяването към Търновската архиепископия на следните епархии: Видинска, Средечка, Велбъджска, Нишка, Браничевска, Белградска, Призренска и Скопска. А през 1204 г., когато била образувана Латинската цариградска империя, в Девол и Костур били наложени латински епископи. Скоро след това останалите епархии в Македония влезли в състава на българската държава.⁵⁹

⁵⁶Снегаров, Ив. Цит. съч., т.1, 195-206.

⁵⁷Митр. Симеон. Писмата на Теофилакт Охридски. Сб. БАН т. XXVII, С., 1931, 5-230. Вж. По-конкретно Снегаров, Ив. Цит. съч., т. 1.198-204; Златарски, В. История на българската държава през средните векове. Т. II, С., 1972, 252-366.

⁵⁸ГИБИ, т. II, С., 158, с.47; ГИБИ, т. VII, 107-108.

⁵⁹Снегаров, Ив. Цит. съч., т. I 97-99.

Цар Калоян и неговите подчинени започнали да водят политика на побългаряване спрямо гръцкия клир на Охридската българска архиепископия, запазвайки обаче диоцеза ѝ. Това положение коренно се променя след 1215 г., когато той попада в пределите на Епирския деспотат, начело на който застанал Теодор Комнин (1215-1230). По това време за охридски архиепископ бил избран известният грък Димитър Хоматиан, който си поставил амбициозната задача да отстрани българските епископи и ръкоположения от тях по-низш български клир. За да може този сложен казус да бъде решен бил свикан синодът на архиепископията. Противоречията се задълбочили още повече, защото едни от епископите били за изгонване на цялото българско духовенство, други – за тяхното оставане. За решаването на този заплетен спор епирският деспот Комнин взел компромисно решение: ръкоположените в България епископи да бъдат отстранени от служба, като единствено ръкоположените от тях дякони, под-дякони и свещеници да бъдат оставени да служат в олтара, като законно приели ръкоположение от православни и според свещеническия обред на църквата.⁶⁰ И този български владетел подобно на своите предшественици не лишава Охридската архиепископия от нейната автокефалия, за да може и през следващите векове да върши своята полезна за българския народ пастирска дейност.

„През 1230г. в битката при с. Клокотница, Хасковско, войските на епирския деспот били разгромени, а самият Теодор Комнин с цялото му семейство попаднал в български плен. Властта на българския цар Иван Асен II се разпростряла над целия епирски деспотат и достигнала чак до Адриатическо море. Така в пределите на българската държава влязъл отново целият диоцез на Охридската българска архиепископия.”⁶¹ При тази обстановка трябвало да се изясни нейното положение и поточно взаимоотношенията ѝ с Търновската архиепископия. Диоцезът и статутът ѝ на архиепископия били запазени като „процесът на побългаряване на клира продължило.”⁶²

През 1261 г. император Михаил VIII Палеолог изгонва латинците от Цариград и възстановява Византийската империя. През 1272 г. същият император използва Охридската българска архиепископия за свои политически цели – против България и Сърбия. За тази цел той издава специален хрисовул (грамота), където архиепископията е представена като приемник на Първа Юстиниана. На Лионския събор през 1274 г.

⁶⁰ Петров, Петър. Охридската българска архиепископия (1018-1767 г.)/Петър Петров//Македонски преглед (София), XXII, 1999, N 3, с.19-21.

⁶¹ Пак там, с.22.

⁶² Снегаров, Ив.Цит.съч., т. 1. 141-152.

византийската делегация претендирала, че автокефалните църкви на България и Сърбия, които при император Василий Пканонически принадлежали на българската охридска архиепископия, в този си вид не са канонични и трябвало отново да ѝ се подчинят. Това предложение не се понаправило на мнозинството и не получило желаната подкрепа, поради явното намерение на империята да се възползва от тази фалшификация и политически машинации.⁶³

Към края на XIII век, по времето на крал Стефан Урош II Милутин (1282-1321), започнало разширението на Сърбия на юг, навлизайки в пределите на Охридската българска архиепископия. Ето защо по същото време тя бива със стеснен диоцез (обхватът ѝ бил само 11 епархии). С този си териториален обхват, отхвърляна както от българи, така и от сърби, тя попаднала в пределите на Османската империя.

„От 20-те години на XIV век Сърбия отново започнала завоеванията си на юг. А през времето от 1334 до 1345 г., при крал Стефан Душан, цяла Македония и Албания влезли в пределите на сръбската държава”. След сръбските частични завоевания отделните епархии били откъсвани от Охридската архиепископия и присъединявани към Ипекската архиепископия. Този владетел също не отнел независимостта на Охридската архиепископия, която, макар че свила своя диоцез за сметка на разширяващата се Сръбска църква, успешно изпълнявала своята църковна мисия.

„На 16 април 1346 г., Великден, в Скопие бил свикан многоброен църковен събор. На него, по искане на Стефан Душан, българският патриарх Симеон със синода си и охридският архиепископ Николай със синода си провъзгласили сръбския архиепископ Йоаникий за патриарх. След това двамата патриарси и охридският архиепископ коронясали крал Стефан Душан за цар, жена му Елена за царица, а сина им Урош за крал”.⁶⁴

Охридската българска архиепископия в пределите на османската империя

След 1366 г. обширната Душанова държава се разпаднала, а епархиите на запазилата автокефалността си по отношение на останалите балкански църкви Охридска българска архиепископия се разпростирали в няколко държавици. През XV век земите на север от Дунава – Влашко и Молдова попаднали под влиянието на охридските

⁶³Снегаров, Ив. Цит. съч., т. 1, 157-159.

⁶⁴Снегаров, Ив. Цит. съч., т. 1, с.317-321.

архиепископи, но когато Цариград бил завоюван от османските турци (1453г.) не след дълго време те „преминали отново в лоното на Цариградската патриаршия”.⁶⁵

След заветната година от падането на Цариград Охридската българска архиепископия успява да присъедини към диоцеза си, не без намесата на турските власти епархиите на сръбската Ипекска архиепископия. Това е време, когато архиепископията достига най-големия си териториален обхват (в диоцеза ѝ влизали 33 епархии). Положението ѝ обаче коренно се променя след 1557 г., когато била възстановена Ипекската сръбска архиепископия. Същата откъсва от диоцеза на охридската архиепископия не само 14-те сръбски епархии, но и още четири – скопската, мороздвизката, нишката и кюстендилската. Така в края на XVI и началото на XVII век диоцезът на архиепископията обхващал 18 епархии. Около средата на XVII век диоцезът ѝ намалял още повече и обхващал 9 митрополии и 5 епископии, чийто обхват почти не се променил чак до нейното ликвидиране през 1767 г., когато диоцезът ѝ се присъединил към Цариградската патриаршия.⁶⁶

Въпреки, че през цялото време на турското робство Охридската българска епархия имала в лицето на Цариградската патриаршия, сръбската Ипекска архиепископия, съседни митрополити, както и турската власт свои врагове и съперници, които се опитвали да се намесват в религиозните ѝ и светски дела, без да жалят методи и средства – като се почне от интриги и клевети и се стигне до подкупи и насилие, самата тя била вътрешно раздирана от противоречия. Акад. Ив. Снегаров много точно формулира тези вътрешни мощни противоположни течения като фанариотско и автохтонно. Привържениците на първото течение били подтиквани от користни подбуди, когато се опитвали да се възкачат на архиепископския престол, за да имат възможност да си присвояват църковните имоти и приходи. В същото време те били завладени и от елинска мания и с нищо не подпомагали живота на местното население, което се числяло към охридските епархии. Привържениците пък на второто течение се самоопределяли като патриоти и застъпници за правата на християнските пасоми, понеже били с българско, албанско или куповлашко потекло и категорично се обявявали против избирането на йерарси (чужденци, от друг диоцез), които да застават начело на архиепископския престол, а само местни лица. При тези две противоборещи се фракции фанариотската партия надделявала, защото на нейна страна заставали обикновено и турците, извличайки материални дивиденди при избирането на „техен човек” за

⁶⁵ Пак там, т.2, с. 3-18.

⁶⁶ Снегаров, Ив. Цит. съч., т.2, 178-179.

архиепископ. Сред султанските служители се ширила голяма корупция. Те изисквали от всеки епархийски архиерей да им прави различни подаръци, не само в началото на духовното му служение, но и при всеки удобен случай за това. По време на турското робство Охридската българска архиепископия не била вече политически зависима от Византия. Макар и да водела политика на елинизация и налагане на гръцкия език, славянският език и книжнина намирали все по-широка употреба при богослуженията и размножаването на славянска църковна литература. Засилило се и така нареченото автохонно течение в диоцеза ѝ. В новата обстановка не всички архиепископи били гърци. Още по-малък бил броят на епископите и най-малък на свещениците и монасите, заради съществуването на многобройно българско, сръбско и албанско население. Всеизвестен е фактът, че на територията на Охридската архиепископия имало около 140 манастира. Някои от тях били руинирани. В повечето обаче кипяла силна книжовна дейност: „обучавали се младежи на четмо и писмо, преписвали се съчиненията на старите автори, размножавала се църковна литература, съчинявали се нови произведения.” От църковната история са познати имената на над 40 книжовници. Сътворената от тях книжнина, освен че „запазвала и предавала на поколенията българската грамотност, разказвала за българското минало, за български царе и патриарси, за борци и мъченици на християнската вяра.”⁶⁷

„Насилствено бил сложен край на многовековното битие на Българската църква, която започнала своя трънлив път като автономна архиепископия (870 г.) по времето на княз Борис, въздигнала се до пиедестала на автокефалията като Преславска патриаршия (около 919, 927-1018) и продължила своето многоплодно служение като Охридска архиепископия”.⁶⁸

Ако трябва да оценим по заслуги ролята на Охридската българска архиепископия за времето на турското владичество, то оценката би била по-скоро положителна, въпреки ширещите се вътре и извън нея противоречия от мирски, религиозен и политически характер.

⁶⁷Снегаров, Ив. Цит. съч., т.2, 260-270, 289-364, 422-500.

⁶⁸Снегаров, Ив. *История на Охридската архиепископия*. Т.1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците (второ фототипно изд.). С. 1995; Т.2. От падането ѝ под турците до нейното до нейното унищожение (1394-1767)...С., 1995.

Глава 5. Българското Християнство и Българската православна църква по време на II-та Българска държава до нейния край (1185-1396)

През 1186 г. братята Асен и Петър застават начело на повдигнато от тях освободително въстание в Търново, което имало успешен край, защото освободило българските земи (но не всички) от византийското владичество. Разширяването на българската държава засегнало и земите под Средец, по течението на р. Струма, които в горното и средното ѝ течение били присъединени едва след 1195 г.⁶⁹ Една година по-късно след успешното въстание на Асеновци става и подписването на мирния договор, българската държава била международно призната от страна на Византия.⁷⁰

С това бива положено началото на второто българско царство. Сега на преден ред стояло да се припознае бързо-учредената българска архиепископия със седалище в столичния град Търново за законна и призната приемница на Българската патриаршия (от 927 г. до 1014 г.), защото според църковното правило „царство без патриарх не бива” За пръв търновски архиепископ, съгласно всички канони, бил ръкоположен духовникът Василий. „Както Втората българска държава се смятала за наследница и продължителка на Първото царство на българите, така и Търновската архиепископия се смятала за законна продължителка на тогавашната българска патриаршия, а това ѝ давало правна основа за автокефален статут. Търново станал новият политически, а по силата на установената вече практика – и църковен център.”⁷¹

„По волята на двамата братя Асен и Петър се извършило ръкополагането на архиепископа Василий, а той същевременно коронясал тържествено Петър, а по-късно – Асен, за цар на българите. Явно българите смятали, че за ръкополагането на архиепископ и коронясването на цар не било вече необходимо да се прибегва до благоволението на Цариград или Рим”.⁷² За съжаление това още не водело до признание на новосъздадената Българска църква, и на царския сан на българския владетел. След учредяването на Търновската архиепископия, всички епархии, които се намирали в пределите на българската държава, преминали под нейно ведомство.

⁶⁹ Златарски, В. История, т. 3, 72-73, 80-83.

⁷⁰ Петров, П. Възстановяване на българската държава 1185-1197. С., 1985, с.25-181.

⁷¹ Ников, П. Принос към историческото изворознание, с. 52-53.

⁷² ГИБИ, Т. VIII, с.156.

По време на царуването на третия от братята Асеневци – цар Калоян, още няколко епархии преминали под ведомството на Търновската архиепископия, а чуждото духовенство било заменено с българско. Използвайки задълбочаващия се църковен конфликт между Рим и Цариград, цар Калоян прави всичко възможно българската държава и църква да получат международно признание. По онова време на папския престол седял Инокентий III (1198-1216 г.) Понеже цар Калоян не се надявал да бъде признат от гърците и по ред още други политически причини (като засилващото се латинско влияние на Балканите и създаване на Латинската империя)⁷³, когато получава поканата на същия папа за присъединяване на Българската църква към Римския диоцез, в замяна на което щял да бъде коронован за крал, а архиепископ Василий за български примас, той възприема това предложение като знак от Бога и в продължение на няколко години преговаря с папските пратеници за сключване на уния, която да признае владетелското му достойнство. На 7 ноември 1204 папският пратеник Лъв тържествено посвещава архиепископ Василий за примас (според папата патриарх и примас означавали едно и също нещо), а на другия ден (8 ноември) Калоян тържествено бил помазан за крал. Причината да не получи царска (императорска) корона се състояла в това, че според тогавашните разбирания в света могло да има само един император и това бил за западните християни императорът на свещената римска империя. Ето защо папата не могъл да даде на Калоян онова, което той искал.⁷⁴ Въпреки това сключването на унията представлява голям политически успех за цар Калоян, защото по този начин България се сдобива с международно признание от целия християнски и нехристиянски свят.⁷⁵ Макар да признава върховенството на папата, в действителност Българската църква запазва независимостта си без да се промени нещо в нейната канонична и богослужебна практика.

„Цар Калоян, въпреки обещанията пред папата, така и не се почувствал „верен син на светата Римска църква“. През цялото му царуване отношенията с Латинската империя остават хладни, а често пъти и враждебни”.⁷⁶ Унията с папата била валидна до лятото на 1231 г., защото до този момент Йоан Асен II тайно се е надявал да стане регент

⁷³Николов, Й. Папската политика в Сърбия в края на XII и началото на XIII в. – ГСУ ФИФ, 9, 1966-1967, № 3, 170-183.

⁷⁴Станимиров, Ст. История на българската черкова, част II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 23-28.

⁷⁵Gujzelev, V. Das Papstum und Bulgarien im Mittelalter (9. – 14. Jh.). – BHR, 1997, № 1, p.43.

⁷⁶Бакалов, Георги. Българската Православна Църква – Исторически очерк, с.59.

⁶³Бакалов, Георги. Християнството в България, статия:
www.pravoslavieto.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm

на малолетния латински император Бодуен II. Когато обаче за император бива избран бившият йерусалимски крал Жан дьо Бриен, обиденият български цар се обръща за помощ към Никеиската империя и към Константинополския патриарх Герман II. „Никея се смятала за пряка наследница на Византия, а патриархът – за приемник на „вселенските“ патриарси в Константинопол.“⁷⁷

При цар Иван Асен II (1218-1241) след блестящата победа на българите над епирския владетел Теодор Комнин при с. Клокотница (1230г.), България се превръща във водеща сила на Балканите. По това време тя достига върха на своята военнополитическа мощ и разпростира границите си на три морета (Черно, Бяло или Егейско, и Адриатическо).⁷⁸ При тези условия логично било да се постави въпросът за автокефалия (суверенитет) на Българската църква, която от своя страна да допринесе за утвърждаване на държавния суверенитет. През 1231 г. цар Иван Асен II се обявява за цар на българи и ромеи наред с въздигането в архиепископски сан на неговия изповедник монахът Йоаким като и двете посвещения били извършени само от събора на българските епископи, но без участието на Източния или Западния църковен глава. Същата година българският цар открито започнал политика на сближение с Никеиската империя за признаване автокефалността на българската църква от Цариград“. След водените преговори между цар Иван Асен II и никейския император Йоан III Дука Ватаци през 1234 г. те сключват „българо-никейски военнополитически антилатински съюз, който бива скрепен с династичен брак: малолетните им деца - Асеновата дъщеря Елена и никейският престонаследник Теодор II Ласкарис биват сгодени. Никейският император имал нужда от надежден съюзник за да може да устои срещу набезите на Латинската империя. Съгласно сключения съюз с България той ѝ обещал тя да получи както териториално разширение така и признаване на автокефалния статус и патриаршески титул на търновския архиепископ.“⁷⁹

Като отговор на тези поети задължения патриарх Герман II води писмена кореспонденция, търсейки съгласието на Йерусалимския, Антиохийския и Александрийския първо предстоятели за възвеждане на Търновската архиепископия в патриаршеска степен. И тримата източни патриарси били благосклонно разположени и упълномощили Константинополския патриарх „да осъществи издигането на Българската

⁶⁴ Кернс, Ърл. Християнството през вековете. София, Издателство Нов човек, 1998 г. с. 559.

⁷⁹ Петрова, Гълъбина. Българската православна църква през Средновековието (Втора Българска държава)/Гълъбина Петрова //Правна мисъл (София), 2005, N 4, с. 3-24.

църква в патриаршия. Най-напред в Малоазийския град Лампсак на Дарданелите през 1235 г. се състояла венчавката на българската принцеса Елена с бъдещия имп. Теодор II Ласкарис, извършена лично от патриарх Герман II. Веднага след всенародните тържества бива свикан в Лампсак поместен, с характер на всеправославен, църковен събор. На него били поканени голям брой гръцки и български висши духовни лица, игумени на манастири и видни светогорски монаси. „На този именно внушителен православен форум било взето решение за признаване автокефалията на Търновската църква, а нейният предстоятел „преждеосвещеният архиепископ Йоаким, мъж благоговееен и свят, възсиял с дела и постническо житие“, бил тържествено провъзгласен за Български патриарх.”⁸⁰

„Така след повече от двеста години била възстановена българската патриаршия. Нейното възстановяване през 1235 г. допринася твърде много за укрепване на вътрешното състояние на българската държава, на нейната външнополитическа независимост и международен авторитет.”⁸¹ Вестта за значимото събитие и авторитетното решение на църковния събор в Лампсак има писмено свидетелство в така нареченото Атоно-Ватопедското сказание. В него пише, че „учредяването на независима поместна Църква в „Загора” (т.е. България) е станало със съгласието на Константинополския църковен глава и по силата на съборно постановление, взето от представителите на всички православни центрове от Изтока.”⁸²

От 1235 г. до падането на България под османско владичество (1185-1396) в края на XIV век статусът на българската църква останал непроменен – патриаршия начело с патриарх. Търновската патриаршия се издигнала в очите на Православния изток, тя била добре устроена, имала голям диоцез, който семенял в зависимост от границите на Втората българска държава – по времето на цар Иван Асен II той бил най-голям и обхващал 14 епархии заедно с Търновската епархия и диоцеза на Охридската архиепископия. За съжаление през 14 в. обхватът на търновския диоцез драстично спада: западните епархии биват присъединени към Сръбската архиепископия (от 1346 г. издигната в ранг патриаршия), а Варненската, Видинската и южните – към Константинополската патриаршия.⁸³

⁸⁰Кернс, Ърл. Християнството през вековете. София, Издателство Нов човек, 1998 г. с. 560-561.

⁸¹Цанкова-Петкова, Г. Цит. съч., с. 144 и сл.

⁸²Кернс, Ърл. Християнството през вековете. София, Издателство Нов човек, 1998 г. с. 561.

⁸³Темелски, Христо. История- Православието в България – www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml, с. 3.

Изравнена по ранг с древния център на Православието – Константинопол, Българската патриаршия се отнасяла грижовно към богоповереното ѝ паство, давала пример за християнска нравственост и просвета, подтиквала развитието на славянската книжовност и култура, а престолният град Търново превърнала в „нов, трети Рим“ за православните народи, тъй като в края на XIII и началото на XIV век, Търново се запазва като единствена свободна столица, останала вярна на Православието, докато всички други православни църкви – Александрийска, Йерусалимска, Антиохийска и Руска, по това време са под чужда власт. По инициатива на Българската патриаршия, когато била в апогея на своето развитие, бива организирана Търновската книжовно-просветна школа с представители преп. Теодосий Търновски, св. Патриарх Евтимий и още много други духовни будители. Така тя се превърнала в изконна продължителка на делото на Охридската и Преславската школи. Голям религиозен подем се забелязал в развитието на религиозно-богословската книжнина, отбелязан бил и нарастващ подем в областта на литературата, архитектурата, живописа и пр. „Най-бележит писател, богослов и учител, изряден архипастир и пламенен родолюбец бил Търновският патриарх Евтимий (починал около 1404 г.).”⁸⁴

Той бил високообразован духовник, обичал заниманията с книжовна дейност, станал основоположник на Търновската книжовна школа с център манастирът „Св. Троица” край Търново. „През 1375 г. той е избран за патриарх и развива широка духовно-административна, обществена и книжовна дейност. Предприема и извършва важна правописно-езикова реформа. Ревизира старите преводи, като ги сверява с гръцки оригинали и прави нови преводи на богослужебни и други богословски книги. Обръща голямо внимание на точността на превода, понеже смята, че допуснатите грешки водят до еретически заблуди. Книжовното дело на св. патриарх Евтимий е обемисто и разнообразно – жития, похвални слова, послания и пр.”⁸⁵

Организацията на Търновската патриаршия начело със св. патриарх Евтимий бива устроена според традициите на Първата (Преславската) патриаршия. Нейният синод, който се състои от архиереите (митрополити и епископи), а понякога и от представители на светската власт взима дейно и важно участие в управлението на патриаршията, като начело стои патриарх. При неговия избор синодът издига три кандидатури, но само една от тях се утвърждава от монарха, което е ярко свидетелство за намесата на светската

⁸⁴ Коев, Тотю. Кратка история на БПЦ – статия, 2005 г. с.4.

⁸⁵ Темелски, Христо. История- Православието в България – www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml, с. 3.

власт в живота на Църквата. Също така тя стои на страната на Църквата в борбата ѝ срещу ересите и свиква антиеретични събори.⁸⁶

През 1355 и 1360 г., при цар Иван-Александър намерили добра почва за широко разпространение различни еретически учения (богомили, адамити, и др.) В отговор на тях били проведени църковно-народни събори под личното председателство на царя. Участие в тях взел и св. Теодосий Търновски, който заедно със св. патриарх Евтимий Търновски основополага исихастското движение в България.⁸⁷

Първата ерес, смутила мира и учението на Българската църква, е богомилството. Появата му датира от втората половина на X век, когато някой си поп Богомил открито се противопоставя срещу официалното становище на църквата по редица верски и догматични въпроси. Той бил първият създател и разпространител на богомилската ерес, живял при цар Петър, за който почти нищо друго не ни е известно.⁸⁸ Същият проповядвал, че Църквата е излишна, защото Бог е навсякъде сред природата. Според него излишни са иконите, тайнствата и свещенството. Достатъчно условие да си вярваш е четенето на светото евангелие и произнасянето на Господната молитва „Отче наш“.⁸⁹

Важна причина за възникването на това еретическо учение е „упадъкът на морала и дисциплината в Българската църква“. Богомилите стават най-яроствните критици на ширещето се сребролюбие, суетност и празнословие сред свещеническото съсловие. Заветите на светите братя Кирил и Методий, на св. Климент Охридски и неговия сподвижник св. Наум потънали в забрава. В отговор на този морален упадък е и отшелничеството на св. Йоан Рилски. Богомилството има странно развитие сред българския народ. В години на изпитания и лошо управление то печели сподвижници, а когато държавата е добре управлявана, то почти замира. Богомилски еретици се появяват пак в залеза на втората българска държава заедно и с други сектанти. След турското нашествие и унищожаването на българската държава и църква богомилите постепенно губят позиции пред новите уредници. Едни от тях се обръщат към исляма, други приемат католическата вяра, но характерно за всички тях е, че запазват непримиримото си враждуващо отношение към Православието. Становището на официалната църква и светската власт е, че богомилството като еретическо учение

⁸⁶Темелски, Христо. История- Православието в България – www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml, с. 3.

⁸⁷Петрова, Гълъбина. Българската православна църква през Средновековието (Втора Българска държава)/Гълъбина Петрова //Правна мисъл (София), 2005, N 4, с. 17.

⁸⁸Георгиев, Е. Цит.съч., 202-228; Ангелов, Д. Богомилството, с. 85.

⁸⁹ Бакалов, Георги. Християнството в България,статия: www.pravoslavieto.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm

демобиализира и разединява българското общество, ето защо и двете власти, духовната и държавната го осъждат и анатемосват неговите проповедници като еретици и подбудители на народни размирици.⁹⁰ Въпреки, че някои наши съвременници възхваляват Богомилската ерес, обявявайки я за най-прогресивното и ценно религиозно учение за тогавашните разбирания, зародило се в България и което в последствие се разпростира на запад от България, то не съдейства с нищо за добрите отношения между властта и нейните поданици, между църквата като духовна институция и нейните пасоми. В корените си тя носи зародилото се в последствие учение за пантеизма и представлява проводник и катализатор на марксисткото атеистично учение, което отрича ролята на църквата за спасението на вярващите посредством тяхното участие в седемте богоустановени църковни тайнства и участието в литургичния живот на църквата.

„В целия период до падането на България под властта на османските турци през лятото на 1393 г. взаимоотношенията между държавата и Църквата протичат в дух на взаимно уважение и пълно разбирателство.”

Втората половина на XIV век е белязана с проникването на османците на Балканския полуостров и постепенното му завладяване. Вместо България да се обедини, тя бива разделена на три (Търновско и Видинско царство и Добруджанско деспотство). Опитите на цар Иван Шишман да окаже съпротива не били успешни, защото Иван Срацимир се откъснал от Търновската патриаршия и се присъединил към Цариградската. Законният Видински митрополит бил отстранен, а на негово място бива поставено угодно на цариградския патриарх духовно лице. Добруджанските деспоти също се поставили под юрисдикцията на Цариградската патриаршия.⁹¹

В тези критични за всички българи години, цар Иван Александър прави съдбова грешка. Вместо да обедини всички българи, той разделя държавата на две части и осигурява с царска власт синовете си Иван Срацимир и Иван Шишман, които враждували помежду си и така изоставили интересите на народа си, разединили Църквата и като истински властолюбци погубили държавата заради дребни егоистични разпри. След падането на престолния град Търново в ръцете на завоевателите (17 юли 1593 г.), били избити последните 110 знатни български боляри, патриарх Евтимий бил откаран на вечно заточение в Бачковския манастир, а българската държава била

⁹⁰ Пак там, с.3.

⁹¹ Петрова, Гълъбина. Българската православна църква през Средновековието (Втора Българска държава)/Гълъбина Петрова //Правна мисъл (София), 2005, N 4, с.17.

унищожена, Търновската патриаршия била ликвидирана, а диоцезът ѝ бил присъединен към Константинополската църква.⁹²

„Така от началото на XV век първата славянска патриаршия по силата на съдбовни за източното православие събития загубила своята автокефалност и ранг и се върнала към църковно административното положение от началото на учредяването ѝ, превърнала се в зависима от Цариградската патриаршия митрополия. Въпреки това тя останала единствената институционализирана организация от Българското средновековие, която оцеляла и била в състояние да функционира при липсата на самостоятелна българска държава.”⁹³

⁹²Кернс, Ърл. Християнството през вековете. София, Издателство Нов човек, 1998 г. с. 563.

⁹³Николова, Бистра. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV век). София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, 1997 г., с.204-205.

Глава 6. Българското православно християнство и борбите за независима Българска църква по време на османското иго (1396-1878)

Животът на българите по време на петвековното османско иго било толкова тежко и непоносимо, че принудило хиляди будни българи да напуснат родните си места и емигрират в други чужди земи. „В най-тежкия период от турското иго – втората половина на XVIII и началото на XIX в., българите се оказват под двойно потисничество – социално-икономическо и политическо от страна на османските турци и духовно-религиозно от страна на гръцките фанариоти“.⁹⁴ Един два века по-рано турците практикували насилствени помохамеданчвания, чиято главна цел била българският народ да се разедини и забрави своята народност и култура. Ето защо мнозина смели и родолюбиви българи пожертват живота си в името на християнската си вяра и принадлежност към православието. По-късно те били канонизирани за светци. Църквата дава много мъченици за вяра и род. Едни от най-известните имена на български светци просияли с мъченически подвиг са имената на св. Георги Нови Софийски, св. Дамаскин Габровски, св. Иван Българина, св. великомъченица Злата Мъгленска, св. Онуфри Габровски, св. Николай Софийски, епископ Висарион Смоленски и други.

Освен да избиват настъпателно и жестоко българското местно население те посягат и на християнските светини и културни паметници и ги разрушават с ярост както повелява турската религия (ислямът). Множество храмове в различни краища на българската земя били обърнати в джамии. Като пример може да се даде разрушаването на 218 храма и 33 манастира в пловдивска епархия от чепински българомохамедани (познати още като помаци). Те запазват българските обичаи и език, но загубват чувството си на принадлежност към своя народ. В течение на тези пет века турските завоеватели водят политика на асимиляция сред местното население нанасяйки удари най-вече върху българското православно християнство. Ето защо православната вяра на нашите предци спомага в голяма степен за запазване на народностното им съзнание. По време на тези пет века Българският народ помага твърде много за спиране инвазията на Исляма към Западна Европа. Това е най-важната историческа роля на българите с голямо „общоевропейско и оттук световно културно-историческо значение“.⁹⁵

⁹⁴www.pravoslaviето.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm

⁹⁵Проф. Коев, Тотю. Кратка история на БПЦ – статия, 2005 г.

На 17 юли 1393 година Търново пада под турска власт, а св. патриарх Евтимий Търновски е прокуден от там, а по-късно изпратен на заточение в Бачковския манастир, където и почива. Едва през второто десетилетие на 15 век след множество чуждестранни домогвания към овакантения престол на българския патриарх Търновската патриаршия става напълно подчинена на Цариградската патриаршия. Няколко столетия по-късно тя все още се намирала под юрисдикцията на Цариградската патриаршия, Охридската архиепископия и Ипекската (сръбска) патриаршия. През 18 век Охридската архиепископия загубва статута си на самостоятелна и автономна църква (1767г.) Българите постепенно се размиват като отделен народ и етнос и биват считани за „рум-милети“, т.е. гръцки народ. В началото това не било от голямо значение за поробените българи и единствено Православната църква се оказала незаменим стожер и закрилник на всичко българско като език, книжовност и култура. В това отношение най-голяма роля за опазване на православната вяра и народностното съзнание се оказват българските манастири. Едни от най-важните наши манастири са: Зографски и Хилендарски в Света Гора, Рилски, Троянски, Етрополски, Дряновски, Черепишки, Кукленски, Лесновски, Гложенски, Драгалевски и др.

Независимо от тежката съдба на БПЦ по време на османското робство, тя успява да съхрани до голяма степен своята структура и организация, а по време на българското възраждане дори спечелва някои привилегии. Толерантността на османските владетели спрямо християнската религия и светоусещане се показва най-силно в тяхното отношение към Цариградския патриарх, който спечелва „широки граждански и съдебни права и става висок султански сановник и върховен началник на всички православни християни в Османската империя“. За епархийски владици били избирани предимно гърци, които имали граждански и съдебни функции. Българското население било облагано с данъци от тяхна страна, които били насилствено събирани с помощта на местната власт.

През време на игото пътуващи монаси (таксидиоти) обхождали родните земи и откривали килийни училища, където обучавали народа на четмо и писмо. Те били и първите предвестници на Българското национално възраждане. Пример за такава истинска всеотдайност е и съдбата на Йосиф Брадати, неуморен таксидиот и книжовник за онова време (XVIII в)⁹⁶.

⁹⁶Проф.Коев, Тотю. Кратка история на БПЦ. Статия,2005 г.

С течение на дългите години робство, заради дейността на фенерското духовенство, българите постепенно започнали да загубват своята национална идентичност и дори по-заможните и образовани българи смятали за прогресивна тенденция тяхното гърчеене. На първо време висшето духовенство били заменено с гръцко. То откривало гръцки училища, които извършвали асимилаторска дейност. Дълго време българите продължавали да са в летаргичен сън, докато най-накрая с написването на „История славянобългарска“ (1762 г.) настъпва часът за пробуждането им и свободно изразяване на силна гражданска позиция. В тази книжка отец Паисий Хилендарски напомня на съвременниците си за славното минало на нашите прадеди, когато те, управлявани от свои царе и патриарси, били известни и уважавани от останалия свят. Книгата на отец Паисий бързо се разпространила по цяла България (като била преписвана) и раздвижила, събудила мнозина българи с прогресивни идеи.

„Личността на Преп. Паисий Хилендарски стои в началото на Българското възраждане. В неговата „История славяноболгарская“ е начертана програмата за църковно-национална и политическа независимост“. Скоро се появили и други всеотдайни българи, чиято мисия била да се грижат за събуждането на останалите братя българи. От тях най-забележителен бил отец Софроний, епископ Врачански. Още на млади години той се отдава на учителство, като се грижел за просвещението на българите, учейки децата да четат и пишат на български. Отец Софроний умира в Букурещ в 1815 или 1816 г. В периода (1835-1845г.) се увеличава бързо числото на българските училища. Грамотните българи, както и всички патриоти по душа осъзнават необходимостта народът ни да бъде под покровителството на свое, а не на чуждо висше духовенство. Тяхната главна цел била да се избавят от гръцкото и да се сдобият със свое българско духовенство начело с български архиерей, който да бъде независим от Цариградската патриаршия. „По този начин едновременно с умножаването на българските училища, в тясна връзка, с които се намирал и въпросът за извършване литургията на славянски език, българският народ въстанал против досегашните си духовни пастири – гръцките владици“.⁹⁷

Още в 1833 г. българи от някои епархии заявяват пред цариградския патриарх желание да им се дадат българи владици. Добър пример за това дават търновците, които в 1840 г. изпращат пет души представители да се оплачат на патриарха от гръцкия митрополит Панарета. В същото време в Цариград се намират двама патриоти българи,

⁹⁷Станимиров, Ст. История на стр. 64.

а именно архимандритът Неофит Бозвели и монахът (по-късно владика) Иларион Макариополски, които се посвещават на каузата да работят за назначаването на български владци в българските епархии. Те дават съвет на търновските представители не само да се оплачат от митрополита си, но и да искат от правителството българин за търновски владика. Тяхното искане останало без отговор: патриархът изпратил в Търново за владика пак грък. В същото време Неофит Бозвели бил изпратен в Търново за протосингел на чуждия митрополит, който не закъснял да го прати на заточение в Света Гора (в 1841 г.) Едва в 1845 г. заради молбите от страна на търновската епархия и тези на цариградските еснафи, Неофит Бозвели бил освободен от заточението, върнал се в Цариград и пак започнал да се бори редом с Иларион Макариополски за сдобиването на български правдини. От своя страна последният подава на великия везир изложение за намерението на гърците да погърчат българите. Това само навлича неприязънта на патриарха към Неофита и Илариона и той в края на същата 1845 година ги изпраща отново на заточение. Неофит не се завръща от това заточение, той умира в 1848 г. , докато Иларион бил освободен и се завръща в Цариград в 1849 г. По време на заточението им цариградските българи продължавали да работят и взимат решение да реализират едно друго желание на Неофит Бозвели: да съградят в Цариград българска църква. Ето защо те издействат нужното позволение за построяване на българска черква, а княз Стефан Богориди подарява за тази цел собствената си къща в Цариград. Между другото недоволството на българите от висшето гръцко духовенство около 1853 г. достигнало до доста големи размери, но тъй-като по това време избухва кримската война българите се видели принудени да изчакат по-сгоден момент за осъществяване на техните искания. В 1856 г. войната приключва и портата издава така наречения Хати Хумаюн, документ, с който се дава началото на всички нужни преобразования в управлението на християнските общини съобразно потребностите на времето. Българите се възползват от този документ, молейки Цариградската патриаршия да им се дадат в църковното управление равни с гърците права (1856 г.). В същото време все повече българи въстават против гръцките си владци и настояват за смяната им. Тези вълнения са причината да бъде свикан църковен събор по настояване на турските власти. Патриархът не е съгласен за свикването му, но бива принуден и така през месец октомври в 1858 г. той се провежда, на който имало само четирима души български представители (от Видин, Пловдив, София и Търново). Те смекчават исканията си и молят да се установи като правило да се изпращат в българските епархии само владци, които знаят добре български език. Но дори и това скромно искане от страна на българите не било удовлетворено.

Съборът бива закрит на 16 февруари 1860 г. с една реч на оратора Ст. Картеодори, с която дава на българите да разберат, че гърците няма да направят никакви отстъпки и ще ги държат и занапред в същото подчинение.⁹⁸ Всичко това дава на българите да разберат, че казаното в речта на Картеодори се одобрява от всички гърци на чело с патриарха и, че ако искат българите да прокарат своите си идеи трябва да употребят решителни мерки. Горещо долу по същото време, докато още заседавал този църковен събор, в Цариград на 25 октомври 1859 бива положен основният камък на бъдещата българска черква. Самият обред бил извършен от тогавашния вселенски (цариградски) патриарх Кирила, в присъствието на патриарсите Александрийски, Антиохийски и Ерусалимски.

По онова време Иларион Михайловски бива ръкоположен за епископ без епархия с титлата Макариополски. На Великден (3 април 1860 г.), когато той отслужва литургия в българската черква в Цариград, събраният се многочислен народ българи му запрещава вместо да произнесе името на вселенския патриарх да произнесе думите „всякое епископство православних“, които думи произнасят само самостоятелните епископи. По този начин българите тържествено заявили, че вече не приемат цариградския (вселенския) патриарх за техният началник и, че от този момент нататък за такъв ще признават Иларион Макариополски. Скоро след това паметно събитие за българите той отслужва литургия в неделя на 24 април в българската черква без да поиска, какъвто е обичая, позволение от цариградския патриарх. С тази постъпка той ясно показва, че счита себе си за независим глава на българската черква. Така той си навлича гнева му, опитвайки се да накара турското правителство да прати Илариона на заточение. Новината за станалото на 3 април 1860 г. бързо се разпространява навсякъде из поробените български земи. Целият български народ признава за свещеноначалник на българската черква Илариона Макариополски. Това направили и други двама митрополити: българинът Авксенти (в Велес) и гъркът Паисий (в Пловдив). След като цариградския патриарх Кирил подава оставката си (през май 1860г.), българите отказват да вземат участие в избора на новия патриарх. Новоизбраният патриарх Иоаким II бил готов да прости на българите случилото се, при условие ако отидат при него и поискат прошка за стореното на 3 април. Нито преосв. Иларион, нито българските първенци били склонни да направят поклон на новия патриарх, ето защо той свиква на 24 февруари 1861 г. събор, на който низвергва Илариона, Авксентия и Паисия от архиепископския сан, без

⁹⁸Станимиров, Ст. История на стр. 66,67.

да се съобразява с апостолските и съборни правила. Турското правителство съдейства на патриарха и обещава, че ще ги изпрати на заточение. Така и става. След великденските празници на 29 април Иларион и Авксентий били изпратени в Мала Азия, като малко по-рано (на 14 април) бил пратен на заточение в Св. Гора и пловдивският митрополит Паисий. Актът по изпращане владиците на заточение само увеличил пропастта между българи и гърци и направил като следствие от това невъзможно помиряването им. Съборът от 24 февруари 1861 г. съставил и проект за решението на българския църковен въпрос, който не бил приет от българите. След това с течение на времето били представени и други такива, които също не ги удовлетворявали.

Накрая турското правителство, като вижда, че спорът не може да се реши по взаимно съгласие, взима нещата в свои ръце. На 28 февруари 1870 г. турският министър на външните работи и Изповеданията Али паша повиква при себе си български представители⁹⁹ и няколко души от гръцките първенци и им връчва фирман (документ), в който се съдържа решението на българския църковен въпрос. С легитимирането на този документ се основава православна българска независима църква с името Българска Екзархия. Цариградският патриарх (Григорий VI) бил категорично против султанския фирман и поискал от турското правителство да свика вселенски събор, на който да се преразгледа и реши окончателно съдбата на Българската православна църква. Високата порта обаче не му позволява. Скоро след това (в 1871г.) патриарх Григорий VI си подава оставката, а на негово място бива избран Антим. (Станемиров, 1898г.)

Скоро след избора на Антим за патриарх, българската общност от Цариград изпраща делегация начело с епископ Иларион Макариополски и доктор Ст. Чомаков, която да посети патриарха и влезне в преговори с него относно пълната независимост на БПЦ. Но и тази среща не решава въпроса, понеже патриархът настоявал да се намалят границите на българския екзархат. Цариградските българи за пореден път се убедили, че и новият патриарх не е искрен и няма никакво намерение да удовлетвори законните искания на целия български народ, ето защо решили да действат по-решително и самостоятелно съобразно турския фирман, на който се осланяли. На 6 януари 1872 г. едно голямо множество българи принудило тримата владици: Иларион Макариополски, Иларион Ловчански и Панарет Пловдивски да служат литургия в българската цариградска черква. Въпреки, че българите поискали най-напред позволение от патриарха, след неговия отказ тримата владици отслужили литургия по искането на

⁹⁹ Българските владици Иларион и Авксенти били освободени от заточението и върнати в Цариград през месец септември 1864 г.

народа. Като следствие от това разгневеният патриарх низвергва от епископския сан Иларион Ловченски и Панарет Пловдивски, а Иларион Макариополски, който бил по-рано бил низвергван, отлъчил от църквата. При това патриархът действал самостоятелно и нарушил черковните канони, като не повикал подсъдимите в заседанието на синода, за да се оправдаят. Кратко време след това, патриархът поисква от портата да прати на заточение тримата български владици, да затвори българската черква в Цариград и да разформира привременния български съвет, който по онова време работил в Орта-кюю. Турското правителство отстъпва на исканията на патриарха. На 21 януари 1872 г. то изпраща тримата български владици на заточение в тогавашната Никомидия и затваря българската черква в Цариград. В знак на траур, след като цариградските българи разбират за изпращането на техните духовни наставници на заточение, покриват българската черква с черен плащ и още на другия ден се обръщат с молба към Високата Порта да се освободят владиците и да се разреши изпълнението на фирмана от 1870 г. Три пъти султанът изпраща пратеници до патриарха за да получи признание на фирмана, но и трите пъти получил отрицателен отговор. Тогава той решава да действа самостоятелно и взема решение да изпълни фирмана с цел основаване на българска екзархия. (Станимиров, 1898г.)

Всички тези събития след 21 януари 1872 г., когато българите започнали да се вълнуват не само в Цариград, но и в провинциите, на места се стигнало и до кървави сблъсъци с гърците, дават повод султанът да изпълни молбата на цариградските българи като връща от заточение тримата владици (30 януари 1872 г.) и издава заповед да се избере български екзарх. На паметния 11 февруари 1872 г. за пръв български екзарх бива избран Иларион Ловченски. Но понеже бил вече на години, с крехко здраве и не дотам инициативен, той сам си подава оставката. На негово място за екзарх бил избран виденският митрополит Антим. На 26 февруари портата окончателно потвърждава този избор.

Новоизбраният български екзарх Антим се опитал три пъти да покани цариградския патриарх за да отслужат заедно литургия в българската черква, но и трита пъти получил отказ. Нещо повече. Той поискал от него да се откаже от титлата си екзарх и да се подпише като „видински митрополит, като вместо султанския фирман да приеме един друг патриаршески проект, според който в състава на бъдещата екзархия трябвало да бъдат включени само няколко епархии, а самата екзархия нямало вече да се нарича българска, а Хемоска. Когато българският екзарх се убедил, че няма никаква възможност за помирение с патриарха, решил да действа самостоятелно. На 11 май 1872 г.

българската глава на църквата заедно с Иларион Макариополски, Иларион Ловчански, Панарет Пловдивски и многочислено духовенство отслужват тържествена литургия в българската черква на Фенер. По време на литургията, след евангелието, пред народа бил прочетен акт, с който българската църква се провъзгласява за независима. Заради стореното на тази дата от българите цариградският патриарх се разгневява и взема сериозни мерки. Той обявява българския екзарх за лишен от епископски сан и извъргнат, Иларион Ловчански и Панарет Пловдивски биват отлъчени от църквата, а Иларион Макариополски, който по-рано бил отлъчен, бил подложен на вечна анатема. В същото време патриархът изпраща покани до патриарсите Александрийски, Антиохийски и Ерусалимски с молба да дойдат в Цариград на поместен събор (29 август 1872 г.) и дадат съгласието си за провъзгласяването на българите за схизматици. Ерусалимският патриарх Кирил открито се противопоставил на това решение и още преди неговото провъзгласяване в заседание от 16 септември 1872 г. се върнал в Ерусалим. Налагането на схизмата не развълнувала особено българския народ, който ръководен от новоизбрания български екзарх и владици продължавал да се придържа строго към православието и бързал да изгради собствено църковно ведомство. В същото време не участвалата в събора руска православна църква не признава схизмата. Това се доказва с факта, че тя продължавала да има общение с българските духовници и позволявала на онези от тях, намиращи се в Русия да свещенодействат заедно с руското духовенство в руските православни храмове, както и по време на войната (1877-1878г.) руски свещеници извършвали литургия заедно с българското духовенство в православните български храмове. Самият руски Свети Синод информирал и писмено цариградския патриарх, че не признава схизмата.

Съборът, на който българите били провъзгласени за схизматици бил свикан да ги съди, без обаче нито един от тях да присъства на него и да може да се защити, ето защо той бил в разрез с всички правила, по които трябвало да се ръководи. Друго важно църковно правило е, че събор, който е събран да съди епископи, не може да вземе каквото и да е решение, ако между членовете му няма пълно единодушие. От тук става ясно, че решението на този събор е канонически неправилно.

Скоро след това цариградският патриарх изпратил митрополити в някои чисто български епархии и се обърнал към портата с заявление, с което искал: 1) правителството да приема българите за схизматици, 2) българското духовенство да промени формата на облеклото си, за да се отличава от православното гръцко

духовенство и 3) православните храмове да останат в ръцете на гърците, а българите да си направят нови.

След потушаването на Априлското въстание от 1876 г., което имало за цел да освободи страната от турското робство, екзарх Антим, като истински патриот и родолюбец, се заема енергично с разгласяването сред европейските правителства на турските жестокости при потушаването на въстанието и се обръща с лично писмо към руския император, молейки Русия да се намеси със сила за освобождението на България. Това само събужда недоволството на Високата порта, която решава да го отстрани, като за тази цел биват спечелени видни цариградски българи. На 12 април 1877 г. той е свален от екзархийския престол и изпратен на заточение в Ангора (дн. Анкара) като на негово място бива провъзгласен за нов екзарх младият Ловчански митрополит Йосиф (22 април 1877 г.), който бил избран за митрополит през 1872 г., т.е. по време на действието на екзархията.

Българската православна църква в Княжество България (основано на 19 февруари 1878 г.), както по-рано така и сега, е част от целокупната българска православна църква, начело на която стои българският екзарх.¹⁰⁰

¹⁰⁰www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml

Глава 7. Развитие на Българската Православна църква в България и етническите области населени с българи извън нея в периода (1878-1944 г.)

След освобождението на България от турско робство по силата на Берлинския договор българските етнически територии са разпокъсани между Княжество България, Източна Румелия, Македония и Одринска Тракия, Западните покрайнини и Северна Добруджа. По това време „Православната църква е единствената институция, която може най-естествено и резултатно да поддържа българщината в Македония и Одринска Тракия и да свидетелства пред Европа и света за етническите граници на България. Ето защо въпросът за Екзархията, за нейните правомощия и дейност придобива важно значение веднага след Освобождението”¹⁰¹.

В тази връзка възникват спорове около седалището на екзарха. Временното руско управление е на мнение, че мястото на екзарха е в България, което ще подпомогне снемането на схизмата. Цариградската патриаршия поддържала същото гледище и настоявала той да се премести в София. Екзарх Йосиф отстоява позицията си, че мястото на Екзархията е в Цариград, поради простата причина, че „в Турция остават повече от два милиона българи. Техен единствен официален представител пред турските власти е Българската Екзархия. В духовно отношение тя е олицетворение на Санстефанска България.”¹⁰² Освен това само тя би могла да изпълнява функциите си на обединител на разпокъсаните български етнически земи. Като компромисен вариант екзарх Йосиф избира временно за свое седалище Пловдив, където и остава до началото на 1880 година, като назначава по искане на Великата порта свой заместник в Цариград.

Заплахата на българите от кръга на църковно-народните дейци, насочена към Турция, че ще приемат унията на римо-католиците е една от причините екзарх Йосиф да възстанови ведомството си в Турция. Турското правителство обаче го приело за духовен началник само на българите в автономната област Източна Румелия. В същото време то не било добре настроено към българската Екзархия и търсело удобен случай и повод да я премахне от Цариград. При така стеклите се обстоятелства след войната и Берлинския конгрес ферманът от 1870 г. позагубил от силата и актуалността си сред представителите на Цариградската патриаршия. Според Екзарх Йосиф същият този ферман не губил

¹⁰¹ Станоев, Бончо. Православието и България. София, 1992 г. с. 120-121

¹⁰² Трифонов, Стайко. История на България 1878-1944, София, 2000 г. с.89.

своята давност и не бивало да се допуска да бъде обявен за невалиден. Ферманът засягал положението на целия български народ и понеже голяма част от българското население оставало извън пределите на новообразуваната Българска държава, той трябвало да се запази и въз основа на него да се устрои статуквото на Екзархията както и това на българските епархии в Македония и Одринска Тракия. Също така Екзархията давала да се разбере, че нейните различия с Цариградската патриаршия били от национално политическо естество, а не с църковно-канонически характер. Борбата срещу гръцките духовници узурпатори била „борба за национално опазване на българския народ”. Като приоритет пред българския Екзарх Йосиф стоял въпросът за изпращането на български владици там, където имало компактно българско население, чиято задача била да „организируют богослужението и обучението на български език”. Без това условие нямало как да се стигне до помирение между българската и гръцката православна църква и така желаното вдигане на схизмата за целокупния български народ.¹⁰³

След руско-турската война на религиозно-политическата сцена се появяват нови врагове на българите в лицето на сърбите, които прокарат активна про-сръбска (антибългарска) пропаганда в Македония. Под влияние на Цариградската патриаршия турското правителство взима страната на активизиралата се след 1885 г. сръбска пропаганда, която започнала да действа в Северна Македония. Освен това то пречело на нормалното функциониране на Екзархията в Цариград като отказвала на Екзарх Йосиф да свика синод и смесения съвет, както било заложено в Екзархийския устав. Периодически спъвало развитието на учебното дело в не освободените български територии, работейки срещу „българското църковно-народно движение в Македония и Одринско, като за тази цел използвало и дейността на чуждите национални и религиозни пропаганди, които насърчавало във вреда на българското дело.”¹⁰⁴ Добър пример за това е униатската пропаганда, която разпокъсвала в духовен план българите като по този начин намалявала техните „съпротивителни сили в защита на националната им кауза”. Често се стигало и до физическа саморазправа от страна на гръцките анархисти с привържениците на Екзархията. На 25 март – Благовещение в 1906 г. гръцки четници нахлули в село Загоричене, Костурско и извършили масово клане за да сплашат местните екзархисти. Дейността на Българската екзархия в Македония и Одринско е преди всичко с национален и политически характер. Тя спомага да се „избистри националното съзнание на заплашваното от асимилация” българско население по тези земи. Също така

¹⁰³ История на България, т. 7. София:БАН, 1991 г., с. 424-425

¹⁰⁴ История на България, т. 7. София:БАН, 1991 г., с. 430.

защитава интересите на българите не само пред турската управа, но и пред „представителите на Великите сили в Цариград.” Тук трябва да се оценят и „заслугите на един от най-просветените и интелигентни българи от края XIX и началото на XX век – Екзарх Йосиф I. Под влияние на неговия неуморен труд „българското дело пуска дълбоки корени в Македония и Одринска Тракия” въпреки борбата, която екзархът трябва да води с „чуждите пропаганди и при упоритата и мълчалива съпротива на турските власти”. Благодарение на неговите дългогодишни усилия и „голям дипломатически такт” българският дух и националното съзнание на това население се пробуждат и укрепват имайки за стожер родната църква и богослужение както и развитието на българското просветно и културно дело в тези части на България.¹⁰⁵

„При такава обстановка главната задача, която стояла пред Екзархията след Руско-турската война от 1877-1878 г., била да запази своето седалище в Цариград, да възстанови и разшири своето ведомство в Македония и Одринско. За решаването на тази задача били посветени всички усилия на Екзарх Йосиф I през цялото време на пребиваването му в турската столица. В дейността си в това отношение той се основавал на фермана, с който била учредена Екзархията, и на чл. 62 от Берлинския договор, който потвърждавал принципа на религиозна свобода за всички поданици на империята”.¹⁰⁶

Първата му крачка в тази посока било настояването му да се изпратят духовни началници в епархиите, които имали български владици преди войната – Велес, Охрид и Скопие, както и там, където волята на преобладаващото българско население била да преминат към родната Екзархия. Българският Екзарх бил известен със своята далновидност и дипломатически такт. Негова първостепенна задача било да поддържа църковното единство сред българите както в България, така и извън нейните предели за да послужи впоследствие на бъдещото политическо единство. Връщането му в Цариград през 1880 г. улеснява значително дейността му в полза на българската кауза. Така например като резултат от голямата си умелост и тактичност през есента на 1880 г. била открита българска мъжка гимназия в Солун. Две години по-късно се основава в Солун и Българска девическа гимназия (Св. Благовещение). В началото на 1883 г. той прави опит да състави синод към Екзархията. В същото време Портата търсела сгоден случай да я измести от Цариград. Острите реакции на българите в Македония и Одринско както и недоволството на тези в княжеството и Източна Румелия не закъсняват. Енергичната намеса на Стамболовото правителство с подкрепата на Русия карат турското

¹⁰⁵ Трифонов, Стайко. История на България 1878-1944. София, 2000 г., с. 90-92

¹⁰⁶ Пак там.....с.425

правителство да запази Екзархията в Цариград въпреки отрицателното си отношение към българския народ. Това става на 17 декември 1883 г., когато самият султан приема и съобщава на екзарха за това негово решение, което било в полза на всички българи. В същото време то дава уклончиви надежди относно изпращането на владци в Македония. Така например през декември 1884 г. то разрешава на екзарха да постави митрополити в Охрид и Скопие, без да могат обаче да получат така нужните берати за дълго време.¹⁰⁷ След съединението на Източна Румелия с българското княжество (1885) не съществувала вече явна причина българският екзарх да остане в турската столица. Но страхът от усложнения както и твърдата национална политика на правителството на Стамболов карат турското правителство да запази българската Екзархия в Цариград и след Съединението на България през 1885 г. Издаването на така нужните берати за назначаване на епархийски митрополити в Охрид и Скопие става едва в 1890 г. след решаващата намеса на министър председателя Ст. Стамболов. Било разрешено и издаването в Цариград на български вестник под името в. „Новини“. За своето време „вестникът бил голяма културна придобивка за българите в Македония и Одринско“. В същото време правата на българските учители били изравнени с тези на гръцките. През пролетта на 1894 г. Велешка и Неврокопска епархия получават берати за още двама български владци. Три години по-късно (1897г.) били издадени берати за владци в Битолска, Дебърска и Струмишка епархия. Така в края на века Българската екзархия имала в Европейска Турция седем признати от Високата порта митрополити.¹⁰⁸

Както пише екзарх Йосиф „двадесетгодишно напрежение, но и богати плодове: 7 епархии с над 1 милион българи, 21 архиерейски наместничества, 20 църковно-училищни общини, 1180 църкви, 36 храма на „екзархисти“ и „патриаршисти“ – за поредно използване при богослужение, 89 параклиси и 43 манастири.“¹⁰⁹ Всичко това е постигнато с много голям труд и действителни опасности. Според екзарх Йосиф „Македония е населена от 8 части българи и една част гърци“. По население и дух тя е „страна българска“. В нея живеят около 1 200 000 до 1 500 000 българи. Именно на тези „милион и половина“ сънародници в Македония и Одринско екзархът отделя първостепенно внимание и отечески грижи. „Ето защо борбата за редовни епархийски митрополити или поне разрешение за временно управляващи вакантните катедри в Македония е приоритетна задача и ежедневна грижа на Йосиф I“. С изключителна

¹⁰⁷ Динков, К. История на Българската църква (четива), Враца, 1954 г., с. 100.

¹⁰⁸ История на България, т. 7. София: БАН, 1991 г., с. 428, 430.

¹⁰⁹ Йосиф I, екзарх. Дневник, София, 1992г. с. 18.

тактичност, последователност и аргументирани доводи, а не рядко и с твърда упоритост той отбива всички бариери и възражения на турските власти що се касае положението на българите извън пределите на княжеството. „Екзархът заявява на министри и на Великия везир, че българите не ще престанат да се вълнуват и съпротивляват докато не бъдат удовлетворени законните им искания.”¹¹⁰

Получените през 1908 г. берати за архиепери в Битоля и Велес са и последните документи спечелени и издадени в услуга на местното българско население. Последните усилия на екзарха са свързани с временното назначаване (1913г.) на владци в Гюмюрджина във време, когато екзархийското дело претърпява своя фатален край. През периода от 1897 г. до 1912 г. неговият развой в европейска Турция спира. Въпреки неимоверните си усилия екзархът не успява да издейства берати за митрополити в Серес, Солун, Одрин и Гюмюрджина. Положението в Македония и Одринска Тракия остава сложно. След Балканската война (1913 г.) българите загубват Охридската, Битолската, Велешката, Дебърската и Скопската епархии, които минават под ведомството на Сръбската църква, а Солунската – под ведомството на Гръцката архиепископия. Също така южнодобруджанските църковни територии минават в ръцете на Румънската църква. България е доведена до първата си национална катастрофа. Българското население е подложено на жестока асимилация. Българското свещенство е прокудено от предишните си български епархии и енории. Българските училища са затворени, а учителите също така са прогонени. Положението в Източна Тракия е още по-тежко, откъдето е изгонено почти цялото българско население като в градовете Цариград, Одрин и Лозенград остава много малка част българи. След Букурещкия договор (1913 г.) всички надежди за връщане на загубените територии в „Македония, Егейска Тракия и Одринска Тракия угасват”. Останал по този начин с много малко пасоми Екзарх Йосиф напуска Цариград през 1913 г. и се премества в София, като оставил за свой заместник в турската столица велешкия митрополит Мелетий. Около две години след това българският екзарх умира в София (на 20 юни 1915 г.), чийто гроб се намира и днес в двора на софийската катедрала „Св. Неделя”. След неговата смърт до 1945 г. нов екзарх като глава на Българската църква не е избран. В продължение на цели 30 години така нареченото „Екзархийско наместничество”, оглавявано от наместник-председател на Св. Синод със седалище в Цариград полагало грижи за всички православни българи в пределите на Европейска Турция.¹¹¹

¹¹⁰ Пак там.....с. 18.

¹¹¹ Динков, К. История на Българската църква (четива), Враца, 1954 г., с. 103, 104.

През първата година от Първата световна война България далновидно пази неутралитет. Но на 6 септември 1915 г. обаче, тя се обвързва посредством съюстен договор с Германия като в края на септември същата година е извършена обща мобилизация и на 14 октомври българите обявяват война на западните си съседи.

„След Първата световна война по силата на Ньойския договор Българската православна църква загубва епархиите си в поробените части на България, а също и Маронийската епархия. Загубва и някои свои енории от Струмишката и Софийската епархии.” В началото на Втората световна война за кратко пред нея се отваря възможността да възвърне отново загубения си диоцез. Злополучният изход на войната както и последвалата втора национална катастрофа водят до окончателното изгубване на епархиите в Македония и Одринска Тракия. Единствено южнодобруджанските енории се присъединяват към църквата ни заедно със съответната територия.¹¹² Последвалото вдигане на схизмата през 1945 г. ограничава екзархийския диоцез само в пределите на държавните граници.

В периода 1878 – 1913г. българското училищно-просветно дело в Македония и Одринска Тракия бележи необикновен подъем и разцвет. То е свързано с осигуряване възможността за „масово ограмотяване и просвета на населението, от една страна и качество на образователното съдържание, от друга.” Прави впечатление обаче, че броят на монасите и монахините след Освобождението тенденциозно намалява. След Първата световна война освен своето духовно-просветно дело църквата „особено активизира и своето социално служене” – духовниците организират различни форми за работа със сираци, бедни семейства, както и изпаднали в нужда стари хора. За тази цел се изграждат за тях старчески домове, „приюти за социално слаби хора, сиропиталища, трапезарии и безплатни кухни за бедни, летни лагери и духовно-просветни курсове” с цел възпитание и професионално обучение. Също така се осъществява нравствено възпитание и образование в църковни детски лагери (летовища). Изграждането на православни дружества или братства в енориите и епархиите на Софийска митрополия има за цел християнското духовно и социално обгрижване на подрастващото поколение. През 1923 г. те се обединяват в Съюз на православните християнски братства В това „добротворско и нравствено-възпитателно дело се включват организирано и българските жени,

¹¹² Станоев, Бончо. Православието и България. София, 1992 г., с. 124,125.

членуващи в основания през 1927 г. Съюз на православните жени както и в множество женски културно-просветни и благотворителни дружества в страната.”¹¹³

Разраства се и църковното строителство (общо 1331 църкви, 73 манастира и 234 параклиса през 1912 г.) В периода 1890 – 1936 г. са построени патриаршеската катедрала храм-паметник „Св. Александър Невски”, катедралата „Св. Неделя и руската църква „Св. Николай Чудотворец” в София, храм-паметникът край Шипка, катедралните храмове във Видин, Варна, Търново, храмовете в Ямбол, Бургас, Несебър и др. Що се отнася до броя на манастирите, техният брой е около 100. За 1890 г. църковните източници сочат 90, а през 1936 г. – 101 манастири.¹¹⁴

Друг важен фактор за разширяването на духовната просвета и нравствено възпитание е разгръщането на книжовната дейност с православен характер. На първо място стои издателската дейност на Св. Синод, който през 1925 г. „издава Библията на български език и впоследствие многократно преиздава части от нея.” Тя се занимавала също с издаването на още множество книги „с църковно-историческо и религиозно-нравствено съдържание” както и осигурявала редовната поява на редица периодични издания – вестници и списания. За задоволяването на научно-богословските нужди се издава „Годишник на Богословския факултет.”

Един от наболелите проблеми, а именно този с вдигането на схизмата, който Българската православна църква силно желае да реши се сблъсква с неотстъпчивостта на Цариград да признае православната ни църква за автокефална и по този начин да заеме полагащото и се равностойно положение сред останалите православни църкви. Изоляцията, в която се намира и пречи да води нормален междуцърковен живот и да осъществява църковни контакти с православния свят. Стесняват се и „възможностите и за по-активна религиозна дейност вътре в страната.”¹¹⁵

Само по себе си българското просветно дело след Освободителната война представлява продължаване на възрожденските борби за устройване на „училища и църкви”, за „културен живот, национална изява и политическа свобода”. По същото време екзархията срещнала „сериозни трудности в провеждането на черковно-училищната си дейност.” Положението в Македония по това време било повече от плачевно. Много български учители и свещеници били преследвани и попадали в

¹¹³ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование 865-1989, София, 2015, с. 260.

¹¹⁴ Станоев, Бончо. Православието и България. София, 1992 г., с. 135.

¹¹⁵ Пак там.....с.133, 134.

затворите, ето защо те търсили подслон и препитание в свободните части на България. Силен глад за български учители имало във всички градове и по-големи села в Македония. Сравнително по-добро било положението в Одринска Тракия, защото „народното дело“ срещнало подкрепата от руските военни власти. Тенденцията да се отварят и уреждат училища из всичките български земи, да се търсят учители както и да се назначават български владци, свидетелствало за „подем на народния дух и стремеж за национално самоопределение“ от страна на местното българско население. По това време Солун се оформял като „учебен и културен център за Македония, а Одрин – за Тракия под османска власт“¹¹⁶.

Изборът на Солун за „просветно средище на българите“ се повлиява от факта, че този град функционира отдавна като административен, културен и стопански център с пристанище на Егейско море. Затова решението на българите тук в края на XIX век е да отворят врати три български гимназии. Първите две са Солунската мъжка гимназия „Св. св. Кирил и Методий“, основана през есента на 1880 г. като две години по-късно се появява в Солун и Българската девическа гимназия „Св. Благовещение“. В този град се открива и търговска гимназия, която да покрива нуждите от специализирани кадри сред българското население. От своя страна Одринската българска мъжка гимназия „Д-р Петър Берон“ играе ролята на главно просветно и културно средище за българите в Тракия. Тя се открива през 1891 г. със средства завещани от уважавания голям български възрожденец, чието име носи. Наскоро в Одрин се появява и девическа българска гимназия.¹¹⁷

През 1883-1884г. в същия град е основано свещеническо училище. На следващата година такова училище се открива и в гр. Прилеп, но наскоро след това се слива с Одринското. През 1891-1892 г. последното се премества в Цариград и се оформя с течение на времето в петгодишна духовна семинария, която функционира до 1915 г. (след това премества седалището си в Пловдив).¹¹⁸ През учебната 1898 – 1899 г. българската класическа гимназия в Битоля става пълна със седем класа. Турската власт пречела на възстановяването на българските църкви и училища по места. Ситуацията бавно се променя в края на 80-те и началото на 90-години на XIX век в полза на Екзархията, която получава правото да устройва църквите и училищата според своите изисквания. Тази положителна промяна се изразява в няколко насоки. Първата показва

¹¹⁶ История на България, т. 7. София, 1991 г.,

¹¹⁷ Трифонов, Стайко. История на България 1878-1944. София, 2000 г., с.93, 94

¹¹⁸ Станоев, Бончо. Православието и България. София, 1992 г., с. 123.

нарастване броя на новооткритите начални, класни и специализирани духовни училища. С важната намеса на владиката и съдействието на училищните настоятелства в Неврокопско масово по селата започват да се откриват начални училища.

Втората включва основаване на пансионни към различните степени и видове училища. Там те предлагат подслон, прехрана и възпитание на български деца от всички краища на поробените български земи в Европейска Турция. Третата тенденция сочи растеж на „специалната и професионално-педагогическа подготовка на учителския персонал“. В навечерието на Балканската война българските средни училища (гимназии) в Македония и Одринска Тракия са общо 12 на брой. Повечето преподаватели от Цариградската духовна семинария, гимназиите и педагогическите училища имат висше образование, а тези в трикласните училища са със средно педагогическо или духовно образование. Четвъртата положителна промяна засяга „материалната и финансова издръжка“ на просветното дело в Македония и Одринска Тракия. Така нужните субсидии се осигуряват от Княжество България и се преразпределят далновидно между отделните църковни общини спрямо истинските им финансови дефицити.¹¹⁹ Българската православна църква получава редовно голяма финансова поддръжка от държавата, превръщайки се в един от големите собственици на недвижими имоти. За съжаление част от нейното висше духовенство се разграничава от народа като подкрепя властта и антинародната политика, която тя води. Въпреки това Св. Синод продължава своята неуморна дейност. Отчитайки ниското ниво на подготовка на клира той „оформя Самоковската семинария като свое богословско училище (през 1895/1896 г. четирикласно). През 1903 г. тя се премества в София и се превръща в шестокласна духовна семинария“. Тя се премества в специално закупена от народа за тази цел сграда. Освен Софийската и Цариградската семинария църквата се грижи и за други свои духовни училища като например свещеническото училище в Бачковския манастир (от 1910 – 1926), подобно училище се основава в Черепишкия манастир, Врачанско (1921-1935). Специално за подготовка на монаси в Рилския манастир се устройва духовно монашеско училище (1911 г.), което осем години по-късно се измества в Троянския манастир (1919 г.) и било тригодишно. Също така в Бачковския манастир с цел подготовка на църковни певци действа църковно-певческо училище в периода от 1906 – 1920г. Обгрижването на всички тези български училища довежда естествено с времето до постепенното увеличаване на броя на свещениците като основната маса от тях са със

¹¹⁹ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование 865-1989, София, 2015, с. 231, 232.

средно богословско образование. След дълги усилия и военно-политически пречки едва през 1923 г. се открива Богословски факултет към СДУ „Св. Климент Охридски“, където обучаващите се получават висше богословско образование. За своето време то много скоро се сдобива със славата на „престижно и сериозно научно заведение“, където преподават изтъкнати руски професори богослови и група талантиливи български академици.¹²⁰

Младотурската революция от 1908 г. благоприятства за развитието на учебното дело в двете области останали под властта на султана. Открити са осем нови епархии от общо 15 епархии във ведомството на Екзархията през 1912 г. Във всички техни градове и централни селища се открили класни училища (прогимназии) като в почти всички поголеми български села имало начални такива. „Българската просвета била част от общата борба на българското население в Европейска Турция за национално самоопределение и политическа независимост“. „В резултат от неуморния стремеж на българите в Македония и Одринско да имат свои народни училища и църкви, на патриотичната дейност на Екзархията и на българските църковни общини, а също и на постоянната подкрепа от страна на Княжество България за период от около 20 години българската просвета постигнала забележителни успехи“. Със свои сили Екзархията подготвяла млади интелегентни кадри, част от които представлявали „ръководното ядро на българското националноосвободително движение в двете области.“ От техните редици били „излъчени най-добрите организатори и ръководители на революционните борби срещу чуждия угнетител.“¹²¹

Също така на места в княжество България като например в Пловдив, Созопол, Анхиало, Месембрия и Варна съществувало църковно двувластие. Там имало назначени гръцки владици от Цариградската патриаршия, които дразнели българското православно население и то често се борило срещу тях. Окончателно те били изгонени от България след 1906 г. като поводът за саморазправа били гръцките издевателства над македонското население. В отговор на назрелите нови нужди в Свободна България Св. Синод взима решение за съставяне „проект за нов Екзархийски устав в българското княжество (1880 г.). Свидетелство за намесата на светската власт в работите на църквата било делото на министъра на вероизповеданията Драган Цанков, който назначава смесена комисия и я натоварва с важната задача да изработи такъв законопроект.

¹²⁰ Станоев, Бончо. Православието и България. София, 1992 г., с. 130, 131.

¹²¹ История на България, т. 7. София:БАН, 1991 г., с. 436,437.

Въпреки, че комисията изготвя желания проект той самоволно без дознанието на Св. Синод издава свои „Привременни правила” касаещи „духовното управление на християните, мюсюлманите и евреите” Това е и главната причина за избухването на конфликт между правителството и Св. Синод. Българските архиепископи веднага протестирали срещу тези правила, понеже противоречели на конституцията. Започналите преговори между народната и църковната институция имат успех едва след три години, когато се постига споразумение и се утвърждава приспособеният към княжеството Екзархийски устав. За жалост правителството на Стефан Стамболов (1887 – 1894) ограничава силно дейността на Българската православна църква. Българското духовенство било лишено от правото си да гласува. Също така подлага на преследване висшите духовници, които са явни русофили. При неговото управление „Църквата загубва ролята си на представител на българския народ, а държавата получава широки права за намеса в църковните дела. Русофобската политика на Стамболов стига до там, че през есента на 1888 г. по негова заповед Св. Синод бил разтурен. Синодът бил свикан с разрешение на правителството едва през 1890 г. по настояване на екзарха и на русенския митрополит Григорий. „След падането на Стамболовия кабинет (18 май 1894 г.) отношенията между правителство и Синод се подобрили.” Св. Синод успял да наложи законното си искане, престолонаследникът да бъде член на Православната църква. Ето защо на 2 февруари 1896 г. първият български престолонаследник княз Борис III (1918 - 1943 г.) „бил миропомазан за такъв от самия български екзарх Йосиф.”¹²²

Още по-сериозен бил конфликтът между църквата и правителството на Ал. Стамболийски. Проблемът се задълбочава още повече, когато Стамболийски със законопроект прави изменения в екзархийския устав, без да се обърне преди това към Синода. От своя страна Св. Синод подготвя свой проект за нов устав, който е адаптиран към новите промени в страната и Църквата. За тази цел през 1921- 1922 г. се свиква Църковно-народен събор, на който се приема този устав, но той не влиза в сила, защото преди да бъде узаконен в Народното събрание, правителството на Стамболийски е свалено с преврат. Уставът остава неузаконен за дълги години напред, въпреки че е силно демократичен и в него е залегнало съборното или църковното начало (т. е. участието на свещеници и миряни във всички степени на църковното управление при запазване на първостепенното значение на архиепископите). Като висш законодателен орган се посочва извикването на църковно-народен събор наред с уреждането на епархийски съвети,

¹²² Динков, К. История на Българската църква (четива), Враца, 1954 г., с. 102, 103.

предвижда се дори енорийски съвет покрай църковните настоятелства и др. С този проект Св. Синод се връща към съборните начала, върху които е изграден Екзархийски устав от 1871 г. Още в самото начало съборът повдигнал и решил въпроса за т. н. архиерейско „вето”, според което всички решения на събора с догматическо, каноническо и богослужебно естество са валидни, само след като бъдат одобрени от архиерейския събор.¹²³

Няколко години по-късно на 16 април 1925 г. се извършва атентатът в катедралния храм „Св. Неделя” от заклеті комунисти, който отнема живота на десетки невинни жертви и слага петно върху целия български народ пред останалия цивилизован и демократичен свят. Българското общество е силно възмутено и потресено. Но синодалните архиереи изрично разясняват, че „не е достатъчно човек само да се ужаси от това жестоко престъпление и да го заклейми, по-важното е да разбере къде са корените на злото.” И българското духовенство сочи като причина за тази духовна деградация насажданата от десетки години „култура без Бог, просвета без религия и общество без църква.” Църквата винаги е надигала глас, че „вероучението е слабо застъпено в основните училища и прогимназии и е напълно игнорирано от гимназиите и висшите училища.” Тя изрично подчертава, че целта на училището е не само да дава книжни знания, но и да възпитава, да дава религиозно-нравствено възпитание. В новите условия, когато новата възпитателна концепция на БПЦ претърпява пълен провал, най-засегната в това отношение е българската младеж, която е и най-силно подложена на влияние от анархо-комунистическата идеология, идваща от Русия.¹²⁴

Неравната борба между държавата и църквата проличава още по-силно, когато става за въпрос за нейната финансова зависимост и обезпечаване със държавни субсидии. Все по-ясно из църковните среди се генерира идеята за отделяне на църквата от държавата. Това може да се постигне единствено и само когато църквата е икономически силна и материално обезпечена, а по този начин и независима от държавните структури. За съжаление църквата и обществото скоро се раздалечават една от друга, като дистанцията между тях става все по-голяма. С цел тя да се скъси, в началото на XX в. започват да се създават православни християнски братства като „най-стари сред тях са свещеническите братства, датиращи отпреди Освобождението, масово разпространени след това и обединени през 1911 г. в съюз.” Важна стъпка към църковната еманципация е учреденият през 1926 г. Съюз на православните християнски братства в България,

¹²³ Пак там.....с. 105.

¹²⁴ История на България. Т.9, София, 2012 г., с. 745, 746.

който се радва на подкрепата на „висшата църковна управа”. В средата на 30-те години той наброява 770 братства с общо 39 922 членове. Три години по-рано през 1923 г. наведнъж се учредяват 9 ученически дружества, които една година по-късно се обединяват в Съюз на православните ученически дружества. През 1928 г. той вече притежава 35 клона с около 4 000 членове.¹²⁵

„През 1934 г. е учреден Съюз на православните жени в България, който има за цел да подкрепя в нравствено и социално отношение българското семейство.” БПЦ добре осъзнава, че християнската култура е един от лостовете за преборване на „обществените недъзи”, която насажда християнските добродетели и събужда нравственото съзнание в умовете на хората във време, когато се ширят „нравствени и социални пороци” , породени от „упадъка на християнския морал и отдалечаването от храма.”¹²⁶

Развитието на учебното дело във всички български земи обхващало не само подрастващите, но включвало и действащите неделни и вечерни училища, които давали елементарна обща грамотност и на другите възрастови групи от населението. Също така става въпрос за неговото неформално образование, осъществявано чрез „читалищните библиотеки, представления, народни четения и др.” Според приетата на 16.04.1879 г. Конституция на Българското Княжество се взима решение първоначалното образование да бъде безплатно и задължително. Тя регламентира и „демократичния принцип на правото на свободно религиозно изповедание в Княжеството” въпреки господстващата Източно-Православна християнска вяра, която се изповядва в него и показва голяма толерантност към чуждите вероизповедания. Преди Освобождението се изисквало обширно изучаване на религия и религиозна нравственост. Непосредствено след него „религиозните знания заемат значителен дял от учебното съдържание на народните училища.” С времето тенденцията била да се намаляват учебните часове по „Закон Божий” като обучението се осъществявало предимно от светски учители, които провеждали атеистична пропаганда сред младежта и по този начин прекъсвали връзката между училището и Църквата. Постепенно започват да се редуцират часовете по вероучение, които са заложили в програмите от 1890 г., 1914 г. и 1922 г. Редукцията приключва окончателно през учебната 1936/37г., когато религиозното обучение се премахва напълно в гимназиите и в почти всички специални и професионални училища. Няколко тежки удара в тази насока, нанасят привържениците на либерализма (Франция и Белгия) и на марксизма (Германия и Русия), които заемали важни ръководни постове в

¹²⁵ Пак там..... с. 749,750.

¹²⁶ Пак там.....с. 751.

министерството на народната просвета и в други законодателни органи още през далечната 1885 г. Именно тези изтъкнати марксисти и социалдемократи допринасят най-много за извеждане на „предметите по религия от училищното учебно съдържание.“¹²⁷

Първата световна война „слага край на много очаквания за мястото на християнската църква (ортодоксалната, католическата и протестантската) във формалното образование.“ След нея се формират и утвърждават такива процеси в обществото като например секуларизацията и преминаването към светското образование в индустриализираните страни.¹²⁸ Тази еднопосочна тенденция се проявява навсякъде по света в „епохата на формирането на нациите и образуването на гражданските държави“.

След учредяването на Българската държава връзката между нея и църквата преминава в качествено нов етап от развитие. Естествен процес след Освобождението е религиозността на българина да намалява, във време когато православната религия става държавна. „Към него трябва да добавим и отчуждението на народа от църквата, обвързала се с управляващата класа, рационализмът и атеизмът сред интелигенцията, разпространяването на марксистическите идеи и др.

Въпреки това не може да се отрече заслугата и Спасителната роля на БПЦ за запазването на живота на евреите в България. Тя се проявява в своя апогей през пролетта на 1943 г., когато евреите ги грози реална опасност да бъдат депортирани от пределите на страната в лагерите на смъртта. Бързата реакция на Св. Синод е свикването на заседание в пълния му състав на 2 април 1943г., когато се и решава съдбоносният въпрос относно спасяването на българските евреи по време на Втората световна война.

При новите политически условия и 30 години след смъртта на екзарх Йосиф на негово място идва „бившия му протосингел и духовен наследник“ митрополит Стефан. Конфликтът между него и Варненско-Преславския митрополит Симеон представлява обичайната борба между стари и млади. Но докато последният е типичен представител на миналото, „високото образование, широката култура и владееенето на модерните европейски езици“ приобщават бъдещия екзарх Стефан „към духа на новото време“. Той е и първият български духовник произнесъл църковна проповед по радиото, защото добре оценява и познава прогресивната сила на масмедията.

¹²⁷ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование 865-1989, София, 2015, с. 235, 239-242, 248, 249.

¹²⁸ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование 865-1989, София, 2015, с. 270, 271.

„Църквата не е културно министерство, нито научен институт; нейната основна цел и мисия е религиозното възпитание, разпространяването, утвърждаването и вкореняването на християнските ценности в личния и обществен морал.” „Учението на църквата за християнското равенство е близко до манталитета и душевността на българина. То трайно се вкоренява в индивидуалното и общественото съзнание на народа ни. Чрез вероучението, богослужението и проповедта простите евангелски истини се превръщат в твърди житейски норми. Това е и най-големият и най-важният принос на БПЦ в българската култура. Макар да нямат блясъка на парламентарните дебати или шума на уличните демонстрации, християнската доктрина и християнският морал притежават всепроникваща и могъща вътрешна сила, която с векове се е наслаждала в съзнанието на народа.” БПЦ е и такава институция, която дава възможност да се изпишат „едни от най-славните страници в своята история. Без нея историята на България в годините на Втората световна война не би била същата.”¹²⁹

¹²⁹ Пак там.....с. 769.

Глава 8. Развитието на Българската Православна църква в периода на авторитарно управление в България (1944 – 1989)

Стефан Чурешки в книгата си „Православието и комунизмът в България 1944-1960” започва да разглежда времето непосредствено след преврата на 09.09.1944 г., когато веднага след като комунистите идват на власт още с първия ден се налагат жестоки репресии „саморазправи, отвлечения, побоища, убийства без съд и издевателства.” Списъците с лица за задържане и отвеждане в участъците са били явно изготвени предварително, защото „акцията се провежда светкавично”. Случилите се в държавата жестоки репресии до средата на 50-те години могат да бъдат окачествени като едни от „най-травматичните исторически събития” в историята на БПЦ. Те могат да бъдат разделени на три репресивни вълни – първата е непосредствено след 9 септември 1944 г. – май 1945 г., „когато наред с други социални групи духовенството е подложено на трудно проследими и почти не-документирани извънсъдебни репресии”. Чрез нея новото правителство цели да сломи всяка възможна съпротива относно „изработването, гласуването и прилагането на Закона за вероизповеданията от 24.12.1949 г. След него БПЦ бива напълно подчинена на държавната власт. След първата вълна на репресии идва етап на „смекчаване на политиката”, за да може новото комунистическо правителство да получи „международно и вътрешно стабилизиране” на новата власт, който продължава до есента на 1948 г. След деветосептемврийския преврат Неврокопският митрополит Борис не се страхува да заявява открито своята антикомунистическа позиция, заради което си навлича гнева на властимащите. Той непрекъснато предупреждава за опасната „комунистическа пропаганда и агитация”, която има за цел да откъсне православните християни от родната им църква и ги направи в послушни оръдия на новата антихристиянска идеология. За начален момент на втората репресивна вълна може да бъде отбелязано именно убийството на Неврокопския митрополит Борис. Той бива застрелян излизайки от храма „Св. Димитър”. Тленните му останки се пазят и до днес в храм „Въведение Богородично” (в Благоевград), където и до сега стои неговият саркофаг.¹³⁰

¹³⁰ Чурешки, Стефан. Православието и комунизмът в България 1944-1960. Просвета-София 2004. с. 67-74

Новата репресивна вълна срещу духовенството започва реално през есента на 1948 г. със задържане игумена на ставропигиалния Рилски манастир архимандрит Калистрат и свалянето на Екзарх Стефан. Нейната главна цел е да се унищожат всякакви опозиционни настроения в църковните среди още в самия им зародиш. Подробна информация за тази втора кампания се пази „сравнително добре документирана в архивите и продължава до средата на 50-години, а споменът за нея тегне десетилетия наред над Църква и държава.”¹³¹

В книгата на Стефан Чурешки се говори, че освен криминално убитите от властта свещеници, веднага след деветосептемврийския преврат много духовници биват несправедливо осъдени на различни години затвор и затваряни в т. нар. трудово-възпитателни общежития ТВО (които всъщност представлявали страшни концентрационни лагери по сталинско-съветски образец). Болшинството от затворниците вследствие на изключително тежкия режим и нанесените им жестоки побоища намират своята смърт там и се причисляват към пантеона на най-новите мъченици от историята на родната ни църква. Единствената им вина за тази саморазправа е, че са „изповядвали убеждения и вяра, несъвместими с облика на марксиста, прогресивния, атеиста и историческия материалист”. Изводът е, че освен „ликвидираните” по нареждане на Народния съд духовници една не малка част биват осъдени на различни години затвор, някои само задържани и в последствие освободени, какъвто е примерът с Пловдивския митрополит Кирил и Врачанския Паисий, които изиграват най-голяма роля при свалянето на Екзарх Стефан и са единствените одобрени кандидати, които да оглавят БПЦ. Освен със съдебни решения „широко се прилагат и репресивни мерки без съд. Най-много интегрирани лагеристи, които живеят в непосилни човешки условия, са изпратени в Белене, Свищовско. Бройката им около 4197 души расте непрекъснато, между които и членове на българското духовенство. Твърдостта обаче на православните свещеници заплелявала с примера си дори и криминално проявените измежду тях лагерници. В тези жестоки условия на съществуване те „намирали сили да извършват молебени и дори пълни неделни празнични служби.” Не всички обаче издържат. Някои се пречупват, други грохнат напълно психически и физически, останалите на свобода се затварят в семействата и вътре в себе си.¹³² Не малка част от

¹³¹ Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г.с. 107.

¹³² Чурешки, Стефан. Православието и комунизмът в България 1944-1960. Просвета-София 2004 г. с. 75,79-80,95, 108-109.

жертвите на репресии се превръщат в активни или пасивни сътрудници на комунистическата власт и водената от нея политика, която е причина за духовното осакатяване на поколения българи.

По време на ареста на архимандрит Калистрат, игуменът от Рилската обител, в края на 1948 г. в софийския затвор, той бива жестоко пребит. Българският народ и свещеническият клир са силно разтревожени и обезпокоени. Общите им усилия да издействат неговото освобождаване остават безуспешни. След десетгодишен престой той е преместен в Бачковския манастир, където и умира. Смъртта на игуменът Калистрат, осквернението на гроба на царя, както и пропъждането на рилските монаси от светата обител са явни доказателства „за победата на профанното над свещеното” в този исторически отрязък от българската история. В тези жестоки времена християнската интелигенция едва успява да съхрани биологичното си съществуване. Мерките, които новата власт взема срещу православното вероизповедание непосредствено след 9 септември включват не само биологичното унищожение на духовенството, но и „стесняване и ограничаване на възможностите за богословско образование.” Екзарх Стефан е поставен в унижителното положение да моли с лично писмо до Георги Димитров, тогава намиращ се зад граница, за спиране на геноцида над духовенството с цел да защити живота на духовните лица от София и страната. Думите му остават напълно без отзвук от страна на властимащите, които диктуват новата политическа обстановка.¹³³

Мисията на православното ни духовенство е да запази християнската общност във време на усилни времена, когато над тях виси непрекъснато заплахата от физическа саморазправа, налагана жестоко от новата комунистическа власт. „Жестокостта на гоненията през 40-те и 50-те години на миналия век може да бъде сравнена или с гоненията от първите векове след християнската ера, или със страшните образи и видения от Откровението на Св. Йоан Богослов.” В архивите има доказателства за това „колко мащабно, задълбочено, безмилостно и тотално са следени и гонени православните духовници.” Съкрушителните удари над Църквата водят до спадане броя на свещениците, които за десет години намаляват с 1000 души. Главната цел на тоталитаризма в България е не само да унищожи най-прогресивната и влиятелна част от духовенството и интелектуалния елит, но по този начин да изкорени изобщо религиозността в страната.

¹³³ Пак там.....с. 86, 112,115-116.

Наред с физическите репресии комунистите налагат „най-различни административни пречки пред религиозната дейност на свещениците”. Целта им е тя да бъде ограничена само вътре в храма, а тази извън него да се възприема за „религиозна пропаганда”. В архивите се пазят множество оплаквания от свещеници, на които се е забранявало да бият църковните камбани по селата или да ръсят по домовете на вярващите на Богоявление. Най-големите рестрикции върху църковния живот през комунизма са наблюденията на посещенията в църквите и ограниченията за посещение на храмовете на Великденските празници. Последните са един от „символите на меката репресия на комунистическата държава върху Църквата”. Друг вид административно ограничение е забраната от страна на държавната власт да се правят от свещениците преди Великден литийни шествия, а службата да се извършва само вътре в храма. През този период се увеличават също така оплакванията на енорийските свещеници във връзка с „опитите на местните власти да ограничат църковните погребения.”¹³⁴

Едни от най-важните фактори по отношение на религиозната просвета и възпитание са – „степената на подготвеност на духовните лица, църковното строителство, материалните възможности на Църквата, отношенията на държавната власт към нея и др. Въпреки действащото законодателство, гарантиращо нормалните отношения между държава и църква, е важно да се споменат и други разобличителни примери във връзка със забраните на ремонти на православните храмове, с извършването на „религиозни обреди по домовете на вярващите”, както и уволнения от работа на вярващи граждани, също и „осуetyаването на посещения в църквите чрез специални акции по време на големи празници”.¹³⁵ Този процес на отделяне от църквата и мащабна секуларизация на българското общество засяга най-силно подрастващото поколение. След 1944 г. са построени съвсем малко храмове правейки паралел със затворените или унищожените такива. Не се забелязва обаче масово разрушаване на религиозни постройки, какъвто е случаят в Съветска Русия след 1917. Фактическата забрана за строителство на нови храмове е резултат от следваната държавна мека репресивна политика.¹³⁶ Ако политиката на Сталин не се беше променила за по-добро по отношение на Църквата в СССР след първите години на Втората световна война, то масовото разрушаване на храмове и манастири от комунистическата власт в България щеше да бъде несравнимо по-голямо.

¹³⁴ Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г. с. 191, 232,326,327.

¹³⁵ Цонева, Пенка. Просветната дейност на Българската църква 1870-1989. София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски”,2012 г. с.122, 123.

¹³⁶ Пак там.....с. 126,164-165, 341, 238.

Комунистите в България използват терора като политическо средство не само за завземането, но и за налагането си на власт. Много клирици на Църквата стават жертва още в първите часове на политическия преврат. Новата власт започва саморазправа с всеки, който не ѝ е угоден. Каравълчев разяснява, че самата ликвидация на противниците крие и друга цел – „създаването на масова психоза, атмосфера на несигурност, която да блокира още в зародиш дори мисълта за съпротива.”¹³⁷

Физическите убийства и изпращането на свещеници в затвори и лагери представляват най-екстремната част от по-обща репресивна политика водена от държавата, която включва събиране на информация за всички духовници и тяхното разделяне като врагове на народа или като „лоялни на народната власт”. Понеже до началото на 1945 г. БПЦ е в схизма с Вселенската патриаршия, новото комунистическо правителство, ръководейки се от свои външнополитически съображения „подкрепя усилията на Църквата за вдигане на схизмата и прогласяване на патриаршията”. От друга страна „въвеждането на гражданския брак като задължителен и отмяната на юридическата сила на църковния брак” събужда остър протест, идващ от средите на Св. Синод, но за жалост безуспешен. Въпреки неговото въвеждане от 12.05.1945 г. със специален Наредба-закон както и замяната на кръщелните свидетелства с граждански официални документи от март 1946 г. сравнително високият брой на църковните бракове и кръщенета се запазва. Единственото, което Св. Синод може да направи е да уреди „църковното бракосъчетание при новите условия, което се превръща в частно дело на вярващите. В специално „послание до българския народ за тайнството брак” Св. Синод разяснява на вярващите, чл. 2 от наредбата-закон за гражданския брак, който дава възможност и за църковен брак, както и условията за това: препис-извлечение от акта за сключен граждански брак, декларация, че младоженците са източноправославни, че нямат помежду си родство, при което не се позволява църковен брак и, че не встъпват в пети брак. Въвеждането на задължителен граждански брак води до промяна и в наредбата за кръщенията и кръщелните свидетелства. Близо една година след въвеждането на задължителен граждански брак в България, министърът на правосъдието д-р Минчо Нейчев внася в Народното събрание законопроект, според който „кръщелните свидетелства (издавани досега от Църквата) престават да бъдат официални документи” и се заместват от акт за гражданско състояние (акт за раждане). И така БПЦ е лишена от

¹³⁷ Каравълчев, В. Репресивната политика на комунистическата власт срещу православната църква в България (1944-1964 г.). София: Зографски манастир, 2020 г. с. 59, 98

възможността да привлича нови членове към себе си чрез св. кръщение и достъпа ѝ до семейството е значително ограничен.¹³⁸ Въпреки това не само преди, но и по-време на тоталитаризма в България се запазва традицията една немалка част от вярващото активно и образовано население да присъства на църковните неделни служби и празници въпреки специалното наблюдение и категоричната забрана на правителството „религиозните граждани да влизат в редовете на управляващата партия.”

След като БКП идва на власт една от нейните главни цели е да отслаби влиянието на религията в нашата страна и накрая се достигне до отделянето на училището от църквата и нейното „лишаване от религиозно-възпитателна функция спрямо подрастващото поколение.” Според комунистическата идеология православието е традиционно консервативно, „отживелица”, срещу което трябва да се води идейна война. За тази цел трябва да се намалява влиянието му чрез разгръщане на „атеистично-възпитателна дейност”, която трябва да идва от средите на комунистическата партия. Водената постепенно „атеистична пропаганда се превръща в държавна политика, поради нейното сливане с държавата. По този начин се стига до противопоставяне на вярващи и невярващи, до „нарушаване на законите, на правата на човека.” Така се ражда явлението „скрита религиозност”. Вярващият не афишира своята религиозна принадлежност (в частност православната си вяра) и не я изразява открито сред обкръжението си своята религиозност). БПЦ е поставена и този път в ситуацията да се „приспособява към всяка социално-политическа обстановка” и в годините на тоталитарния режим. Умението на църквата да се адаптира към всяка политическа реалност е плод на „многовековен опит и вътрешен баланс.”¹³⁹

„Девети септември заварва БПЦ с четири учебни заведения за подготовка на духовни кадри: Софийската и Пловдивската духовни семинарии, Пастирско-богословския институт в Черепиш и Богословския факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Атаката на правителството срещу тези учебни заведения цели да ограничи не само броя, но и качеството на бъдещите православни свещенослужители, което е важен гарант за изолирането на църквата от обществото. В тази връзка през новата учебна година 1994/1995 се появяват редица затруднения при провеждането на нормален учебен процес. Една от главните причини за това е факта, че в сградите на Софийската и Пловдивската семинария биват разквартирувани съветски войски. Освен

¹³⁸ Денев, Иван. Българската православна църква под комунистическа власт (1944-1989), София, 2012 г.

¹³⁹ Станоев, Бончо. Православието и България. ИК „Православие”, София, 1992 г., с. 136-140

това през 1948 г. ректорът на Софийската духовна семинария архимандрит Николай бива арестуван и предаден на съд. Основният проблем свързан с освобождаването на двете сгради се повдига многократно от Св. Синод пред министър председателя и правителството. Уклончивите отговори от тяхна страна свидетелстват за нежеланието им по-никакъв начин да съдействат и водят какъвто и да е диалог с българското духовенство. Нещо повече. В началото на 1947 г. отново се прави опит от властимащите за отделяне на Богословския факултет от Софийския университет, който бива посрещнат с „много силна и остра реакция” от страна на Св. Синод.¹⁴⁰ За жалост през 1951 г. той губи битката. Богословският факултет бива отделен и продължава своята дейност като Духовна академия „Св. Климент Охридски”, под ръководството на Св. Синод. След отделянето на Богословския факултет са закрити Свещеническото училище и Пастиробогословския институт в Черепиш, двете семинарии, Софийската и Пловдивската се сливат в една, а семинаристите биват намалени наполовина, тоест от заварените след девети септември четири духовни заведения остават само две. 50-те и 60-те години на миналия век отбелязват рязък спад в броя на обучаващите се в Семинарията и Академията. В последната той достига едва 50-60 души. Единствено църковното строителство слабо нараства. Съществува и тенденция на намаляване на държавната субсидия за Църквата, както и голяма загуба на собствените ѝ приходи.¹⁴¹

Св. Синод влага всичките си усилия и нерви в опитите да си върне семинарските сгради, но за съжаление без успех. Проблемите и на всичките учебни заведения са сходни – недостиг на учебници, неподходящи учебни помещения, ниски учителски заплати, резкият спад на броя на обучаващите се (курсисти, семинаристи и студенти), който достига своята критична точка през лятото на 1949 г.¹⁴²

Въпреки всички огромни пречки, на които се натъква БПЦ, тя продължава да работи най-вече в посока „обучение на собствените ѝ кадри”. В архивите се пазят достатъчно свидетелства за „високото равнище на учебно-преподавателската и научно-изследователската дейност” на функциониращата по това време Духовна академия, в която намират място 7 катедри. В единствената останала семинария след четиригодишен

¹⁴⁰ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и държавата (1944-1953), Албатрос, София, 1997 г. с. 185-187

¹⁴¹ Цонева, Пенка. Просветната дейност на Българската църква 1870-1989. София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски”, 2012 г., с. 126-127.

¹⁴² Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование. 865-1989. София: Колбис, 2015 г. с. 303

курс на обучение се подготвяли свещеници за селата, а в Духовната академия главно за градовете.¹⁴³

След приемането на Димитровската конституция и Закона за изповеданията броят на религиозните периодически издания се редуцира от 5 на 3. Издателската дейност на църквата обхваща единствено отпечатването на „Църковен вестник”, сп. „Духовна култура” и Годишник на Духовната академия”. Наложена е и цензура относно съдържанието им като е сменен съставът на редакциите, причината е отпечатването на четири статии, квалифицирани по-скоро като „реакционни”. Като цяло се наблюдава „намаляване влиянието на Църквата в живота на българския народ. Наблюдава се и тенденция многобройните религиозни братства, детски, ученически и студентски дружества да биват разформирвани. В същото време броят на свещениците също намалява. На църквата е забранена всяка друга функция освен религиозната. Тя бива напълно изолирана от младото поколение що се отнася до неговото религиозно обучение, християнска просвета и възпитание в духа на религиозната традиция. От финансова гледна точка е ограничена и възможността ѝ за развиване на благотворителна дейност.”¹⁴⁴ Въпросът за нейното развитие се решава окончателно с приемането на Закона за изповеданията. Теренът за социална изява на Църквата се редуцира още повече. Чрез този закон „Общият съюз на православните християнски братства в България” губи своята главна благотворителна мисия, включваща редица мероприятия като: „издръжка и съдействие на сиропиталища, старчески домове, даване помощи на сираци, на стари хора, поддържане на трапезарии, народни кухни, даващи безплатна храна, страноприемници за подслоняване на бедни и други”. Също така освен морална, Църквата оказва и материална подкрепа на българската армия по време на Отечествената война, участвайки активно във „всенародната акция за набиране помощи за войската”.¹⁴⁵

С приемането на закона за бюджета през 1946 г. средствата определени за благотворителни помощи на БПЦ се спират. Също така с приемането на Закона за изповеданията на 24.02.1949 г., се дава зелена светлина на държавата да се намесва активно в живота на Църквата и най-вече да влияе на „образователно-възпитателния

¹⁴³ Цонева, Пенка. Просветната дейност на Българската църква 1870-1989. София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски”, 2012 г., с. 92, 94, 95, 99.

¹⁴⁴ Станоев, Бончо. Православието и България. ИК „Православие”, София, 1992 г., с. 141.

¹⁴⁵ Стефанов, Стефан. Социалната мисия на Българската православна църква, Шумен, Издателство „Аксиос”, 2008 г. с. 82-83, 85.

процес в семинариите”. Св. Синод е поставен в състояние на безсилие да окаже каквато и да е съпротива срещу „тоталния натиск на държавния апарат”.

Като цяло финансовата свобода на Църквата е свита до минимум. Процесите на изземване на недвижимото имущество на Църквата започват със „заграбването на сграден фонд, манастири, земя и друго имущество за нуждите на държавата. По този начин с приемането на Закона за трудовата поземлена собственост (1946 г.) както и с акта за национализацията се нанася съкрушителен удар върху частната собственост в България и преди всичко върху недвижимата собственост на църквата, която е осигурявала до този момент съществен дял от приходите ѝ. Чрез тези два документа се установява държавен контрол върху финансите, с които разполага църквата като и биват отнети промишлените ѝ предприятия и голяма част от земеделската ѝ собственост. Като основно финансово перо е запазено единствено производството и продажбата на църковни свещи. В края на 1947 г. обаче свещоливницата в София е засегната също от национализацията. Сградите на семинариите в Пловдив и София са отнети от Църквата през 1944 г. и „окупирани” от Съветската армия. В последствие сградата на семинарията в София се изземва в полза на детската пионерска организация „Септемврийче”. Тенденцията е, нейни пионерски лагери да биват разполагани в манастирските колонии, което нарушава и противоречи на правилника и режима на светите обители, където почиват главно деца на свещенослужители и други църковни работници. През 1947 г. борбата на църквата е насочена към опазване на детските летовища – най-добре развитата област на църковно-благотворителното дело. То е най-добре организирано и финансирано със собствени църковни средства.

Според основния закон на новата конституция в края на 1947 г. летовищата както и цялата благотворителна дейност биват монополизирани от държавата. След изземването на църковните имоти манастирите губят възможността да се самоиздържат както и да „оказват гостоприемство на поклонници”. Целта на БКП не е пълното унищожение на Българската църква, а нейното цялостно подчинение и контрол върху дейността ѝ. Същевременно, използвайки икономически и юридически прийоми, държавата подменя почти всички служители, които заемат важни ключови административни позиции в БПЦ.¹⁴⁶ С това тя желае да наложи под контрола си всички

¹⁴⁶ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и „народната демокрация”. Силистра, фондация Демос, 2002 г. с. 166, 224-225.

активни църковни кадри. Основно средство за постигането на тези цели са „политическите репресии“.

Въпреки, че до 1947 г. Св. Синод няма твърде големи изисквания и очаквания по отношение на ограничения бюджет, който му отпуска Държавата, заради наличието на собствени приходи, ситуацията коренно се променя през 1948 г., когато на практика БПЦ зависи изцяло от държавните субсидии. Сградата на Пловдивската семинария също се национализира. В нея бива настанен Медицинският факултет на Пловдивския държавен университет. Острите протести на Св. Синод остават нечути и винаги се натъкват на „загрижен“ отпор. Всяко обещание, дебати или временни отстъпки от страна на комунистическата власт са само параван за печелене на време, докато окончателно получи така нужната ѝ вътрешна и международна легитимност. Две основни причини стоят зад приемането на новата конституция на 04.12.1947 г. – „смяната на монархическата с републиканска форма на управление в резултат на референдума от септември 1946 г.” както и нуждата от узаконяване на всички дълбоки преобразования в обществото, настъпили след девети септември. Главната цел е църковната институция да се напълно изолира от обществото чрез премахването на вероучението от училищата, въвеждането на задължителен граждански брак и чрез „изземване на недвижимата собственост” от Българската църква. Поставена в тези нови условия на съществуване тя загубва постепенно редица права от духовния си живот първото, от което е преподаването на вероучение като задължителен предмет сред всички подрастващи.¹⁴⁷

През лятото на 1946 г. Българската църква извоюва право на един час седмично факултативно обучение по религиозните предмети в първоначалното училище и прогимназиите (преподавани от наличния училищен персонал или друго светско лице) и допълнително подготвените 130 енорийски свещеници за веро-учители в модерните постройки реализирани извън училищните сгради водейки „ваканционни веро-учителни курсове, както и организирайки църковни детски лагери, неделни училища и др.”.¹⁴⁸ Организирането на факултативното обучение обаче е по-скоро в сферата на желанията отколкото реална възможност поради „липсата на достатъчно опит и кадри от страна на църквата за неговото организиране и то в условия на постоянно нарастващи ограничения от страна на държавната власт”. Тя е тази, която поставя изискването „вероучението да

¹⁴⁷ Каравълчев, В. Репресивната политика на комунистическата власт срещу православната църква в България (1944-1964 г.). София: Зографски манастир, 2020 г. с. 99-100.

¹⁴⁸ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование. 865-1989. София: Колбис, 2015 г. с. 304-305, 372.

се преподава от светски учители-атеисти, а не от православни свещеници”. Явната ѝ цел е да се прекъсне връзката и общуването между свещениците и децата.¹⁴⁹

След одобрената в края на 1947 г. нова конституция на страната (наречена Димировска) формалното „отделяне” на Българската църква от държавата става неоспорим факт.¹⁵⁰ Чрез нея се потвърждава принципа и за отделяне на училището от Църквата като се гарантира пълно равенство на всички граждани – вярващи или невярващи пред законите, което остава за жалост само на хартия. По скоро става въпрос отбелязването на религиозната принадлежност на вярващите да не се взима в предвид при „кандидатстване за работа или във ВУЗ”, което остава само в кръга на пожеланията, но не и на дело.¹⁵¹

Член 79 от новата конституция характеризира образованието като „светско, с демократичен и прогресивен дух”. Вероучението става частно дело на църквата, осъществявано в прицърковните (неделни) училища, в детските летовища и др. С приемането на новата конституция и влизането ѝ в сила, вероучителните беседи функционират единствено „под формата на частно църковно дело, чрез система от прицърковни училища”. От края на 1947 г. вероучението постепенно замира като въпросът за него напълно се премахва с оставката на Екзарх Стефан на 06.09.1948 г. То бива окончателно преустановено с приетия на 24.02.1949 г. Закон за изповеданията.¹⁵² Чрез него юридически Църквата се отделя от Държавата като по този начин се слага край на християнското образование и възпитание на подрастващите и останалата част от населението.

Чрез този закон БПЦ се подчинява напълно на интересите на новата комунистическа власт. Държавното ръководство практически е в нейни ръце и тя може открито да заявява „своите претенции” към Българската църква. „Законът за изповеданията се оказва и много добро средство за отстраняване от длъжност на неудобни за властта висши духовници и служители заемащи важни позиции в църковната администрация и заменянето им с подходящи.”¹⁵³

¹⁴⁹ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и „народната демокрация”. Силистра, фондация Демос, 2002 г. с.80,91.

¹⁵⁰ Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г. с. 109,130.

¹⁵¹ Цонева, Пенка. Просветната дейност на Българската църква 1870-1989. София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски”, 2012 г. с. 106.

¹⁵² Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и държавата (1944-1953), Албатрос, София, 1997 г. с. 93,97.

¹⁵³ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и „народната демокрация”. Силистра, фондация Демос, 2002 г. с.272, 293.

С приемането на новата конституция се затвърждава „победата на социализма в страната. Църквата официално бива отделена както от държавата така и от светското училище. Единствено и се дава възможността да извършва всички необходими дейности по отношение „задоволяването на религиозните потребности на вярващите граждани”.¹⁵⁴ Тоест нейната дейност се редуцира и концентрира почти напълно в „църковната обредност и ритуали”. Новата законодателна политика, която води комунистическото правителство няма за цел напълно да изкорени образователната и културна дейност на Църквата, а по скоро да ги редуцира и свие максимално имайки в предвид поставените от нея цели.

И при новите условия Църквата продължава да води духовно-просветна и възпитателна дейност, макар и силно редуцирана, не само с помощта на „енорийските училища, но и чрез периодичния църковен печат, неделните и празнични църковно-нравствени беседи и др.”. Проповедите представляват основен „образователно-възпитателен фактор в живота на православната църква”. Процесът на постепенно затихване до пълното прекратяване на религиозната ѝ просвета се осъществява през периода от 1948 г. до 1953 г. Според закона за изповеданията (1949 г.) възпитанието на българските деца и младеж е в ръцете на държавата извън всякакво влияние от страна на православната църква. Въпреки това църквата като единствен духовен стожер на всички българи успява толерантно и градивно да се противопоставя на всяка „антирелигиозна пропаганда, всякакви административни пречки на богослуженията, отчуждаване на църковни и манастирски имоти, преместване на свещеници и монаси и др.”¹⁵⁵

Крайната цел на държавната власт е „обезличаването и маргинализирането на БПЦ, както и изгубването на нейния авторитет и влияние сред българското общество”. Политиката на държавната власт към получаване на християнско образование в училище е изключително непоследователна и противоречива по своята същност. Причината за това се крие в действащата все още Търновска конституция както и „неуреденото международно положение на страната”, което служи като спирачка за радикално и бързо решаване на проблема с църквата. В тази насока държавата прави прибързани противоречиви крачки като например пълно премахване на вероучението от училищата с Наредба закон от 10.07.1945 г. След това началото на другата година с Първо

¹⁵⁴ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование. 865-1989. София: Колбис, 2015 г. с.327.

¹⁵⁵ Цонева, Пенка. Просветната дейност на Българската църква 1870-1989. София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски”, 2012 г. с. 72,73, 87.

постановление на Министерския съвет от 01.02.1946 г. тя взема компромисно решение за въвеждане на факултативно обучение в основните училища и про-гимназиите. „Със заповед № 151 от 15.01. 1946 г.” се преустановява на дело откриването на веро-учителни училища с клаузата религиозното възпитание да става вън от учебните занятия и вън от училище”. Този акт противоречи на интересите на една значителна част от българския народ, чиято позиция по този въпрос е повсеместна и категорична и води до „разгърната обществена дискусия”. За нейна радост факултативното вероучение не се прекратява, а продължава поради причини от вътрешен и международен характер.¹⁵⁶ Всичко това се случва през лятото на 1946 г., когато църквата си извоюва правото на един час седмично факултативно обучение по религиозните предмети в основното и средно образование. Също така тя поставя изискването учебниците и учебните помагала да се одобряват от Св. Синод, както и това „вероучението да се преподава безплатно от подготвени за тази цел енорийски свещеници, или от вярващи учители с богословско образование.”¹⁵⁷ Проблемът е в липсата на достатъчно свещеници за откриваните енорийски училища както и техния „нисък образователен ценз и малък опит в организирането на факултативно религиозно обучение”. Всички тези трудности около въвеждането на вероучението в училищата се появяват заради крайно негативното отношение на държавата към „религиозната просвета”. С времето се наблюдава трайна тенденция религиозното обучение да бъде силно редуцирано и ограничено. Кредото на новата власт включва разбирането, че „религията е частно дело на всеки гражданин” което означава, че училището губи правото си да предлага религиозна просвета под каквато и да било форма. В споровете между Църквата и Държавата конфликтът за вероучението винаги е бил на първо място, отнемайки много време и енергия и на двете страни. Той се превръща по своята същност в борба за влияние над подрастващото поколение. Поставена при новите условия БПЦ се стреми да съхрани останалите ѝ слаби възможности за духовно влияние върху тази част от населението. Ето защо тя започва да води образователна кампания свързана с подготовката на енорийски свещеници за веро-учители, които да водят ваканционни веро-учителни курсове извън училищните сгради и организират църковни детски лагери, неделни училища и др. Църквата продължава да е в опозиция с новата власт отстоявайки „правото на религиозно обучение в българското училище, а в

¹⁵⁶ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование. 865-1989. София: Колбис, 2015 г. с. 278,279, 281-282.

¹⁵⁷ Цонева, Пенка. Просветната дейност на Българската църква 1870-1989. София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски”, 2012 г. с. 54, 56.

последствие в енорийските училища. За тази цел в Черепишкия пастирско-богословски институт през лятото на 1945 г. започват да се водят специализирани курсове за обучение на енорийски свещеници.¹⁵⁸Подготовката на 130 енорийски свещеници за веро-учители в енорийските църковни училища дава възможност да се запази факултативното обучение по вероучение. Усилията на църквата са насочени от една страна към подготовката на собствени квалифицирани кадри, от друга към „засилване въздействието на православното богослужение (литургийна практика) и други религиозни обреди.”¹⁵⁹ Всичко това е само един крехък и труден опит на Св. Синод да запази и малкото си останали сили в посока адаптиране към новата сложна политическа реалност, каквато е идването на Комунистическата партия на власт. В периода на налагане на тоталитаризма в страната – 1948-1953 г. в България се наблюдават две основни тенденции по отношение на просветната дейност на Църквата. Първата се свързва с „целенасочената политика на партията-държава да отдели Църквата от обществото” като по този начин изолира възможността ѝ за влияние върху подрастващите и останалата част от населението. Другата тенденция отразява големите усилия и „адаптивни умения на БПЦ в тежките условия на налагането на тоталитаризма да съхрани и продължи, макар и в крайно редуциран вариант, „традициите на своята нравствено-възпитателна и духовно-просветна дейност”.”¹⁶⁰

Св. Синод съвсем съзнателно и целенасочено прави първата крачка по пътя на „възстановяване на своята независимост”, а именно избирайки нов екзарх. За такъв, с подкрепата и съгласието на правителството на 21.01.1945 г. бива избран митрополит Стефан. На другия месец 22.02.1945 г. по инициатива на руския патриарх Алексей и след специална среща с Вселенския патриарх Веанимин се сменя и българската схизма със „специален акт (томос) на Вселенската патриаршия. На 13.03. 1945 г. независимостта на родната ни църква „официално и тържествено” се признава от всички православни църкви. През 1948 г. екзарх Стефан се оттегля от поста си. Подбудите за това дело не са напълно ясни. За една от тях се говори, че това е разклатеното му здравословно състояние. Според други обаче причината се крие в голямата му амбиция да стане на всяка цена и новият Патриарх Български, което не се харесва на действащото атеистично правителство. Заради загубеното доверие в екзарх Стефан, че ще води политика под

¹⁵⁸ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование. 865-1989. София: Колбис, 2015 г. с. 277, 372.

¹⁵⁹ Цонева, Пенка. Просветната дейност на Българската църква 1870-1089, София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски”, 2012 .

¹⁶⁰ Пак там.....с. 138,139.

диктовката на партията-майка, той бива отстранен от високия си пост. Това става през 1948 г. , когато сам се оттегля от него. Начело на църквата застават първоначално заместник-председатели, а през 1951 г. се избира от Синода Пловдивският митрополит Кирил за действащ заместник-председател. Поставянето му начело на БПЦ и последвалото избиране за патриарх не са случайни. Причината се крие в неговата уязвимост, която го прави „послушно оръдие на властта”.

Основно при провеждането на митрополитски избори, заради „активната държавна намеса в селекцията на висшето духовенство” се наблюдава разрушаване единството в Св Синод. Митрополитите биват разграничавани на „прогресивни” и „реакционни”. Обикновено най-силните кандидатури за „вакантната катедра” са две – едната идва от средите на държавния апарат, а другата е на местен духовник, познат и заслужил уважението и подкрепата на своето паство. По горе посочената система за провеждане на митрополитски избори с предизвестен край се прилага за първи път по време на изборите за нов Неврокопски митрополит. За такъв бива избран митрополит Пимен, чиято кандидатура бива само формално издигната съгласно Новия устав, но лансирана и фактически наложена от комунистическата държава. Именно тя е тази, която в период от двадесет години спъва неговото реално приложение и по този начин успешно изолира Църквата от обществото.¹⁶¹

Новият църковен устав се изработва и утвърждава през 1950 г., в член 1. на който тя е назована Патриаршия. Държавната власт легитимира уставът още в края на същата година. Той насърчава „вътрешната самостоятелност и самоуправление на Църквата, за разширяване на влиянието ѝ върху православните български граждани у нас.”¹⁶² Също така чл. 209 от него гласи: Църковните места и лица се издържат от собствени доходи на църквата и от държавна субсидия, вписани в бюджета на църквата.” С това се слага край на един дълъг спор относно финансовото обезпечаване на БПЦ: Тя „получава гаранции за своята издръжка, но загубва своята независимост, свободата да изповядва словото Божие”.¹⁶³

Приемането на устава официално се провежда през месец май 1953 г. в София , където е свикан Трети църковно-народен събор. На него новият устав на църквата бива

¹⁶¹ Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г. с. 204-205.

¹⁶² Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование. 865-1989. София: Колбис, 2015 г. с. 309

¹⁶³ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и „народната демокрация”. Силистра, фондация Демос, 2002 г. с. 179.

законно признат, патриаршеският институт в България възстановен, а Пловдивският митрополит Кирил избран за Български патриарх. Втори по ред след този от 1871 г., уставът е приет и законно утвърден с решение на Църковно-народен събор.¹⁶⁴ Още преди неговото свикване през пролетта на 1953 г. „Църковен вестник“ публикува поредица от статии във връзка с неговото предстоящо провеждане, припомняйки миналото на Българската църква и изтъквайки историческите доводи за възстановяването на патриаршеския ѝ статут.¹⁶⁵

На 8 май 1953 г. в София вторият по ред Църковно-народен събор бива тържествено открит със Св. Литургия в църквата „Св. София“, след което продължава своите тридневни заседания в сградата на БАН. Сред гостите на събора има представители на Руската, Румънската, Полската и Чехословашката православни църкви. След поздравителните речи се приемат някои малки поправки в устава на БПЦ, като на 10 май 1953 г. съборът се видоизменя в Патриаршески избирателен събор. На него почти единодушно бива избран за български патриарх Кирил с общо 104 гласа от гласували всички 172.¹⁶⁶ Изборът му както и прогласяването на Българската патриаршия слагат край на най-тежкия период във взаимоотношенията Църква – държава през тоталитаризма. В периода 1949-1952 г. репресиите биват най-мощни по своя характер. Според Даниела Калканджиева по Наредбата-закон за съдене от Народния съд са били осъдени общо 152 православни духовници, 13 на които на смърт, а други 13 – на доживотен затвор. Останалите са излежавали присъди с различен срок затвор и в голяма част биват амнистирани през 1947 г. по случай приемането на новата конституция. Също така повечето осъдени православни духовници биват освободени благодарение на „масови амнистии в края на 1952 г. – началото на 1953 г.“, в „навечерието на възстановяването на патриаршеското достойнство на БПЦ“. Въпреки това в трудово-възпитателните общежития все още имало въдворени православни свещеници до тяхното напълно закриване през 1962 г. Над бившите затворници тегне като клеймо характеристиката „фашистки съмишленици“, която ги лишава от правото и възможността да работят и ги обрича заедно със семействата им на мизерно съществуване. С това е сложен краят и на третата вълна от политически репресии спрямо БПЦ. След смекчаването на физическите репресии се установява „относително мирно

¹⁶⁴ Станоев, Бончо. Православието и България. ИК „Православие“, София, 1992 г., с.146.

¹⁶⁵ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и държавата (1944-1953), Албатрос, София, 1997 г. с.325

¹⁶⁶ Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г. с. 172

съжителство между Църква и държава”. Единствено последната, подклаждайки разногласия между митрополитите и възползвайки се от тяхното разделение печели от тази ситуация без да се стига до открита конфронтация с Православната църква.¹⁶⁷

През следващите няколко години след избирането на митрополит Кирил за български патриарх и оповестяването на Българската патриаршия постепенно тя бива призната от останалите православни църкви. Единствено Вселенският патриарх закъснява с осем години нейното признание. Едва през 1961 г. с помощта на Руската православна църква Цариградската патриаршия окончателно приема Българската за равнопоставен член на останалите православни патриаршии. Възстановяването на патриаршеския статут на БПЦ след 560-годишно прекъсване е „събитие с голямо международно и вътрешно значение. То представлява голяма историческа възможност за интеграция на всички православни българи „към световното християнско семейство и неговите ценности”. По този начин българите вече имат право да участват дейно в „икуменическото движение и основно в Световния съвет на църквите и дейността на Конференцията на европейските църкви.”¹⁶⁸

Възстановяването на Българската патриаршия едва през 1961 г. от Вселенския патриарх Атиногорас и неговия Синод е „едно от проявленията на „Студената война” в областта на църковния живот, но този акт е резултат от тенденциите за разведряване политиката на „Студената Война”, а не спазване на каноническия ред на Св. Православна Църква.” Либерализацията е процес, обхващал всички сфери на обществото след 1953 г. отразява живота и най-вече промените в статуквото на българската църква.¹⁶⁹ Възстановяването на българската патриаршия урежда статута на БПЦ и решава нейни дългогодишни проблеми в „законодателен, канонически и църковен план”.

Времето от възстановяването на Българската патриаршия до края на комунизма може да бъде разграничено на два периода, които хронологически съвпадат приблизително с управлението на двамата български патриарси – Кирил и Максим. По време на тяхното служение две са най-значимите събития от живота на църквата – календарната реформа при патриарх Кирил и новото издание на Библията при патриарх Максим. Приемането на новата календарна реформа, касаеща първоначално само гражданския календар повдига на дневен ред необходимостта от неговото

¹⁶⁷ Пак там..... с. 131, 173, 191, 193.

¹⁶⁸ Станоев, Бончо. Православието и България. ИК „Православие”, София, 1992 г., с.145

¹⁶⁹ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и държавата (1944-1953), Албатрос, София, 1997 г. с.328-330.

синхронизиране с този на стария църковен. Като разумно обяснение се налага „твърдението, че новият календар е по-точен от астрономическа гледна точка”. Едно от най-важните събития, което е с дългосрочен характер и въздействие по времето на служението на патриарх Кирил е „завръщането на църквите от соц-лагера към икуменическото движение, с което се съобразява и БПЦ”. Като цяло малцината вярващи, които редовно се черкуват в комунистическа България не са против промяната на календара. Единствено една малобройна група от свещенослужители, монаси и миряни се обявяват срещу икономическата дейност на църквата и приемането на новия календар. Те и основават старостилната църква в България, която все пак запазва „върховенството на патриарх Максим. Така се поставя и началото на разкол, който все още не е преодолян”. Патриарх Кирил умира на 7 март 1971 г. Смъртта му не намира отзвук в официалните медии, което показва желанието на държавата да направи събитието почти незабелязано за обществото. „Патриархът е погребан в Бачковския манастир, а на траурните церемонии присъстват представители на почти всички православни патриаршески катедри”.¹⁷⁰

Според БПЦ патриарх Кирил благодарение на изградения си личен авторитет в Св. Синод се превръща в „единствена пряка и видима връзка между Църквата и държавата”. По време на неговото ръководство църквата изживява един от най-тежките и мрачни периоди в цялата си история, а с неговото мълчание тя е „подложена на безпрецедентна обществена маргинализация”. В този смисъл въпросът за неговото духовно наследство и историческа оценка като председател на БПЦ е доста по-сложен. След неговата смърт и провеждането на избори за нов патриарх в условията на т.нар. „демократичен централизъм” наложен от държавата на всяко ниво, искането за църковни избори е нереално. Висшите партийни органи поставят единственото условие към бъдещия патриарх той да се ползва с „доверието на правителството” и да взима решения като „лоялен на властта духовник. Много документи из архивите по това време сериозно подкрепят твърдението, че патриарх Максим е „назначен” за патриарх, тоест неговият избор е проведен в нарушение на Устава на БПЦ. Същинските избори са проведени на 4 юли 1971 г. и преминават по ясно определения протоколен ред. Подозрението обаче, че са фалшифицирани събужда недоверието и критиката на Синода. Неговите опити да назначава архиерейски наместници съвместно с Дирекцията на изповеданията

¹⁷⁰ Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г. с. 202-203, 222-223, 224-225, 254.

претърпяват крах, защото държавата налага волята си сама да решава кои духовници да заемат „ключови позиции в църковната йерархия и администрация. За разлика от своя предшественик патриарх Максим губи битката със светската власт. Това е и „причината за вакантните митрополитски катедри да бъдат лансирани конкретни кандидатури независимо от мнението на патриарха или на духовенството в съответната епархия”.¹⁷¹

В процеса на определяне на висшия клир след началото на 70-те години се намесва активно Държавна сигурност, която и определя „издигането или залеза на кариерата на даден духовник”, както и внася „атмосфера на подозрителност и непредсказуемост в средите на Синода относно избора на даден висш духовник. Към това явление трябва да се добави и интересът на държавата да събужда и подклажда раздори между архиереите, което довежда до тяхното сериозно разединение и „тенденция към все по-голяма независимост на отделни митрополити (така наречената (феодализация), които все по-малко се съобразяват с висшето църковно ръководство. Но най-непреодолимият конфликт измежду тях си остава разколът от началото на 90-те години, когато висши духовници от т.нар. Алтернативен синод, които са били най-близки на комунистическата власт в определен период от време като – Пимен Неврокопски, Панкратий Старозагорски и Калиник, Врачански се отцепват своеволно от официалния синод и основават свой собствен. Причината за задълбочаването на разкола се обяснява с феодалните права, които налагат някои от действащите митрополити. Според достоверни данни най-противоречивата и конфликтна личност при налагането на Алтернативния синод през целия комунистически период е митрополит Пимен.¹⁷²

По времето на патриарх Маским се осъществява новото издание на Библията, тъй като последното до този момент датира от 1925 г. То представлява всъщност „едно от най-важните събития от живота на БПЦ през комунизма”. През 1982 г. усилията на Св.Синод и лично на патриарха биват наградени, когато изданието в по-нов и съвременен превод става факт. Св. Синод не остава обаче доволен от разрешението тиражът да бъде само 17 000. С това се слага началото на същинските спорове между църква и държава по този наболял въпрос. Накрая се стига до компромисната бройка от 27 000, която последно се предлага от комунистическата власт. Всичко това се случва 57 години по-късно след „първото синодално издание на цялата Библия в 50-хиляден тираж през 1925

¹⁷¹ Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г. с. 257, 264-265, 273, 276-280.

¹⁷² Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г. с. 297,299, 332, 609.

г.” През 70-те и 80-те години младежите, които искат да кандидатстват за обучение в Духовната академия в София, стават обект на обстойно проучване и са подлагани на строги ограничителни мерки. Всичко това се случва в средата на 80 години и в средното образование (Семинарията). Така иницирианата реформа цели „ограничаване броя на приетите ученици и активизиране на работата по тяхното патриотично образование”.¹⁷³

Също така държавата прави опити да преустрои църковни храмове, поемайки изцяло техния ремонт и поддръжка, в паметници на културата. Целта им е те да се превърнат в музеи. В болшинството от случаите те са превърнати в такива както и в туристически атракции, като главната цел на инициаторите е те да бъдат „изпразнени от религиозно съдържание”. Тази нова мода засяга и някои от най-важните манастири, какъвто е случаят с Рилския манастир в началото на 1961 г. През март 1981 г. се прави безуспешен опит това да се случи и с Бачковския манастир. Роженският манастир обаче след „дълги спорове с местната власт е превърнат в музей. По времето на патриарх Максим се наблюдава тенденцията цялата религиозна дейност в църквите да бъде ограничавана само вътре в храма. Енорийските свещеници стават обект на засилен натиск. Ето защо те биват подложени на голям административен тормоз, с чието прилагане се подновява репресивната вълна след средата на 70-те години. Към 80-те години на XX век енорийското свещенство е изтласкано на заден план като духовно влияние сред болшинството българи. Важни фактори, които снижават неговия престиж са: увеличаване броя на пенсионерите сред свещениците, недостигът на млади духовници, както и ограниченото производство и разпространение на богословска литература.¹⁷⁴

Що се отнася до „икуменическата и миротворна дейност” на БПЦ както и нейната външна църковна политика тя е доминиращо ориентирана към Москва. Следвайки религиозната традиция българската църква „подкрепя сближаването със славянските и православни народи и особено с Русия”. Политиката, която води новото комунистическо правителство е насочена към „обезличаването на духовенството и заличаването на религията”. Комунистическата държава води много внимателна и успешна политика по отношение на „избягването на видима конфронтация с висшето духовенство”. На пръв поглед фасадата на църковната независимост е запазена, така правителството печели нужното време за осъществяване на „естествена подмяна в състава на Св. Синод и

¹⁷³ Пак там.....с. 304-305,313-314.

¹⁷⁴ Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г. с. 317, 320-322, 324-325, 331.

налагането в него на верни на режима митрополити”. Раздирана от свои вътрешни спорове без да може да удовлетвори високите обществени изисквания и очаквания, БПЦ бива остро и всестранно подложена на унищожителна критика. Комунистическият режим нанася тежък удар на църквата като религиозна институция отнемайки собствеността ѝ, като извършва „чистка на кадрите ѝ, изолира я от обществото и по този начин маргинализира нейната роля и значение за българските граждани. В така създалата се обществена ситуация не може да има очакване от едно секуларизирано общество да има „силна Църква и убедителна висша църковна йерархия”.¹⁷⁵

Пенка Цонева подчертава, че „през 1962 г. партийната и държавна власт се съсредоточават в ръцете на едно лице. Един човек, Тодор Живков, заема двата най-важни поста в България – първи секретар на ЦК на БКП и министър председател.. От 1962 г. започва „живковизмът” в следвоенната история на България, който продължава чак до „краха на комунизма” от 1989 г. Периодът се отличава с икономическите и социални експерименти на Тодор Живков.”¹⁷⁶ През този период се наблюдават нови тенденции, които са в пряка връзка с „поредната вълна на либерализиране на обществения живот”. Те са най-ярко изразени през 70-те и 80-те години на XX век. Като заключение може да се включи становището на Пенка Цонева относно вероучението и промените в образованието, че „отделянето на църквата от държавата по конституционен път и превръщането на вероучението в частно дело на църковната институция, от една страна, и конституционното уреждане на образованието като „светско, с демократичен и прогресивен дух, от друга на практика изтласква Църквата от училищното учебно съдържание и пренасочва връзката „Църква – образование” към полето на неформалната просвета и възпитание.” Чрез приетия закон за изповеданията на 24.02.1949 г. „юридически се обезпечава окончателното прекратяване на вероучението в при-църковните училища. Духовно-просветната и нравствено-възпитателна дейност на Църквата е сведена и ограничена в рамките на нейните религиозни обреди и служби. Църквата е поставена в състояние на пълна изолация от младото поколение от гледна точка на възможност за християнска просвета и възпитание.” (Пенка Цонева, 2015 г.)

Остатъчната, следствие на мащабната редукция, духовно-просветна дейност на Църквата в периода 1949 – 1953 г. включва законово позволените проповеди по време на църковните служби и обреди, достъпа до религиозните периодични издания, духовните

¹⁷⁵ Пак там.....376, 607, 610-612.

¹⁷⁶ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование 865-1989, София: Колибис, 2015, с.105.

учебни заведения и в курсовете за религиозно обучение на енорийските свещеници, както и възможността за възпитаващо обучение към православните християнски братства. През лятото на 1945 г. те възлизат на 1000 с около 5 000 членове, от които 70 % са мъже, а 30% - жени. По този начин тези православни християнски братства под формата на беседи, кръжоци, библийски курсове и чрез собствените периодични издания и неделни училища просвещават децата, младежта и населението из цяла България.

В следващия период между 1953 – 1962 г. просветната дейност на църквата е свита до минимум. Религиозната ѝ просвета е редуцирана в рамките на религиозните обреди и обичаи както и миротворска дейност за този кратък период от време. Главна роля за това нейно развитие изиграва войнстващата по това време антирелигиозна пропаганда, както и конституционните и други законови ограничения, налагани от държавата и целия държавнически апарат с цел пълна секуларизация на българското общество и най- вече налагането на единствено светско образование за българските подрастващи и младежта. (Пенка Цонева, 2015 г.)

В книгата си от 2015 г. Пенка Цонева характеризира като цяло този етап „с нестихваща, макар и на приливи и отливи, образователна и възпитателна работа на Църквата в рамките на наложените от тоталитарния режим рестрикции, осъществявана на фона на привидното „мирно съвместно съществуване между Църква и тоталитарна държава“. В същата книга тя изброява многобройните фактори, които съдействат или ограничават развитието на религиозната просвета и възпитание, най-главните от които са – степента на подготвеност на духовните лица, църковното строителство, материалните възможности на Църквата, отношението на държавната власт към нея и др. Към тях се отнасят и „ограниченията и трудностите, създавани от местните органи на държавната власт, въпреки привидно действащото законодателство, гарантиращо нормалните отношения между държавата и църквата“. Борбата на църквата с налагащия се от управляващата партия атеизъм губи битката с тоталитарния режим в страната. Този крах е свързан с „ограничаването на религиозните права и свободи на българските граждани“. Разучавайки „основните тенденции в развитието на връзката БПЦ – държава – неформално образование през периода от 1962 г. до 1989 г.“ могат да се оформят няколко основни извода: в етапа на т.нар. „живковизъм“, започнал от 1962 г. и продължил до 1989 г., се проявяват нови тенденции, пряко свързани с поредната вълна на либерализиране на обществения живот. Те са най-ярко изразени през 70-те и 80-те години на XX век. Едни от тях са тези свързани с „богословско-икуменическата и християнско-миротворна просвета“, осъществявана:

- по време на национални и международни форуми,
- симпозиуми и конференции,
- чрез „нарастване посещаемостта на църковните служби и проповеди,
- чрез увеличаване броя на църковните бракове и кръщенета,
- чрез активизиране на църковно-издателската дейност и др.”.¹⁷⁷

Из между всички тях се открояват главно две основни тенденции. Едната е в пряка връзка с водената политика на „партията-държава да отдели Църквата от обществото и я изолира като възможност за влияние върху младото поколение и населението”. Другата тенденция се изразява в упоритите усилия и способност за адаптиране на БПЦ по време на налагането на тоталитаризма в страната, с цел да „да съхрани и продължи, макар и в крайно редуциран вариант, традициите на своята нравствено-възпитателна и духовно-просветна дейност”. Резултатът от тези две основни тенденции се характеризира с „постепенното затихване на духовната просвета и нравственото възпитание в страната, осъществявано от БПЦ в условията на налагане на тоталитаризма у нас”. С течение на времето връзката БПЦ – държава – неформално образование се модифицира и изменя своя характер и динамика. Тя се развива от „затихваща до преустановена” в държавната училищна система, както и „силно редуцирана” спрямо неформалното образование, което се окончателно прекратява в прицърковните училища. По този начин „тоталността на държавния монопол” се налага с пълна сила в сферата на „възпитанието и организирането на децата и младежта”. Процесът носи характеристиките на „постепенност и необратимост.”(Пенка Цонева,2015г.)

В книгата си Пенка Цонева говори за „либерализацията като процес, обхванал всички сфери на обществото след 1953 г., който дава своето отражение и върху живота и дейността на Църквата. Възстановен е патриаршеският статут на БПЦ осем години след дарената ѝ пълна автокефалия”. Това знаменателно историческо събитие води след себе си възможностите ѝ за укрепване на „нейната вътрешна самостоятелност и регулиране на отношенията ѝ с държавата”. Тенденцията е бавно и постепенно да възвърне „позициите си в сферата на християнското образование и възпитание”, преследвайки

¹⁷⁷ Цонева, Пенка. Просветната дейност на Българската църква 1870-1989. София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски”,2012 г.,с. 140.

„типичното в целите и съдържанието на духовната просвета” въпреки рестрикциите налагани от тоталитарната държава. Те най-общо могат да се обособят в три групи¹⁷⁸

- действащото социалистическо законодателство, не позволяващо на църквата да се занимава с въпросите на възпитанието и организирането на децата и младежта;
- държавната антирелигиозна политика и борба с православието;
- атеистичната пропаганда с цел засилване на антицърковните нагласи;

В периода на така наречената „умерена десталинизация” (1953-1962 г.) типичното в проявата на връзката БПЦ – държава – неформално образование се изразява както със засиленото показване на „народния и патриотичен характер” на църквата и духовенството в нейното историческо развитие, така и със създаването на „ново направление в религиозната просвета и възпитание, свързано със защита на световния мир и ценностите на мирното съвместно съществуване и др.”

В условията на първите четири години на Българското „преустройство” се залагат основите на бъдещите радикални реформи. През изследвания период връзката на Българската църква с българското образование се реализира в нейния секуларен вариант. От структуроопределящ фактор в българското образование, а в определени периоди и единствен субект на организация и ръководство на учебното дело, тя е изтласкана в сферата на неформалното образование, където е носител на мощно християнско образование и възпитание. Въпреки всички спънки идващи от държавата, ретроспективният анализ на връзката Българска църква – българско образование освен своята „историко-педагогическа познавателна стойност, играеща ролята на ориентир за всички вярващи, дава основание за „преосмисляне на съвременните реалности чрез богатия исторически опит на православната ни църква. Благодарение на – „многоаспектната събитийна обзримост и историческа обусловеност, надеждните източници и неизследваният от историците-педагози досега изворов материал, те позволяват да се променят редица неверни представи относно мястото и значимостта на БПЦ за основополагане на българското училище и развитие на българското формално и неформално образование”, осветляват същността на антирелигиозната пропаганда, която бива водена от различните политически лидери, както и факторите довели до „трайни щети върху съзнанието и духовния живот на нацията.

¹⁷⁸ Цонева, Пенка. Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование 865-1989, София: Колибис, 2015, с.374.

Църквата продължава да образова и възпитава неформално. Изводът е, че образовайки и възпитавайки неформално, Църквата стимулира развитието на хуманистичната образователна система в страната през най-новото време от нейната история. Становището на църквата винаги е било едно и също, че в училищата трябва да се преподава религиозно обучение, та макар и само факултативно. Нейната духовно-просветна и възпитателна дейност макар и силно редуцирана по конституционен път не се прекратява, но продължава и в по-ново време не само чрез „енорийските училища, издържани от църковните настоятелства и родителско-вероучителни комитети, но и чрез периодичния църковен печат, неделните и празнични църковно-нравствени беседи.”(Пенка Цонева, 2015 г.)

Противоречието „църква – държавна образователна политика” се задълбочава в годините на тоталитаризма като се решава в полза на държавата. „Църквата е в опозиция с новата власт и държава при отстояване на правото на религиозно обучение в българското училище”. Нейните последователни и решителни действия водят през лятото на 1946 г. до извоюваното право на един час седмично факултативно обучение по Вероучение, което включва няколко религиозни предмети застъпени в първоначалното училище и прогимназиите. За съжаление за техни преподаватели се избират лица от училищния персонал или други светски лица, докато допълнително подготвените 130 енорийски свещеници се явяват вероучители в съвременните извън училищни сгради, ръководейки ваканционни вероучителни курсове, църковни детски лагери, неделни училища и др. За съжаление чл.78 от Конституцията на Народна република България (04.12.1947 г.) дава възможност Църквата да се отдели от държавата, а статутът на Вероучението – променен, църквата се извежда напълно от училищната система. Обучението по Религия става частно дело на БПЦ и е възможно да се осъществява само извън училището. Резултатът е, че християнското образование и възпитание бива забранено от държавата и извадено от „учебното съдържание на държавната училищна система”. Новото светско образование е уредено по конституционен път и прието като „светско, с демократичен и прогресивен дух” (чл.79). По този начин църквата се изтласква от учебното съдържание в училищата и единствената ѝ просветна дейност се фокусира върху полето на неформалната просвета и възпитание”, не само чрез „енорийските катехизически училища, издържани от църковните настоятелства и родителско-вероучителни комитети, но и чрез периодичния църковен печат, неделните и празнични църковно-нравствени беседи”.(Пенка Цонева,2015 г.)

Глава 9. Развитието на Българската Православна църква след демократичните промени в България (1989 – до настоящем).

На 28 октомври 1989 г. се събират в Троянската света обител събратя архиереи за да отпразнуват заедно 75-я рожден ден на Негово Светейшество Българския Патриарх Максим. Това юбилейно честване събужда и носи радост в сърцата на всички присъстващи, дошли да почетат неговия празник. Също така точно преди 55 години от 1934 г. се започва и честването на националния ни празник – деня на Народните будители. Първи ноември е избраният ден, в който да се чества този празник. Неслучайно това е денят на „българския народен светец и закрилник на българската земя св. Иван Рилски”. Той полага началото на пробуждането на народа ни. Той е пионерът „откриващ страниците на славната ни история, където се записват имената на много свети и праведни мъже, отдали целия си живот на народа. „Българският народ никога няма да забрави тези светци, будители и учители, запазили го и досега като нация, независимо от тежките изпитания, на които е бил поставян през вековете, в дните на политическо и духовно робство, в дните на неверие и отричане на правдата”. Ако все пак искаме да започнем да изброяваме имената им не може да не споменем св. Климент Охридски – основоположника на първото българско училище наред със събратята му светите Наум и Ангеларий; св. патриарх Евтимий Търновски; преп. Паисий Хилендарски – светогорския монах, който със своята славна „История славяноболгарския” пробужда народа ни през българското възраждане и го подготвя за така жадуваната от него политическа и духовна свобода; св. Софроний епископ Врачански – първият преписвач на Историята на преп. Паисий Хилендарски; Неофит Рилски – първият новобългарски учител, (През 1835 г. в Габрово се създава първото новобългарско училище, след 10 години те са вече 50); новомъчениците братя Димитър и Константин Миладинови събрали ценните „Български народни песни”, които ревностно защитават българщината; бунтовния и непокорен отец Неофит Бозвели; архиереите Иларион Макариополски, Авксентий Велешки и Паисий Пловдивски; Г. С. Раковски, Васил Левски, Христо Ботев и Любен Каравелов, които словом и делом водеха народа ни към така жадуваното освобождение от османското робство. Тук трябва да се споменат също така поета Петко Славейков; пламенния Добри Чинтулов; просветителите Райко Жинзифов и Кузман Шапкарев; народния поет и патриарх на българската книжнина Иван Вазов и много

много други представители от по-ранната и по-късна история на българската книжовност и култура.¹⁷⁹

Появяват се родни вестници и списания като най-върховото постижение по-време на духовното ни възраждане е създадената Българска екзархия, чийто глава от 1872 г. е екзарх Антим I, който отдава цялата си енергия в служба на Църква и отечество. „Така малка България благодарение на своите духовни гиганти съхранява не само своето „Аз“, но се и превръща в буфер за цялата европейска култура. Затова италианският професор-историк Санте Грачоти заявява: „Историческата заслуга на България се състои в това, че създава преграда за турците към Европа. Тя плаща кръвен данък за това, заплаща със свободата си и с упадък на блестящата си култура по онова време....”¹⁸⁰

В статията на Стоян Тодоров, публикувана в Църковен вестник¹⁷⁹ на 12 ноември, 1990 г. се обобщава следното: „Имената на българските будители са безброй, те са като огнено слово, като щит и меч. Те са в основите на родната българска държава. Те са в народната памет, като строители, учители, просветители и книжовници, като хора, които обичаха и страдаха за милата ни Родина, някои от които и отдадоха живота си за нейното освобождение и благополучие!” За това и в паметта на народа ни те са народни будители!

Към тях се причислява и Негово Светейшество Българският патриарх Максим, който на 29 октомври 1994 г. достига благословената юбилейна годишнина от своя живот – 80 години. След възстановяване на Българската патриаршия през 1953 г. той става приемник на Негово Светейшество блажено-починалия Български патриарх Кирил. Повече от 20 години той бива атакуван от „житейски бури и вълнения” насочени към устоите на БПЦ, „но с последователност, вяра и добродетелност той им устоява, което извиква уважение, любов и преклонение пред авторитета му и неговата отеческа обич.”¹⁸¹

Негово Светейшество Вселенският Патриарх Димитрий I извършва важна визита в България от 9 до 13 май 1991 година начело със синодална делегация въз основа на „новите междуцърковни, обществено-политически и културни взаимоотношения на православните народи”. Вселенският патриарх и придружаващите го архиереи и други духовници успяха да се срещнат с Българския патриарх Максим, с йерархията, клира и

¹⁷⁹ Църковен вестник, София, 12 ноември 1990 г. бр. 39, стр. 7 – Да възстановим един от най-славните ни национални празници – деня на народните будители – първи ноември, Стоян Тодоров.

¹⁸⁰ Църковен вестник, София, ноември, 1993 г., бр. 44, стр. 8 – Будители на Българщината, пазители на вярата, Бисер Христов.

¹⁸¹ Църковен вестник, София, октомври 1994 г., бр. 43, стр. 3 – Честит юбилей!, Видински митрополит Дометиан.

народа ни, посетиха големи светини на вярата у нас, имаха възможността да се „поклонят на чудотворния образ на света Богородица в Бачковската света обител и на нетленните мощи на свети Иван Рилски като за целта отслужиха тържествени свети литургии. В последния ден на посещението си патриарх Димитрий и придружаващите го духовници заедно с Българския патриарх и Св. Синод бяха приети от президента Желев.¹⁸²

На 8 декември 1993 г. директорът по вероизповеданията г-н Христо Матанов говори на среща с журналисти относно масовото нахлуване на религиозни общности (секти) у нас, което стана ясно заради „зачестилите сигнали от различни международни организации, от различни евангелски сдружения по света”, че в България се нарушава правото на религиозна свобода. От 1989 г. насам за първи път в историята на България протестантските деноминации получават статут на юридически лица като вероизповедания. Също така до 9 септември 1944 г. статут на юридически лица като вероизповедни общности са имали само православното, мюсюлманското, арменското и израилтянското вероизповедания. Крайно належащо е, да се сложи край на този абсурд: самоубиват се нашите български деца, а в същото време чуждите секти вилнеят в страната и се оплакват от липса на религиозна свобода. „Според комисията по човешки права всяка държава има право да не пристъпва към масова регистрация на религиозни общности, всяка държава има право да създава институции или органи, които да следят този процес”. През май 1992 г. се слага началото на конфликта вътре в средата на родната ни църква. Определени кръгове от политици лансират идеята вярващите да бъдат разделени на „червени” и „сини” християни, което е абсурдно по своята същност. Прокарване на червено-синя граница вътре в нея е пагубно дело.¹⁸³ Църквата трябва да стои далеч от всяко политиканстване и да запазва неутралитет относно държавническите дела, които светското правителство се опитва да налага в политическия живот на страната ни. За съжаление на практика това не се получава. Църквата бива замесена във водовъртежа на новата политическа обстановка и придобива характер на сателит на управляващите, маргенилизира се нейната роля в спасителната ѝ мисия в живота на всеки един православен вярващ.

¹⁸² Църковен вестник, София, 31 май 1991 г., бр. 22 стр. 1 – Негово Светейшество Цариградският вселенски патриарх Димитрий посети България.

¹⁸³ Църковен вестник, София, 13-19 декември, 1993 г., бр.50, стр. 3 – Среща с директора по вероизповеданията, Емилия Кацарска-Петрунова.

Появата на разкола в Българската Православна църква

В периода от 1944 г. до 1989 г. БПЦ „беше ограничавана и потискана, а духовниците бяха подлагани на присмех, унижения и репресии. Но въпреки напъните на атеистичната власт тя не можа да бъде така дезорганизирана, разединена и разколебана както при демокрацията. Издевателството над Църквата, каноните и закона в началото срещна подкрепата на правителството на Филип Димитров начело с един амбициозен лицемер-расоносец, Христофор Събев, които водени от егоистични интереси нанасят такива груби и недостойни удари на родната ни Църква, каквито тя не помни.”¹⁸⁴

Когато става въпрос за новата партия СДС появила се на хоризонта, вратата в бога е подменена с „най-цинични политически интереси, защото тя разбира политиката единствено и само като власт. За СДС Църквата Ни е политическа власт, която трябва да бъде заграбена. Вражеска крепост, която трябва да бъде превзета и оплячкосана. СДС не мисли за никакъв Господ. А за най-брутални икономически интереси. За СДС Църквата ни е партия, която трябва да бъде разцепена, раздвоена, разчленена и подменена; Св. Синод е партийно ръководство, което трябва да бъде опозорено и свалено; а патриархът – партийен лидер, който трябва да си даде оставката”.¹⁸⁵

Църквата като богочовешка институция касае човешката същност въобще, духовния мир на човека, неговата непреходна вяра в Бога, докато политиката винаги обслужва нечий интереси в борбата за държавната власт. Намесата на държавната власт и политиката в църковните дела е недопустима. Началото на кризата в БПЦ (май 1992) започва именно по този начин. Според един правителствен чиновник, г-н Методи Спасов, проведеният през 1970 г. избор на Патриарх Максим е в противоречие със съществуващото законодателство по онова време и следователно той е нелегитимен, изборът е бил нелегален и патриархът е самозванец. Също така като конкретен довод, че Св. Синод не е законен, се изтъква на първо място факта, че Св. Синод не се е регистрирал в Дирекцията на вероизповеданията по постановленията на Закона до кризата, избухнала на 19 май. „Така повдигнатия въпрос за легитимност или нелегитимност е фарисейщина от първа класа и тези, които го повдигат, си служат с него, за да ударят църквата и ликвидират нейното водачество. Светското законодателство е временно и преходно, църковното законодателство е постоянно и непреходно. За

¹⁸⁴ Църковен вестник, София, февруари, 1994 г., бр.9, стр.7 – Намесата на държавната власт и политиката в църковните дела е недопустима, Христо Маринов.

¹⁸⁵ Вестник „Дума”, София, четвъртък, 30 май, 2002 г., стр. 12,13. – Разпятието.

каноничността на една църковна власт по-нататък се съди и от това дали тя добива признание от другите православни църкви“.¹⁸⁶

С приемането на Устава от 1951 г. държавата, не църквата дава последната си дума по вътрешни църковни въпроси. Тя определя кой е и кой не е легитимен предстоятел на БПЦ. Това не е отделяне на църквата от държавата. Това е всъщност господство на държавата над църквата. „Те постигнаха целта си с помощта на трима владици, чието минало като колаборанти на Комунистическата партия не е по-добро от това на Максим, дори те го надвишават с продажничеството си. Криво или право, в православния свят Максим е приет за каноничния предстоятел на БПЦ вече повече от двадесет години. Как БПЦ сега ще обяснява пред света на православието неговата „нелегитимност“? И защо Пимен в продължение на две десетилетия непрекъснато е пял хвалебствия за патриарха, който сега иска да детронира. Употребяваната дума „нелегитимен“ е от светското законодателство, а не от църковния език. Абсолютно никъде не се споменава думата „неканоничен“ като характеристика на дядо Максим. Ако по светските закони Максим е „нелегитимен“, по църковните е каноничен, защото каноничните постановления стоят по-горе от светските закони. Затова взетото от Методи Спасов решение е без последствие за Църквата“.¹⁸⁷

Кошунство с родната ни Църква е разбойническото завземане на сградата на Св. Синод. Христофор Събев и неговото обкръжение издигат глас, според който изборът на Максим за Български патриарх е незаконен. Но защо тогава сервилните владици (Пимен, Калиник и Панкратий) нито веднъж в продължение на 20 години не възразиха срещу избирането на патриарх Максим. Нима отстраняването му ще реши проблемите на БПЦ? Негова заслуга е, че е съхранил и малкото, което можеше да се съхрани. Митрополитите Пимен, Панкратий и Калиник и Дирекцията на вероизповеданията във Външното министерство са се сетили много късно за нарушение на църковните канони и държавните закони. Ето защо те са се самоотлъчили от църквата и основаният от тях Синод няма каноническа основа. Два синода в църквата ни няма и не може да има. Има само един предстоятел – Българския патриарх Максим. Ако някой епископ не е съгласен с нещо и не се подчинява на мнозинството, напуска Св. Синод или се отстранява по каноничен ред чрез църковен съд.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Проф. Спас Райкин, Проблеми на БПЦ: Политически проблеми пред българската общественост в чужбина: Сборник статии „есе, студии и коментари“, София, 1993 г., издателство: сп. Свободно земеделско знаме.

¹⁸⁷ Пак Там.

¹⁸⁸ Вестник „Дума“, София, четвъртък, 30 май, 2002 г., стр. 12, 13. – Разпятието.

В 1963 г. митрополит Пимен посещава Америка като пратеник на Държавна сигурност, за да разцепи нашата църква в чужбина и да разгони политическата емиграция с цел превръщането на църквите ни в чужбина в огнища на „комунистическата пропаганда“. По този начин Пимен нарушава църковното правило църквата да стои далеч от политиката, далеч от политическите партии и политически идеологии. Църквата е общонационална институция и всяка нейна идентификация с една или друга партийна групировка, подкопава устоите ѝ.¹⁸⁹

Официалното безбожие бе официална държавна политика у нас в продължение на десетилетия. То се ширеше смело и самоуверено под формата на войнстващ атеизъм. Главна негова черта бе промиването на мозъци на млади и стари, водеше се война срещу свободното изповядване и практикуване на вярата, правеха се опити да се затварят църкви и манастири. След демократичния преврат от 1989 г. това време отмина. „Така официалното безбожие се замени с безбожието на официалите, т.е. на официалните длъжностни лица в президентство, парламент и министерски съвет, въобще във всички структури на властта“.¹⁹⁰ В тези смутни времена обвиниха клира в безброй грехове, предизвикаха разкола сред йерархията чрез доверениците си Христофор Събев, Методи Спасов и приближени, разтвориха широко портите на страната ни за всякакви секти и лъже-религии, коя от коя по-пагубни.” Като цяло хората с власт проявиха не само безотговорност, а съзнателно престъпно безбожие. Държавата като институция не може да контролира избори в Църквата. Самите механизми за тяхната проверка и контрол са възложени единствено на църковната управа. Абсолютно недопустимо е държавата да проверява дали са извършени правилно църковни избори. „Това е намеса във вътрешноорганизационния живот на Църквата и нарушава Конституцията, доколкото тя (и новата и старата) определя независимостта на Църквата от държавата.” Въобще отношенията между Църквата и държавата са като между две държави. Едната държава си прави сама избора за държавен глава и уведомява другата. Така е и с Църквата. По никакъв начин държавата не може да поставя въпроса как тези избори са извършени –

¹⁸⁹ Проф. Спас Райкин, Проблеми на БПЦ: Политически проблеми пред българската общественост в чужбина: Сборник статии „есе, студии и коментари”, София, 1993 г., издателство: сп. Свободно земеделско знаме.

¹⁹⁰ Църковен вестник, София, юни, 1994 г., бр. 25, стр. 1 – До болка позната тема или за официалното безбожие и за безбожието на официалите, Иван Димитров.

това е изключително църковен въпрос, а както досега многократно бе изтъквано – спазени са всички правила на Устава.”¹⁹¹

Църковните канони и Уставът на БПЦ, заедно с изискванията за управление на Църквата са и нещо сакрално, нещо свято та дори и божествено и то се изживява само от тези, които са се посветили на Бога. Какво обаче сториха разколниците?

1. Те самоволно се отлъчиха от състава на Св. Синод.
2. Напускайки го те образуваха група от духовници, която противоборства срещу патриарха и останалите членове на Св. Синод, като бившият Неврокопски митрополит Пимен бива приет за заместник-председател на същия Св. Синод.
3. Разколниците се сдружиха със скандалния йеромонах Христофор Събев за да подсилят позициите си. Заедно с неговите съидейници от СДС – г-н Филип Димитров и г-н Методи Спасов те започнаха да скандират думите „легитимност” и обявиха патриарх Максим и членовете на Св. Синод за нелегитимни, понеже не се били регистрирали.
4. Същата порочна група инициира окупацията на сградата на Св. Синод както и опити да се окупира Софийската духовна семинария, Софийската митрополия и митрополията в Пловдив, Велико Търново, Ловеч и др.
5. Същата група от самоотлъчили се духовници не се явиха пред Архиерейския събор на 22 юли 1992 г. и бяха осъдени на низвержение, т.е. да не бъдат вече духовници, а Христофор Събев бе и отлъчен от Църквата.
6. Групата от само-отцепилите се самоволно го ръкоположиха тайно за архимандрит, а след няколко дни и за епископ в църквата „Въведение Богородично” в Благоевград.

Прегрешенията им да ръкополагат, след като са низвергнати и след като всички православни църкви одобриха решенията на Архиерейския събор за низвержението им водят до второто решение на този Архиерейски събор – Врачански митрополит Калиник да бъде отлъчен, а Пимен и Панкратий да бъдат въдворени в манастир, за да размислят за греховете си.

Позицията на родната ни Православна църква е повече от ясна: Има ли грях и вина, ще има и съд, ще има и наказание!¹⁹² „На 1 юли 1996 г. бившият Неврокопски

¹⁹¹ Църковен вестник, София, януари, 1993 г., бр.5, стр.5 – Църквата е независима от държавната власт, разговор с Татяна Дончева, юристконсулт на Светия Синод.

¹⁹² Църковен вестник, София, 4-10 декември, 1995 г., бр.49, стр.3 – Възможно ли е помирение с разколниците, Стоян Тодоров.

митрополит Пимен бива избран за патриарх на разколниците. Той бива интронизиран на церемония в храм „Св. Петка“. Кандидатурите на Пимен, Сливенски митрополит Йоаникий и покаялия се Старозагорски Панкратий бяха издигнати за патриаршеския пост. Участието на последните двама, които нямаха представа, че ще се надпреварват с Пимен, беше подигравка с каноничния синод. Датата за интронизацията на Пимен точно съвпада с 25-годишнината от възкачването на патриарх Максим на патриаршеския трон. По същото време той отпразнува в Бачковския манастир четвърт век като патриарх. Разколниците обвиняват Максим, че е назначен от тогавашната комунистическа върхушка и затова е незаконен. Правителството отказва да регистрира разколниците. Молбата на Пимен до кабинета подпечатана с краден печат. Премиерът Жан Виденов уверява патриарха, че изборът му е каноничен и законен и че правителството осъжда и никога няма да признае решенията на псевдоцърковно-народния събор”.¹⁹³

Богословът проф. Спас Райкин от Пенсилванския университет развенчава разколниците. По думите му: Максим е каноничен патриарх, а разколниците не са повече духовни лица. „Известният със старческата си немощ и обратно пропорционален стремеж към патриаршеския трон дядо Пимен е станал агент на Държавна сигурност още през 50-те години. За разлика от Пимен, патриарх Максим никога не е правил доноси в ДС. „Оставете ме, не е тази работа за мене”, отговарял Негово светейшество при опитите да бъде вербуван”.

„Пимен става митрополит под давлението на Антон Югов, тогава министър на вътрешните работи. На 3 август 1952 г. той е избран с фалшификация за Неврокопски владика, след като част от избирателите са заплашвани от зам. шефа на ДС Руси Христов да гласуват за него. В църковните среди Пимен бе разпознат враг на църквата. Още не е разбулена тайната за неговия избор за Неврокопски митрополит след убийството на неговия предшественик дядо Борис. Това, което на времето бе известно е, че той е бил избран по заповед на Антон Югов”. Проф. Спас Райкин възкликва иронично за него: „,,Пимен беше водач на барабанчиците на комунизма в църквата, а сега излезе на сцената да води антикомунистическа демократизация на Църквата. О tempora, o mores! “. Правителството на СДС, което претендираше, че е първото демократично правителство в България, обяви война на църквата. Новите управници от СДС, което

¹⁹³ Райкин, Спас Тодоров; Схизма в БПЦ 1992 – 2002 г. Документи и коментари по канонически, исторически и политически въпроси – Политическо пътешествие срещу ветровете на XX век, София – 2009 г., издателство: Pensoft; София, том: 12

¹⁹³ Пак там.

носи голяма вина за разкола в БПЦ, са на страната на Пимен. Съществуват факти за разрастването активността на сектите в България.¹⁹⁴ „Църква, която се ръководи от цезаропапизма, тоест когато управлението ѝ е в ръцете на държавата, нарушава каноните и престава да бъде член на Вселенската православна църква.

„На 1 октомври, Покров Богородичен, 1998 г. се слага край на разкола, за жалост само привидно, който измъчва нашата църква вече шеста година. По време на Все-православния събор, проведен на 30 септември и 1 октомври в Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски” в София бе постигнато привидно помирение. В събора участват представители на всички по-местни православни църкви, които през тези два дни търсят начини за преодоляване на разкола в Българската църква. Тъй като това разединение е проникнало дълбоко в църковния живот на страната ни то и неговото преодоляване се оказва тежка и трудна задача за изпълнение. Представители на разколниците уважиха с присъствието си Все-православния събор, „представяйки покаянна декларация, в която молят за прошка за греховете, извършени от тях досега. Те обявиха, че признават Негово Светейшество Максим за патриарх на Българската православна църква, отказаха се от своите санове, получени по време на разкола и се явиха на Все-православния събор като обикновени монаси.”¹⁹⁵

БПЦ проявява снизхождение спрямо тях и по силата на пълна икономия заради разкаянието им и готовността да служат отново на нея, Съборът ги прие отново в „лоното на Православието”. Бившият „патриарх” Пимен се отказа от този свой сан, присвоен от него и обкръжението му, затова и съборът отмени наложените му анатема и низвержение и му бе върната титлата бивш Неврокопски митрополит. Според изказването на Руския патриарх Алексий II „разколът разстройва целия църковен живот в България и от това страдат най-много вярващите. Освен това той отбелязва, че този Все-православен събор събудил слаб интерес сред българската общественост, което е „показател за слабо църковно съзнание на българското общество”. Цариградският патриарх Вартоломей многократно наблягаше в речта си при закриването на събора, че Българската църква носи „голяма отговорност да съхрани единството, постигнато с усилията на цялото Православие”.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Райкин, Спас Тодоров; Схизма в БПЦ 1992 – 2002 г. Документи и коментари по канонически, исторически и политически въпроси – Политическо пътешествие срещу ветровете на XX век, София – 2009 г., издателство: Pensoft; София, том: 12

¹⁹⁵ Църковен вестник, София, 1-15 октомври, 1998 г. ,бр. 19, стр. 1,2 – Разколът свърши.

¹⁹⁶ Пак там.

На 27 и 28 февруари 2001 г. у нас бяха приети от Негово Светейшество Българския патриарх Максим пратениците на Вселенската патриаршия Високопреосвещените митрополити Илиуполски Атанасий и Филадельфийски Мелитон. Те са натоварени с важната мисия да „заявят официално съборното становище на всички Поместни православни църкви за разкола, продължаващ и изкуствено поддържан в Нашата Църква след Все-православния събор от 1 октомври 1998 г. и въпреки неговите постановления. Двамата видни митрополити изразяват в официално писмо, адресирано до президента на Република България г-н Петър Стоянов своята „все-православна подкрепа за каноничната БПЦ и каноничния Български патриарх и Софийски митрополит Максим”. Също така те строго „осъждат разкола и грубата държавна намеса в делата на БПЦ”. От друга страна Негово Светейшество Вселенският патриарх Вартоломей изпраща послание, касаещо тези наболели въпроси, което е „съгласувано с предстоятелите на всички Поместни църкви при срещата в Цариград от 24 декември м.г. по случай 2000 години от Рождество Христово”.¹⁹⁷

На тази среща те биват с голямо учудване уведомени, че „решението на Разширения, Над-юрисдикционен и Все-православен събор”, свикан в София от 30 септември до 1 октомври 1998 г. не е било спазено от разколниците и техните последователи, „които не желаят да бъдат в канонично единство и евхаристийно общение” с официалната българска църква и не спират своята антиканонична дейност. Този Все-православен събор прилага по възможност принципа на „църковна икономия” в най-голяма степен, което ще рече, че те приемат отцепилите се самоволно от църквата отново в лоното на Светото православие, при условие, че се подчинят на Св. Синод на БПЦ. За жалост тези епископи „продължават да показват непослушание и да пребивават в тежкия грях на разкола”. По този начин те сами си затварят пътя за завръщането им в каноничната църква, защото не приемат условието за завръщане чрез покаяние. Освен това разколниците създават едно ново тяло. В същото време не може тази нова общност да носи „същото наименование с Българската православна църква с вековни църковни традиции и обгрижване духовното здраве на целия български народ. Причината за тази експлоатация е повече от явна. Стремещът им е да завладеят колкото се може повече нейни собствениности, „защото не се признава правото на откъсналите се да владеят църковните имоти. В своето послание Негово Светейшество Вселенският патриарх Вартоломей призовава всички, които са замесени в разкола да преразгледат позициите

¹⁹⁷ Църковен вестник, София, 16-28 февруари, 2001 г. бр. 5, стр. 1 – Вселенската църква осъди разкола и неговите поддръжници.

си пред Бога и пред православния български народ като пожертват личните си интереси и облаги в името на „единството, мира и спокойствието в Българската църква”.¹⁹⁸

Всъщност тук трябва да се отбележи, че разколът и свързаните с него събития в БПЦ, не са нещо изолирано от общата ситуация в постсоциалистическото ни общество в годините след т. нар. демократична промяна в края на 1989 г. Тази промяна беше половинчата и непълна, за разлика от подобните промени в държавите от т. нар. „Вишеградска четворка“ примерно. Там наличието на трайна дисидентска съпротива срещу комунистическата тоталитарна система, създаде условия след промяната основната част от управлявалата тоталитарна номенклатура беше отстранена решително. Начело на демократичното управление застанаха интелекенти-дисиденти и доказани демократи като Вацлав Хавел или Лех Валенса, които не позволиха внедряването на креатури от бившата комунистическа номенклатура и репресивните тоталитарни органи в новите демократични институции. Извършена беше лустрация, която обезпечи сравнително бързо установяване на истинска демократична система. Обратно, в България не беше извършена лустрация и в новите демократични политически формирования – СДС, ДПС, някои земеделски организации и професионални централи, масово се инфилтрираха кадри на бившата номенклатура и бившата ДС. Така, освен че тези кадри трансформираха държавната собственост и финанси на комунистическата държава отново в свои ръце, превръщайки се в „нова капиталистическа класа“, те овладяха и държавните и общински институции, медиите, обществените организации! Затова не бива да ни учудва, че именно тези кадри се внедриха и в организацията и управлението на БПЦ. Всъщност много от тях и преди си бяха там!!!

Друго важно Християнско събитие е провеждането на петият църковно-народен събор на 17 декември 2001 г. в Софийската духовна семинария „Св. Иван Рилски”. В ранната сутрин на този ден Негово Високопреосвещенство Американският и Австралийски митрополит Йосиф отслужва св. Литургия в храма на семинарията. „Съборът е открит с молебен, отслужен от Негово Светейшество Българския патриарх Максим в съслужение с Високопреосвещените митрополити Сливенски Йоаникий и Нюйоркски Геласий. След това патриарх Максим произнася встъпително слово. Към деловата работа на събора спада решаването на процедурни въпроси. Също така бяха внесени предложения за изменение и допълнение на Устава на БПЦ. Бяха изслушани и

¹⁹⁸Църковен вестник, София, 16-28 февруари, 2001 г. ,бр. 5, стр. 3 – Становище на Вселенското православие относно продължаващия разкол в БПЦ и държавната намеса в църковните дела, Патриарх на Константинопол Вартоломей.

изказвания по докладите. След заключителното слово на българския патриарх „Петият църковно-народен събор бива закрит с изпяване тропара на св. Иван Рилски и многолетие”.¹⁹⁹

БПЦ участва в тържествата по случай влизането на България в Европейския съюз. „На първи януари 2007 г. с благословението на Негово Светейшество Българския патриарх Максим архиереите от Св. Синод на БПЦ заедно с храмовото духовенство и гости отслужиха св. Литургия в патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски”. След това бе отслужен молебен за здраве и благоденствие на българския народ през новата 2007 г., както и по случай приемането на България за пълноправен член на Европейския съюз. Същият следобед архиереите присъстваха на тържествената церемония на площад „Св. Александър Невски”, на която бяха издигнати знамената на България и Европейския съюз.”²⁰⁰

Почти една година по-късно от 6 до 11 октомври 2008 г. се проведе втората сесия на Шестия църковно-народен събор на БПЦ в Рилската света обител. Всички делегати са на една позиция относно „извънбрачното фактическо съжителство” тъй като „то противоречи на вековната църковна и гражданска традиция и е в конфликт с нравствените устои на християнското общество”. По отношение на изготвения Законопроект за културно наследство Съборът е единодушен, че „храмовете и манастирите са преди всичко място за молитва и богослужба, собственост на БПЦ и след това културна ценност. Участниците в Събора изразиха своята синовна благодарност към Бога и преподобни Йоан Рилски чудотворец „за небесната закрила и подкрепа”, както и към Българския патриарх Максим и неговата благословия за провеждането на това изключително важно църковно събитие, но определеното време за него „се оказа недостатъчно за прецизното изработване на окончателния текст на Устава”.²⁰¹

Българската православна църква в лицето на делегатите на VI Църковно-народен събор е единодушна по отношение отхвърлянето на така предложения **Проектозакон за училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка** заради факта, че в него е заложена невъзможността предметът *Религия* да се изучава в часовете за задължително-избираема подготовка. „Осъществяването на подобна идея би било проява

¹⁹⁹ Църковен вестник, София, януари, извънредно издание, 2002 г., стр. 2 – информация за Петия църковно-народен събор...

²⁰⁰ Църковен вестник, София, 1-15 януари, 2007 г. бр.1, стр.1 – БПЦ участва в тържествата за влизането на България в ЕС.

²⁰¹ Църковен вестник, София, октомври 2008 г., бр.19, стр. 1 – Изявление на Шестия църковно-народен събор на БПЦ.

на дискриминация към вековните традиции на българското семейство и образование”. Друга важна слабост на този Проектозакон е, че за предмета Религия се предвиждат часове единствено в рамките на свободноизбираемата подготовка, което означава, че този предмет ще бъде поставен в крайно неравностойно положение в резултат, на който ще се стигне до „значителен отлив на учениците, желаещи да го изучават”. Освен това в проектозакона се прави опит да се измести „утвърденото име и съдържание на предмета Религия и да се наложи ново понятие – „религии” като по този начин се набляга на „нов, сравнителен, а не вероизповеден модел на обучение по религия. Налагането на този модел дава възможност в българското училище да нахлуят „всякакви религиозни учения, секти, движения и пр., които според този нов закон могат успешно да претендират за място на своите учения в новата учебна програма”. Така възможността българските деца да познават родната си Православна вяра бива снета до минимум. Не бива да се забравя, че в обществото доминират нагласи, които възприемат задължителното изучаване на предмета Религия като „мощно средство за намаляване на агресията, алкохолизма, наркоманията, сектантската зависимост и безнравствеността сред българските ученици”. В становището на VI ЦНС относно новия Проектозакон за училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка по думите на българския патриарх Максим се апелира към задължението на държавата „да се грижи за обществен интерес, както и да гарантира правата на своите граждани”! Според него както Църквата така и държавата трябва да се превърнат заедно в „радетел за морала, стожер на добрите нрави и духовния напредък на българския народ, които са в хармония с неговите вековни религиозни и културни традиции”. Извънредно силно звучат предупредителните слова на Българския глава на църквата ни: „Експерименти с основните градивни елементи на обществен-културния ни живот – семейството и училището – не бива да се правят”.²⁰²

„Както е известно, основните фактори за възпитанието на децата са: семейството, Църквата, училището и обществото”, но освен от усвояването на чисто книжовни знания всяко дете се нуждае от възпитание и запознаване с вековните традиции на родното Православие, което да му послужи впоследствие като верен ориентир в житейската одисея. Преподаването на предмета Вероучение (впоследствие преименуван на Религия) беше забранен в българското училище след 1946 г. За голямо съжаление и след 1989 г. той не намери място в учебните програми за задължителна подготовка. По този начин българските деца биват лишени от религиозно обучение, което единствено може да даде

²⁰² Църковен вестник, София, октомври 2008 г., бр.19, стр. 2 – Становище на VI ЦНС относно Проектозакон за училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка.

екзистенциален отговор за смисъла на живота и „да бъде основа за разбиране на обкръжаващия ни свят”. По тази причина младите хора биват нравствено и духовно осакатени без да познават родствената си връзка с традиционно изповядваната православна религия на българите, която векове наред е била техен духовен стожер и е служела на запазването на „духовните устои на българската нация”. При ученици, посещавали часовете по Религия се наблюдава „все повече послушание, стремеж към изпълнителност и добронамереност, кротост и търпение; стават спокойни и уравновесени; при тях практически отсъства агресивното поведение; добротата постепенно се усвоява като цялостно житейско поведение”. Още в началото на 1996 г. внесената в МОН Концепция за въвеждането на предмета „Религия” се натъква на липса на каквото и да било желание на Министерството да съдейства за решаването на този дългогодишен проблем и да въведе тази учебна дисциплина като задължителен общообразователен предмет. В последствие „религиозната неграмотност е истинският проблем на младото ни поколение и на цялата ни нация”. До 2008 г. не става ясно каква ще бъде съдбата на този изключително важен учебен предмет и дали от следващата година ще има такъв. Преходът от една обществена система към друга е белязан с „кризата на ценностите и обществения морал. Този преход е не само в сферата на политиката и икономиката, но най-вече в сферата на ценностите и нравствената култура”. Старата атеистична идеология на светския морал до 1989 г. подклаждаше „създаването на разделение, конфликти и омраза в обществото”. В резултат на нея днес се наблюдава девалвация на „нравствените ценности, или духовен вакуум в сферата на морала и духовността”. В този смисъл религията днес трябва да се приема „като извор на духовност и нравственост”. Проблемът е, че е прекъсната вековната традиция в изповядването на родното Православие и участието в литургичния църковен живот на болшинството от българите. Нещо повече, бруталното натрапване на комунистическата идеология и съветизацията на обществения живот у почти три поколения българи промени съзнанието им. Освен че замени националното ни самосъзнание и нормален патриотизъм с абстрактния „пролетарски интернационализъм“ и фалшивата „любов към СССР“, тя атеизира в значителна степен тези поколения! Това, съчетано със забраната за посещение на православните черкви и църковните празници, действително унищожи истинските религиозни чувства у повечето българи. Прекъсна хилядолетната ни Православна традиция, съхранила ни като народ и култура – част от Европейската Християнска традиция и в частност от нейната Православна част! Така, след рухването на т. нар. „социалистически лагер“, българинът изпадна в някаква духовна

безтегловност. Уж се върна в черквите, но доколко това връщане е истинско, основано на вяра, на истинска духовност?!!!

Обществото след промените изпитва силна нужда от истинска духовност и изповядване на вечните „общочовешки Христови ценности“. Това всичко засяга „религиозността и духовно-нравствената просвета на младежите“. Единствено те са в състояние да обяснят на подрастващите смисъла на битието и да формират „тяхното личностно формиране и израстване“ като завършени хармонични личности, които имат и защитават своя мироглед по отношение на вековната ни вяра и християнски традиции, завещани ни от миналото от нашите силно вярващи предци. За жалост днешните поколения страдат, задето не могат да открият верния ориентир в живота си. Много често те се бунтуват „спрямо авторитетите на възрастните“ и техните прояви на „фалш, лъжа, лицемерие и несправедливост“ към околните. Малкото знания, които имат за православната ни вяра спъват и затварят вратите на църквата ни за духовно-търсещите и духовно-бедни нови, подрастващи поколения. „По пътя на тази духовна криза и нравствена безпътица, в която израстват младите хора, се стига съвсем логично до загуба на критериите за универсални и общочовешки ценности, до огрубяване на нравите и личностна и социална деградация“.²⁰³

Пренасяйки се в нашето съвремие от позициите на историческата ни памет, и през 2022 г. проблемът с религиозното обучение силно се negliжира от светското общество и отдавна е оставен в забвение и липса на всякаква мотивация за неговото окончателно решаване. Секуларизацията на обществото ни носи главната вина за този необратим процес. Дехуманизацията и антихристиянските настроения са явни характеристики на съвременното ни общество, което страда от тези недъзи главно заради отдалечаването му от християнското разбиране за света. Ето защо не бива да оставяме равнодушни към духовното ограмотяване на нацията ни. Народ без истинска вяра и нравственост, която да идва от религиозната ни принадлежност, е обречен на духовно вегетатиране и дори лишаване на правото си на съществуване.²⁰⁴

Въпреки всичко това родната ни църква продължава да полага усилия да просвещава българските граждани възползвайки се от употребата на новите масмедии какъвто е Интернетът. В тази връзка „на 19 юни 2009 г. в салона на Софийската света

²⁰³Църковен вестник,София, 1-15 януари 2013 г.бр.1, стр.1,4,5 – Духовната криза на ценностите и религиозно-нравственото възпитание на подрастващите, доц. Костадин Нушев.

²⁰⁴ Църковен вестник, София, 16-31 декември 2008 г., бр.23,стр. 4-5 – Обучението по религия в българските училища: проблеми и перспективи, дякон Кирил Синев.

митрополия стана публичното представяне на официалния електронен сайт на БПЦ – Българска Патриаршия, който е достъпен на адрес: www.bg-patriarshia.bg.” За голяма радост на всички присъстващи на този ден се чества паметта на св. Паисий Хилендарски като това важно събитие за историята на църквата ни събуди изключителен обществен интерес. „В своето приветствено слово Негово Светейшество патриарх Максим каза: Официалният електронен сайт на БПЦ – Българска Патриаршия е естествено продължение на вековната апостолска, мисионерска, духовно-просветна и културна дейност на нашата Църква. Чрез това ново средство на обществено служение БПЦ ще продължи да работи за благото и духовния напредък на нашия народ. Сайтът ще послужи и за засилване на диалога с медиите и държавните институции”. Също така патриарх Максим набляга на факта, че присъствието на църквата ни в Интернет-пространството ще ѝ помогне да задоволи „оправдания обществен интерес към нейния живот”, както и да отговори на „потребността на българската нация да чува позицията ѝ по актуалните проблеми на нашето време”. По време на това публично представяне в изказването си Ловченският митрополит Гавриил прави интересна констатация: „Ако Интернет се използва и за зло, Църквата счита за свой дълг да му противопостави доброто”. Също така в своята презентация, по време на това църковно-обществено събиране г-н Константин Илиев разяснява „структурата на сайта, отделни негови страници и технически възможности”. За улеснение на незрящите потребители беше изрично подчертано, че „новините ще бъдат качвани на страниците на сайта и в аудио-вариант”, за да могат незрящите редовно да следят актуалните събития в БПЦ. Специално бе изтъкнато, че сайтът е в процес на изграждане, от 19 юни се стартира неговата активна дейност като ще са нужни няколко месеца за да могат да се качат материалите в отделните раздели и страници. В края на това паметно събитие „някои от гостите го нарекоха историческо за живота на Църквата”.²⁰⁵

Също така търсенето на адекватен отговор на въпроса „Защо не върви религиозното обучение в България” не може да бъде еднозначен. Съществуват общо четири фактора за този негов неуспех. Първият фактор за неговия провал е, че религията не е задължителен учебен предмет. При сегашната ситуация нито учениците, нито директорите, нито родителите гледат сериозно на свободно-избираемия предмет „Религия”, който е „нещо като кръжок след края на часовете. Преподаващите го учители

²⁰⁵ Църковен вестник, София, 16-30 юни, 2009 г., бр.12,стр. 1,3 – Стартира официалният сайт на БПЦ - Българска Патриаршия.

нямат възможността и авторитета заради краткия престой в училище (2-3 часа седмично) да опознаят колегите си и учениците. В повечето случаи те са обикновено като аутсайдери в учителския колектив и не могат да се присъединят към него. Освен това те работят само на хонорар, доходите им са изключително ниски и не им дават възможност да живеят нормално дори ако работят в няколко училища едновременно, „а не да дават почти целия си хонорар за пътни разходи”. Вторият фактор за проваляне на религиозното обучение е сполучливият избор на подходящ главен експерт по въпросите на религиозното образование към Министерството на образованието. Трябва да се отбележи, че той е „абсолютно безпомощен да организира обучението, да работи с учителите, да направи нещо за повишаване на квалификацията им”. Причината е, че е завършил богословие преди много години и не притежава абсолютно никакъв опит в преподаването и проблематиката на този специфичен предмет. Все пак не можем да го виним в „умишлен саботаж” на този дълъг процес на въвеждане на религия в средните училища. Очакванията на всички бяха да „извоюва задължително обучение по религия” възможно най-скоро. Той претърпява провал и този път и прехвърля вината за това на богословите и тяхната недостатъчна подготовка както и на бездействието на Св. Синод и Богословския факултет в решаването на този наболял за нацията ни проблем. Третият фактор се състои в „пълната липса на координация между Богословския факултет и Св. Синод от една страна и държавата от друга”. Всяка година тези религиозни институции финансират обучението на жени богослови за да се реализират като преподаватели по религия. Нерадението за бъдещата им професионална реализация води на практика до загуба на мотивация и липса на добри специалисти компетентни по въпросите на религиозното образование. Така се стига и до четвъртия фактор, който включва безразличието и пасивността на обществото ни като цяло. Всеки родител осъзнава нуждата децата им да изучават религия в училищата, но „почти никой не е готов да отстоява правото на децата си на такова обучение. Ние все още не сме готови да се борим и да отстояваме исканията си. Нашият проблем е в нашата пасивност, която дава възможност на некадърността, безразличието и злонамереността да провалят нашия живот и бъдещето на страната ни”.²⁰⁶

„На 6 ноември 2012 г. българският народ и чедата на Българската православна църква осъмнаха със скръбната вест, че Предстоятелят на нашата Църква Негово

²⁰⁶ Църковен вестник, София, 16-30 ноември, 1998 г., бр. 22, стр. 7- Защо не върви религиозното обучение в България, Полина Георгиева.

Светейшество Българският патриарх и Софийски митрополит Максим се е представил в Господа”. Той ще остане в паметта на българския народ като „обединител на нацията и светла личност в българската история, пример за доброта, човешко достойнство и смирение”. Цели 41 години той стои начело на Българската православна църква. Освен това патриархът е почти столетник – достига до 98-годишна възраст. Почти половината от патриаршеското му служение преминава сред ширещо се безбожие и войнстващ атеизъм, а по-голямата част от него във време на вътрешно-църковни борби. Да бъдеш патриарх в такова тежко време, определено не е никак лесно. Първостоятелят на църквата ни трябва да притежава редица лични качества като „сила и твърдост на характера, дипломатичност, умение да отстояващ позицията си, способност да обединяваш и сплотяваш”, за да може да се задържи на властта, дадена му от бога и православните християни за този толкова дълъг период от време. Патриарх Максим винаги е бил противоречива личност за българското духовенство и миряни по отношение на дадените мнения и оценки за него, които по своята същност се поляризират. Те определено са крайни – „едни го обичаха безрезервно, други го ненавиждаха и мразеха”. Има реална възможност или да „героизираме”, да възвеличаваме, да виждаме в патриарха герой или да очакваме много повече от него отколкото е възможно, критикувайки цялата институция, която той оглавява. Най важната дата в живота на дядо Максим е 4 юли 1971 г., когато той е избран за Български патриарх, какъвто остава до края на земния си път – 6 ноември 2012 г. В периода на неговото служение въпреки ширещата се атеистична идеология в обществото църквата успява да се съхрани. Нараства броят на свещенослужителите, 80 % от погребенията се извършват с опело, Започва дори строенето на нови храмове. По време на разкола българският патриарх „не отвърща на хулите, не изрича нито една лоша дума срещу никого, но прощава на всички, като запазва своето достолепие и достойнство на Църквата”.²⁰⁷

„Дълго прикриваните вътрешни противоречия между митрополитите от Светия Синод, докато патриарх Максим беше все още жив, не само излязоха наяве след смъртта му, но и никой вече не се опитва да ги прикрива”. Битката, кой да наследя дядо Максим на светия престол между оформилите се две крила в синода – около Пловдивския митрополит Николай и около Варненския Кирил става все по-ожесточена, че нито една от двете страни няма да подбери средствата за да се домогне до победата. По този начин, без да си дават сметка те подкопават и без това „ниското доверие в ръководството на

²⁰⁷ Църковен вестник,София, 1-15 ноември, 2014 г.,бр. 21, стр. 3 – В памет на патриарх Максим.

православната църква”. Всъщност може да се каже, че след смъртта на патриарх Максим владиците от Светия синод са отново в разкол, макар и не толкова драстичен с предходния. Разколът започва часове след обявената му смърт. Без да присъстват четирима от митрополитите пловдивският владика Николай по време на прибързаното свикване на Синода бива избран и за Софийски митрополит. Другото крило, противоборстващо на дядо Николай твърди, „че е нарушен уставът, защото постът на Софийски митрополит е неразделен от този на патриарха. Според устава на БПЦ главата на църквата е по право и Софийски митрополит.” Привържениците на дядо Николай твърдят обаче, че няма нарушение на устава. Според тях е „спазено изискването на поста да застане митрополит, чиято епархия е най-близка до софийската”. Към всичко това се повдига и спорът относно провеждането на извънреден църковно-народен събор, на който да се промени уставът кандидатът за патриарх да е навършил 50 години. Понеже дядо Николай няма тази възраст, този „сценарий обслужва него и неговата силна кандидатура в домогването до властта. Този сценарий се проваля. За наместник-председател на Синода бива избран Варненският митрополит Кирил. „Заедно с това той оглави и Софийската епархия. Прегрупирането на силите окончателно очерта кой от митрополитите в кой лагер се позиционира. Четирима владци – Николай, Калиник, Игнатий и Григорий не присъстват на заседанието на Светия Синод за избиране на наместник-председател. Останалите осем обаче заявиха, че изборът на Кирил за този пост е редовен. Разбра се също, че няма да има извънреден църковно-народен събор за промяна на устава. Вотът на митрополита на САЩ, Канада и Австралия Йосиф в полза на митрополит Кирил, нанася окончателен удар по крилото на владика Николай, което засега претърпя поражение. Опитите на Пловдивския митрополит Николай да диктува правилата при избора на патриарх нямат друго тълкование освен заявката му да се включи в битката за глава на православната църква. Неговият най-голям проблем обаче е, че няма навършени 50 години за да може да заеме този пост. Но дори и да беше свикал извънреден църковно-народен събор, едва ли щеше да успее да промени устава в свой интерес. Преди всичко българският патриарх трябва да е с безупречна репутация. Причината за избора на Кирил, въпреки спорната му репутация е, че единствено той може да противостои на действията на митрополит Николай. Големият проблем обаче е коя да бъде избраната компромисна фигура за български патриарх при излъчването на трима митрополити в борбата за този висок пост. Крилото около Варненския митрополит Кирил също не е единно. Ето защо много вероятно е компромисна да се окаже фигурата на митрополит Неофит. За крилото около митрополит Николай е издигната

кандидатурата на Сливенския митрополит Йоаникий, но той се отказва от нея чрез писмо до Синода, в което заявява, че няма желание да участва в избора на патриарх. Съвсем тривиално звучи факта, че изборът на глава на православната църква се заключава повече в сферата на морала, отколкото в чисто административните категории. И ако по време на управлението на дядо Максим неговата най-важна задача и мисия се състоеше в „съхранението на единството на православната църква, главната задача на наследника му ще е да приближи църквата към хората”. Каква ще бъде съдбата на православната ни църква зависи единствено от взаимните усилия на българския клир и православния ни народ да изберат новия път на промяната, да изповядват Христовата вяра, да просвещават, възпитават и заразяват с примера си останалата голяма част от българското общество, което тъне в неверие и религиозен скептицизъм.²⁰⁸

„На заседанието си от 27 ноември 2012 г. Св. Синод определи датата 24 февруари 2013 г. за ден, в който да бъде свикан Патриаршески избирателен църковен събор за избор на нов Български патриарх”. Същинският патриаршески избор на практика се провежда на два основни етапа: „първи – избор на трима кандидати сред митрополитите за патриаршеския престол, провеждащ се на заседания на Св. Синод в пълен състав, и втори – същински избор, на който в църковна съборност на народа Божий: клир, монаси и миряни, се посочва най-достойният измежду тримата да заеме патриаршеския трон”. На 15 и 16 февруари под председателството на Варненския и Великопреславски митрополит Кирил чрез тайно гласоподаване и многократни турове бяха избрани митрополитите Старозагорски Галактион, Русенски Неофит и Ловчански Гавриил”. За щастие избор на български патриарх можа да бъде направен в определения за събора ден. Ето защо тогава бе чуто „силно и мощно гласът на Едната, свята, съборна и апостолска Църква, посочвайки най-достойния измежду достойните – новия Български патриарх Неофит”.²⁰⁹

Потушаване на разкола и възстановяване на църковното единство

През май 2010 г. епископ Йоан (Ранков) използва масмедията за да направи достояние до всички православни християни, че Алтернативният синод е готов за „помирение и единство с каноничната църква. Това решение намира израз чрез писмо до

²⁰⁸ Вестник Капитал, 17-23 ноември, 2012 г., бр.46, стр. 16,17 – Новият разкол, Велина Господинова, Зорница Стоилова.

²⁰⁹ Църковен вестник, София, специален брой, 2013 г., бр.6,7, стр. 1 – Неофит, Патриарх Български, Анула Христова.

архиереите на Светия Синод на БПЦ. Зад тази инициатива стоят имената на Инокентий, от епископ Йоан и от о.Николай Николов. Против нея са били Гervasий и Камен Бараков. Макар последните двама да нямат все още желание да се помирят с каноничната църква, епископ Йоан съзнателно се разграничава от действията на Гervasий и Камен Бараков.

На 26 ноември 2012 г. „митрополит” Инокентий, който е главата на „алтернативния синод” заявява категорично, че се връща в лоното на БПЦ като епископ Крупнишки. Според тогавашната статистика 15 свещеници от Софийска епархия са заявили, че искат да се върнат в каноничната църква. От другите епархии имало също свещеници, които желаят това. Преди Св. Синод да приеме епископ Инокентий в лоното на църквата, на заседание на 11 декември 2012 г. се разглежда обстойно „покаяната молба на Крупнишкия епископ и неговата писмена декларация”, че е готов да се отрече от титлата „софийски митрополит и наместник-председател на Св.Синод” както и от „всички извършени от него хиротонии след 1 октомври 1998 г”. По настояване на Старозагорския митрополит Галактион му се дава „църковно послушание да бъде негов викарен епископ.”²¹⁰

На 23 ноември 2017 г., по инициатива на президента Румен Радев беше проведена среща между него и Негово Светейшество Българския патриарх Неофит, по време на която и двете най-главни институции в България - Българската държава и Българската православна църква в лицето на нейните достойни водачи са „единни в желанието си за развитието и задълбочаването на отношенията между България и Република Македония.” Подписаният двустранен договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество между тях има за цел да укрепи „взаимното доверие, насърчава развитието на двустранните отношения и представлява положителна стъпка в процеса на европейска интеграция на Република Македония”. Бе подчертана и духовната родственост на България и Република Македония. Патриарх Неофит разясни също така на държавния глава въпросът относно възстановяването на единството между Българската и Македонската църква като „го увери в добрата воля на Българската патриаршия да се търсят пътища за неговото благополучно разрешаване”. Темата за автокефалността на Македонската православна църква е наред да бъде разгледана на заседание на Св. Синод, тя ще бъде обсъдена и с останалите Поместни православни църкви.²¹¹

²¹⁰ https://bg.wikipedia.org/wiki/Алтернативен_синод, 6/28/22;

²¹¹ Църковен вестник, София, 1-15 декември, 2017 г., бр.23, стр. 1,2 – Българският патриарх Неофит се среща с президента Румен Радев, Отдел „Връзки с обществеността”.

Двустранната среща между патриарх Неофит и премиера Бойко Борисов се състоя на 6 декември 2017 г. по покана на Българския патриарх. Темите на разговора касаеха „въпроса за ремонта на патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски” (премиерът възложи на министри да подготвят варианти за бъдещия ремонт на катедралата) както и взетото решение кабинетът да отпусне 940 хиляди лева за „довършително-ремонтни дейности в южното крило на манастира „Св. Вмчк Георги – Зограф” на Света Гора, Атон”. Отделените средства (набавени чрез „преструктуриране на разходите и трансферите по централния бюджет за 2017 г.”) ще са достатъчни за цялостния ремонт на крилото. Копие на чудотворната икона „Св. Георги Зограф” бе подарена на г-н Борисов в израз на благодарност от игуменът на Зографския манастир схи-архимандрит Амвросий.²¹²

В памет на 140-та славна годишнина от Освобождението на България от турско робство и в знак на продължаващото през годините братско в Христа общение между българския и руския народ през 2018 г. „честванията на Трети март бяха уважени от официална делегация на братската Московска Патриаршия – представителство, оглавено лично от Светейшия Московски и на цяла Русия патриарх Кирил”. Това посещение е категорична проява на братските връзки и църковното и народното единство между двата православни народа. В заключителната част на патриаршеското и Синодално послание на главата на българската църква по случай 140 години от Освобождението на България звучат тържествено думите: че „това единство и тази наша братска в Христа любов никога да не оскъдяват, а да пребъдват във вековете и още повече да се задълбочават, защото животът на светата Православна Христова църква е живот в единство и в братска любов, в споделена обща вяра, надежда и ценности – наш общ живот в Христа Иисуса, в лоното на Неговата света Църква, която Той основа за нас, за да живеем в нея заедно - в единство и в единомислие, и заедно да се спасяваме в нея.”²¹³

„Ловчанската св. митрополия обяви, че през 2019 г. ще бъде създадено първото у нас общообразователно училище, което ще бъде под опеката на Българската църква. Училището ще носи името „Св. Седмочисленици” и ще се помещава в сградата на старата митрополия в гр. Ловеч, в което освен общообразователните предмети, ще се изучават и предмети с християнска насоченост, запознаващи децата с православното

²¹² Църковен вестник, София, 1-15 декември, 2017 г.,бр.23, стр. 3 – Среща между патриарх Неофит и премиера Бойко Борисов, Отдел „Връзки с обществеността”.

²¹³ Църковен вестник, София, 1-15 март, 2018 г.,бр.6, стр. 1,2 –140 години от Освобождението на България, Неофит, патриарх Български и митрополит Софийски.

християнство”. Тази инициатива се обмисля вече от няколко години. За пример се взема Русия, където главно в две епархии вече съществуват такива общообразователни гимназии от първи до последния клас на средното образование. Наред с изучаването на всички задължителни предмети, които са приети и одобрени от руското образователно министерство, училищата предлагат и църковни предмети, които също трябва да се съгласуват с министерството. Разликата между този род училища и традиционно-светските е, че „образованието става под контрола и със съдействието на Църквата”. За тази цел е нужно да се назначават „учители с жива и истинска вяра, благочестие и професионализъм”. Митрополит Гавриил е силно впечатлен от тази нова практика в сферата на училищната просвета. В интервю, взето от него за този род просветителска инициатива той споделя: прави се всичко възможно на децата да им е интересно, да обикнат църквата и се оформят като истински православни граждани и завършени личности, които да отстояват православната си вяра и носят в сърцата си Христовото благовестие и изповедничество. Резултатите са повече от добри, защото там, където се води нормален духовен живот и нравствеността е главен критерий за възпитанието и личностно израстване на подрастващите, децата проявяват повече старание и трудолюбие, повече постоянство и желание да са в помощ на цялото общество, към което принадлежат.²¹⁴

Отговорността, която поемат организаторите на това родолюбиво дело е огромна, защото очакванията относно „християнското нравствено възпитание и професионализъм” от страна на възпитателите са високи, те трябва да отговарят на съвременните изисквания за добро светско и в същото време силно просвещаващо религиозно обучение на децата от първи клас до последната година от средното им образование. Причината училището да носи името на светите Седмочисленици е защото, те са „дали основата на славянската просвета и култура, още повече и на българската. Те са пример за децата като техни покровители”. В нашата църква за покровители се избират светци, защото техният живот заразява с примера си и е изключително „поучителен” за учениците. Също така се очаква техните молитви за училището да бъдат силно действени, „защото те имат пред Бога голямо дръзновение.”²¹⁵

Митрополит Гавриил години наред се бори за въвеждането на предмета Религия в българското образование. За жалост безуспешно. За голямо съжаление „предметът не

²¹⁴ Църковен вестник, София, 1-15 януари, 2019 г., бр.1, стр. 1,2 –Нова образователна инициатива на Ловчанска митрополия, Ангел Карадаков.

²¹⁵ Пак там.

влиза като задължително избираем в програмата на българското училище, а е само като свободноизбираем”. Според дядо Гавриил това е най-голямата пречка децата на България да не познават православната си вяра, докато нашето духовенство се стреми да достигне до колкото се може повече ученици. Положението в страната ни, по думите на владиката е повече от плачевно. Статистиката показва, че „в момента в България (2019 г.) по-малко от 1% деца изучават Религия-Православие, това е трагично. Това училище, което се създава в Ловеч е добро като начинание, дай боже да има повече такива училища и на други населени места, но не може да се разчита на масова практика при откриването на подобен род училищни заведения из страната. Ловчанска епархия като лидер в етаблирането им силно се надява те да станат добър пример за цяла България. Въпреки това цялото българско духовенство продължава да настоява предметът Религия да бъде въведен в „задължителния сектор на образованието”, в противен случай децата, които изучават този предмет ще са един нищожен процент в сравнение с болшинството. Вече почти 30 години след политическите промени в страната управляващите отказват да въведат този предмет. Въпреки многото преговори и различни инициативи от страна на „Св. Синод” този предмет така и не е въведен. Държавниците намират за това през годините различни оправдания. Една от причините е, че „възрастните хора не са изучавали и не знаят каква е силата и значението на този предмет”. Вероятно съществуват и други сериозни причини, но каквито и да са „те не могат да бъдат по-силни от желанието да възпитаваме бъдещите поколения на България в нравственост и добро”. За радост дори и сега, когато се изучава като СИП Религия, има родители, които първоначално са силно скептични относно тази свободноизбираема дисциплина, но виждайки примера на другите ученици, които изучават този предмет, сами идват и записват децата си.²¹⁶

Въпреки това не бива да се изненадват хората извън църквата, че в нея има грешни, несъвършени хора, толкова лоши християни. Те поставят изискването Христовата Църква да се състои от съвършени хора, светии и я осъждат тъкмо поради тази причина. Те не разбират факта, че църквата като Богочовешки организъм съществува преди всичко за грешниците, за несъвършените, за погиващите. „Църквата е небесна по своя произход и вечна, но тя действа на земята и във времето”. Нейната главна мисия е, да помогне за спасението на погиващото човечество, да го „спаси за вечния живот, да го възвиси към небето. Временното, човешкото трябва да не да се отрича и

²¹⁶ Пак там.

отхвърля, а да се просветлява и преобразява”. Самият Христос е общувал с митари и грешници заради което го осъждали фарисеите. Не бива да се забравя също така, че църквата освен божествена има и човешка страна. Първата е „вечна и непогрешима, свята и чиста”. Тя не подлежи на изопачаване и е тържествуваща на небето. Човешката страна на църквата обаче е погрешима и изменчива. Тя е податлива на „извращения, болести, упадък, но може и да има добри черти като творчески импулси, развитие, обогатяване, възраждане и др.”

В миналото Българската православна църква е била истински стожер за българската духовност и култура. Нейните църкви и манастири представлявали средища на вяра, просвета и поклонение. Те били икономически стабилни и независими, но през тоталитаризма БПЦ е почти разгромена, тя е съвсем бедна и което е най-лошото, тя е раздирана отвътре от сатанински разкол. По време на този режим учащите се не получават християнско, православно образование, което довежда до духовното осакатяване на редица поколения българи. Днес българската интелигенция и младеж не познават православната ни вяра, нравственост нито българската църковна история, не познават свещения за нас църковнославянски език. Ето защо младите хора днес „стават лесна плячка и жертва на чужди вероизповедания, секти, ереси, които ги отчуждават от всичко българско, православно, травматизират ги нравствено, психически и ги водят към гибел”.²¹⁷ Въвеждането на вероучение в училищата е крайно належащо, но за жалост на практика не се стига до консенсус между държава и позициите на Св. Синод относно този толкова наболял въпрос, от който зависи духовното здраве на нацията ни.

²¹⁷ Църковен вестник, София, 7- 13 февруари, 1994 г., бр.6, стр. 7 – Ще има ли православни неделни училища, Петко Бончев.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предложеният труд представлява кратък преглед на историята на Българската Православна църква през вековете – от началото на проникването на Християнството по нашите земи до съвременното състояние на Църквата. Но целта на разработката не е само да проследи историята на БПЦ, но и да покаже нейната роля във формирането и развитието на Българската държава и култура. Да покаже ролята ѝ на съществен фактор и във формирането на общата Славянска религиозно-културна традиция. Ролята ѝ като **първ център** на езикова и книжовна култура, основана на писмеността създадена от великите братя Кирил и Методий и особено на нейния „**Кирилски**“ вариант, създаден и развит именно в Българската средновековна държава във времето на владетелите Борис I и Симеон Велики. Тогава България преживява своя „**Златен век**“ в общественото и политическото си развитие като съществена част от Европейската християнска цивилизация! В този смисъл ние – българите наистина „даваме на вси славяни книга да четат“, както се изразява „*бащата на българската литература*“ големият „*Дядо Вазов*“!

В предложения труд се разглеждат периодите в развитието на БПЦ – трудната ѝ съдба в условията на многовековното чуждо владичество, когато статутът ѝ е сведен от суверенна Патриаршия до „**Охридска архиепископия**“! Тогава тя остава единствения стожер на българското народно самосъзнание, фактор за оцеляване на българите, на българската духовност на базата на Православието и езика! Така в последните два века на османското владичество, в условията на чужда държавност и чужда религиозно-културна система, българите сами организират формирането и налагането на своя Нова духовна институция – „**Българската Екзархия**“ – център на духовното и политическото Възраждане на българите – символ на новата българска нация!

В следващата глава се описва ролята на Българската Екзархия след Освобождението на България, когато тя продължава възрожденската си духовна, просветна и културна дейност сред българите, останали извън свободната ни държава, подложени на натиск и асимилация. Показана е ролята на БПЦ в духовния живот на българите в условията на буржоазната епоха. В следващата глава се разглежда трудната съдба на БПЦ в условията на болшевишката тоталитарна система през втората половина на XX век. Тогава тя е поставена под тоталния контрол на силовите органи на тоталитарната държава и войнстващия комунистически атеизъм. В органите ѝ са внедрени агенти на ДС. Всичко това се отразява пагубно върху БПЦ и в

постсоциалистическите десетилетия тя преживява **криза** и **разкол**, които не й дават възможност да заеме мястото си на истинска духовна институция сред полуетеистичното българско общество.

Предложеният труд, според автора, освен познавателна роля за историята на БПЦ, може да даде и доста идеи за **Религиозния** и **Културно-историческия туризъм**, доколкото големият брой манастири и черкви на БПЦ са сред най-важните туристически обекти у нас. Защото е изключително важно да се изтъква пред нашите и чуждите туристи ролята на **БПЦ като фактор** във формирането и развитието на Българската и Европейската Християнска цивилизация през вековете!

Приложение 1.

Хронология на разкола в Българската Православна Църква (БПЦ)²¹⁸

1991 г.

Събор на Православната църква потвърждава избора от 1971 г. на Негово светейшество патриарх Максим.

22 юни – На своя Национална конференция СДС повежда активна борба по отношение на каноничното ръководство на БПЦ и Н. св. патриарх Максим, като иска оставката му.

1992 г.

Свещ. Камен Бараков, проф. Анатолий Балачев и проф. Радко Поптодоров възстановяват Свещеническия съюз.

18 май 1992. Шест от тринадесетте митрополити на БПЦ (Пимен Неврокопски, Стефан Великотърновски, Панкратий Старозагорски, Софроний Русенски, Калиник Врачански и Йоаникий Сливенски) поставят началото на разкола като се отделят от канонично избраното църковно ръководство със следното изявление: „Предвид опорочеността и нищожността на избора на патриарх Максим от 1971 г. трябва да се проведе нов избор на патриарх. С оглед на това и на основание чл. 17 от Устава на БПЦ следва да се избере заместник-председател на Св. Синод, който да поеме председателството на Св. Синод до избирането на патриарх”. Депутати и активисти на СДС, начело с техният лидер и министър-председател Филип Димитров подпомагат и адмирират създаването на „демократична синя църква”.

25 май 1992. С акт № 92 ръководената от Методи Спасов Дирекция по вероизповеданията при Министерския съвет обявява за „нелегитимен и незаконен досега действащият състав на Св. Синод като ръководен орган на БПЦ” без да има право за това. Със същия акт Методи Спасов създава и ново църковно ръководство, като назначава временен „синод” с заместник-председател Неврокопския митрополит Пимен. Започва 10-годишната война на СДС срещу 12-вековната Българска православна църква. С тези неправомерни действия на Дирекцията, духовниците сами се отлъчват от Църквата по силата на Тридесето Апостолско Правило: „Ако някой епископ си послужи със светските власти, за да получи епископска власт в Църквата, да бъде низвергнат и отлъчен, както

²¹⁸ Разколът в Българската Православна Църква – ХРОНОЛОГИЯ – Pravoslavieto.com (6/28/22)

и всички, които се съобщават с него”. Г-н Методи Спасов налага заповед на сметките на Св. Синод. Така той успява да блокира фондовете на църквата и свещеници, епископи и митрополити, както и двете семинарии, функционират без заплати и без средства.

1 юни 1992. По заповед на военния министър Александър Сталийски отборът по карате на ЦСКА (собственост на Министерството на отбраната)

окупира Синодалната палата. Христофор Събев и приближените му започват да боравят с печата и архивите на Св. Синод, както и на няколко банкови сметки на БПЦ. Под ръководството на Христофор Събев и на политици от СДС е завзета и Софийската семинария, следва и неуспешен опит за превземане на Софийската митрополия. Св. Синод обжалва двукратно решението на Дирекцията, но върховният съд – Трето гражданско отделение, отхвърля жалбата.

11 юни 1992. Конституционният съд обявява за неконституционен действащия Закон за вероизповеданията. Той се задоволява да каже, че църквата е отделена от държавата.

3,4 юли 1992. На вечерно бдение Христофор Събев призовава „смирениите християни” да не допуснат владиците до храм „Св. Александър Невски” с цел осуетяване на тържествената литургия по повод 21 години от интронизацията на патриарх Максим на 4 юли. На същия ден 50-60 добре познати мутри, биячи и шурмоваци заграждат входа на катедралата и крещат богоугодно „Долу червените владици!”. Патриархът влиза в храма през олтарната врата. Този неочакван ход вбесява „смирениите християни”. Започва ръкопашен бой. Крясъци „Червени боклуци!” и „Оставка!” огласяят храма. Гостите от Холандия, Англия и Гърция са ужасени. Чужденци, полицаи, студенти-богослови и богомолци образуват жива верига около патриарха и архиереите. Навън смирениите шурмоваци разкъсват патриаршеското було на дядо Максим. Вечерта, след като прочита „Отче наш”, патриархът се обръща към архиереите: „Прощавайте братя, че днес заради мен и вие, владиците български бяхте поругани и огорчени”. В новините по БНТ владиците български са наречени „хулигани”.²¹⁹

1 октомври 1992. Разколниците шурмуват митрополията, но не успяват да я превземат. По заповед на Татарчев полицията подкрепя разколниците.

5 ноември 1992. Върховният съд оставя без уважение втората жалба на Св. Синод за отмяна на решението на Дирекцията по вероизповеданията и я класифицира като

²¹⁹ Вестник „Дума”, София, четвъртък 30 май, 2002 г., стр. 12, 13. – Досие на църковния разкол, Велислава Дърева.

неоснователна. Изборът на патриарха е наречен „неканоничен, неуставен и незаконен”. С печалбите от свещоливницата се разпореждат разколниците.

1993 г.

Април 1993. За директор на Дирекция по вероизповеданията е назначен проф. Христо Матанов (той заема поста до октомври 1996 г.). Той отменя акт № 92 и отказва регистрация на архиепископия на Христофор Събев. Дирекцията признава БПЦ за юридическо лице, но съдебната система продължава да работи за разколниците.

Юни 1993. Христофор се обявява за Макариополски архиепископ и си прави архиепископия.

29 декември. Новият началник на изповеданията проф. Христо Матанов (премиер е проф. Беров) издава удостоверение, че БПЦ е регистрирана и е самостоятелна юридическа личност.

1994 г.

София – архиеереите си възвръщат Синодалната палата и прогонват разколниците. Велико Търново – по заповед на Татарчев за първи път в историята на БПЦ е запечатан митрополитски дом, полицаи влачат и бият владиката и свещениците. В акцията участва брат Джон (Ваньо Ранков), по-късно ръкоположен от Пимен за архимандрит.²²⁰

1994 г. Проф. Александър Янчулев (кмет на София от 1991 до 1995) регистрира Инокентий за митрополит на София – в противоречие с Устава на Българската православна църква, според който Българският патриарх е и Софийски митрополит (много още преди избора на патриарх Максим). Това е явно закононарушение, тъй като Уставът е регистриран от държавата и тя няма право да го нарушава.

1995 г.

9 ноември 1995. Вицепремиерът Шиваров (премиер Виденов) нарежда на Матанов да уведоми патриарх Максим, че с отмяната на акт 92 от 25 май 1992 г. автоматично се възстановява юридическият статут на църковното ръководство, поради което не се налага нова регистрация. Христофор емигрира в САЩ.

17 ноември 1995. Стефан Софийски е избран за кмет на София. През 1997 г. Петър Стоянов назначава Софийски за служебен премиер. Мандатът му за кмет е продължен двукратно (през октомври 1999 и ноември 2003). Софийски е кмет на София до края на юни 2005, когато става депутат в Народното събрание.

1996 г.

²²⁰ Пак там.

18 март 1996. Архиереите влизат в превзетата от разколниците свещоливница в Илиенци, която е собственост на Българската патриаршия. Татарчев обвинява владиците в самоуправство и назначава анкетна комисия. До 11 април архиереи и свещеници дежурят пред свещоливницата. Със заповед на Татарчев патриархът не е допуснат в сградата. Татарчев: „Ако се наложи, ще арестувам Максим – какво като е патриарх”.²²¹

Юни 1996. Пимен отива при патриарха, за да изрази разкаяние. Бараков обявява, че ще се проведе „църковно-народен събор на пименовия синод”. Решението е взето в храм „Св. Параскева” от сини политици и разколници.

1 юли 1996. На собствен неканоничен събор отцепниците си избират свой патриарх и провъзгласяват Неврокопския митрополит Пимен за „алтернативен” патриарх в църквата „Света Параскева” в София. Приема се и „Устав” на БПЦ. Инокентий продължава да е „софийски митрополит”. Пимен е отлъчен незабавно.

29 юли 1996. Разколниците искат Министерския съвет да регистрира новия „устав” и „ръководните органи”. Отговорът е мъчалив отказ.

Октомври 1996. Правителството на Жан Виденов назначава нов Директор на Дирекцията по вероизповеданията – Бончо Асенов.

Декември 1996. В края на 1996 година Дирекцията по вероизповеданията регистрира Св. Синод с патриарх Максим.

1997 г.

22 януари 1997. Президентът Стоянов се заклева пред Пимен.

5 март 1997. Едва дошло на власт, правителството на СДС отменя с решение № 130 (на Върховния административен съд) регистрацията на Св. Синод, с което разпалва отново разкола.

27 март 1997. Заместник кметът на София регистрира Крупнишкия епископ като Софийски митрополит. С това се нарушава уставът на БПЦ, според който българският патриарх е и Софийски митрополит.

2-4 юли 1997. Четвъртият Църковно-Народен Събор осъди разкола и действията на отпадналите от единството на Църквата и ги призова към истинско покаяние и завръщане по съответния каноничен ред в лоното на Майката Църква.

17 септември 1997. Денят на София. Литургията е отслужена от Пимен и Инокентий, присъстват Стоянов, правителството, Соколов, Софийански.

1998 г.

²²¹ Пак там.

Богоявление – Стоянов е първият президент, който забранява освещаването на бойните знамена от БПЦ. Патриархът пише остро писмо до Стоянов.

20 май 1998. Свикана е т.нар. „обединителна” свещеническа конференция, в която участват разколници и някои канонични свещеници, за да търсят пътища за помирение и обединение.

Август 1998. Стоянов обявява, че няма да зачита нито Максим, нито Пимен.

30 септември – 1 октомври 1998. Свикан е разширен, Всеправославен църковен събор с участието на Предстоятели и представители от всички автокефални и автономни православни църкви. Участват 11 предстоятели на православни църкви. Седем православни патриарха потвърждават легитимността на патриарх Максим и дават възможност на падналите в разкол клирици на Българската православна църква да се завърнат в единството на Каноничната Българска църква, като се разкаят за поведението си. Всички подкрепят патриарх Максим. В своето слово той посочва СДС като виновник за разкола. Разколниците се разкайват, а после отхвърлят решенията на събора, които ги понижават от „митрополити” в епископи.

9-10 ноември 1998. В Софийската опера е проведен „извънреден църковно-народен събор” организиран и изцяло финансиран от правителството на Костов, в лицето на вицепремиера Веселин Методиев, председателя на Дирекцията по вероизповеданията Любомир Младенов и „Привременен съборен съвет на БПЦ” под председателството на проф. Иван Денев. Тъй като не е свикан от Светия синод, както изисква Устава, събранието е неканонично. Такъв събор може да свика само патриарха. „Съборът гласува освобождаването на патриарх Максим и приема нов устав (Методиев и Младенов обявяват предварително, че ще регистрират новия устав, независимо дали архиереите на БПЦ участват в приемането му или не). Приети са нововъведения, в които намира израз жаждата за власт на разколниците: за да въведат свои митрополити в управлението на БПЦ, е „решено” да бъдат създадени нови десет епархии; за да контролират бюджета и реституцията на имотите на БПЦ са въведени нови административни и контролни институции и постове, поверени единствено на разколници.

1999 г.

6 януари 1999. – Богоявленският водосвет е отслужен от проф. Радко Поптодоров. От парламентарната трибуна Веселин Методиев заявява: „България няма нито един патриарх”.

10 април 1999. След няколкомесечно боледуване, на 93-годишна възраст умира „алтернативният патриарх” Пимен. За негов приемник разколниците обявяват

Инокентий, като наместник-председател на Синода на БПЦ (според Устава на БПЦ наместник-председател се избира само временно, след смъртта на патриарх и до избирането на нов патриарх). Президентът Стоянов праща сини хризантеми. В некролога Пимен е наречен „Негово Светейшество патриарх български и митрополит неврокопски”.

2000 г.

10 януари 2000. Инокентий отслужва молебен в храм „Св. София” в чест на погрома над парламента.

18 октомври 2000. Войната срещу БПЦ навлиза в нова фаза: Върховният административен съд (ВАС) обявява с Определение № 6300 регистрацията на Св. Синод за нищожна и допуска втора църква със същото име. В обръщение към народа и клира Св. Синод казва: „БПЦ е разпъната от злонамерени чиновници, амбициозни разколници, послушни магистрати и недалновидни политици”. Обръщението е публикувано като платечно съобщение между малките обяви в два от най-тиражираните вестници. Националните телевизия, радио и информационна агенция не го включват в емисиите си.

Декември 2000. В църквата „Св. Въведение Богородично” в Благоевград нахлуват патрулни коли, полицейски кордон огражда храма, влачат дядо Натанаил по църковния плочник, патриарх Максим отслужва вечернята на улицата.

13 декември 2000. Протестно шествие на свещеници и архиереи, водени от патриарх Максим. Държавниците Стоянов, Костов, Филчев и Соколов не ги приемат.

2001 г.

1 април 2001. Във всички храмове се чете писмо на Вселенския патриарх Вартоломей срещу разкола; посланието е до президента Стоянов.

2 април 2001. Разколниците организират съд над Максим, уволняват го от длъжността патриарх завинаги със запрещение от свещенослужение в това негово качество и искат да бъде въдворен в манастир.

17 април 2001. На Великденската служба Бараков заклеява Симеон Сакскобурготски.

24 април 2001. Разколниците дават на съд Св. Синод за нанесени финансови щети на Софийската митрополия, след като самите разколници са заграбили имотите на БПЦ.

17 май 2001. Начало на предизборната кампания на СДС. Инокентий отслужва молебен в храм „Св. София” за победата на СДС. Там е и премиерът Костов.

Следва катастрофално поражение на СДС в парламентарните и президентските избори. Премиерът Симеон Сакскобурготски и новият президент Георги Първанов се заклеват пред патриарх Максим.²²²

2002 г.

16 юли 2002. Обжалвайки мълчаливия отказ на МС за регистриране на решенията на разколническия събор от 1996 г. „алтернативният“ синод губи делото срещу правителството във Върховния административен съд (ВАС). Така МС утвърждава, че съществуването на две религиозни общности с наименованието „Българска православна църква“, с два устава и две ръководства е незаконно.

22 юли 2002. Убит е 66-годишният ставро-иконом Стефан Камберов (от разколническия синод). Убийството е извършено в 2-3 часа през нощта край междуселски път и официалната информация ден след убийството е оскъдна. Това не пречи на медии и зложелатели начаса да започнат грозни манипулации против свещенството и каноничната ни църква. Св. Синод осъди убийството и призова разколниците да се покаят и върнат в Църквата.

26 юли 2002. Поврат на СДС за разкола: СДС заявява в декларация, че „убийството на отец Стефан Камберов би трябвало да тласне политиците към безпощадна равно-сметка и преоценка на досегашното ни поведение“. СДС декларира, че на Всеправославния събор през 1998 година на разкола е сложен край, че Църквата ни е единна и неделима, и обещава да не подкрепя повече процеси на разцепление.

29 декември 2002. Парламентът приема последните текстове от внесения от Борислав Цеков Закон за вероизповеданията.

2003 г.

2 януари 2003. Новият закон за вероизповеданията влиза в сила. Тъй като наименованието на всеки правен субект е негов индивидуализиращ белег, „синодът“ на Инокентий трябва да се регистрира с ново различно име, но го задължава да върне всички заграбени, конфискувани и одържавени имоти, принадлежащи на БПЦ. Въпреки това, Инокентий продължава да подпечатва с печата на Св Синод и да подписва като наместник-председател на Светия Синод и за Софийски митрополит писма до чужди посланици и до държавни инстанции, в това число областни управители, с цел местните поделения на „алтернативния“ синод да бъдат вписани в общинския регистър.

²²² Вестник „Дума“, София, четвъртък 30 май, 2002 г., стр. 13. – Досие на църковния разкол, Велислава Дърева.

Юни 2003. СДС иска неофициално експертиза на Закона за вероизповеданията от Съвета на Европа.

6 юни 2003. В специално писмо, изпратено до парламента, Съветът на Европа изпраща експертизата на Закона за вероизповеданията, с което го защитава. В експертизата законът е определен като значителен напредък в защитата на религиозните права и свободи и в изпълнение на международните норми. Специално е споменато, че няма никакви пречки БПЦ да бъде призната за традиционна религия.

Септември 2003. Инокентий прави опит да регистрира разколническият синод с името „Българска православна църква“, защото молбата не е подадена от лице, което Я представлява. (Това поставя „алтернативния синод“ изцяло извън закона.

4 ноември 2003. Софийският апелативен съд (а на 8 януари 2004 година и Върховният касационен съд) потвърждават решението на Софийския градски съд. В провинцията регистрацията на църковни настоятелства на „алтернативния“ Синод все още е валидна. В обръщението си след влизането на закона в сила, Св. Синод се обръща към разколниците, напомняйки, че църквата е Една и ги призовава да не продължават да използват името на БПЦ и да върнат неправомерно завзетото ѝ имущество.

2004 г.

Края на юни 2004 г. С нотариална покана, отправена до „алтернативния синод“ на Инокентий, патриарх Максим иска да спрат да се представят за членове на БПЦ, да освободят окупираните храмове и да предадат владението на цялата движима и недвижима църковна собственост на Светия Синод. Патриарх Максим призовава чрез нотариални покани всички отделили се да се покаят и да се върнат в лоното на Църквата. Разколниците игнорират поканата доброволно да освободят заетите от тях имоти в определения от закона срок. Българската православна иска съдействието на Прокуратурата да бъдат отстранени действията на отцепниците.

22 юли 2004. Прокурорът на София Бойко Найденов установява, че „има самоуправство от страна на самонастанили се лица в български храмове“, поради което прокуратурата взема решение свещениците, окупирали досега близо 250 храма, параклиси и манастири, да бъдат изведени насила. С прокурорско разпореждане полицията започва акция в цялата страна за отстраняването на свещениците на Инокентий. До третия ден всички окупирани храмове в столицата са запечатени и предадени на свещеници от БПЦ. Предаването на по-голямата част на църковните имоти в страната става без сътресения, но петдесетина свещеника в 30 църкви оказват съпротива. В някои от тях се стига дотам, че органите на реда насилствено да извличат

барикадирали се свещеници и миряни и да изкъртват църковните врати. При разразилите се грозни сцени, някои от не подчинилите се са откарани в полицията, други се нуждаели от медицинска помощ. Полицията запечатва и свещоливницата в столичния квартал „Илиянци”. Пред храмовете в София и страната е поставена полицейска охрана и се прави опис на документи и имущество.

23 юли 2004. По разпореждане на главния прокурор Никола Филчев Върховната касационна прокуратура (ВКП) образува следствено дело срещу „синада на Инокентий и го възлага на Националната следствена служба. Обвиненията са по член 206 и 274 от Наказателния кодекс за незаконно владение на чуждо имущество, самоволно действие и самоуправство – за обсебване на църковно имущество и вещи, принадлежащи на Православната църква, както и за използване на идентични наименования с тези на БПЦ – име, печат и документи. Срещу Инокентий и още седем души от бившия алтернативен имот има и друго следствено дело – за обсебване на имущество в особено големи размери. БПЦ отправя отново призив към отцепниците да се покаят и да се върнат в Църквата.

Септември 2004. В Европейския съд по правата на човека в Страсбург са подадени две искания за съд на държавата ни и на патриарх Максим – едното от тях е от Инокентий, а другото от група граждани, сред които и Анатолий Балачев.

Септември-октомври 2004. Църковното настоятелство на храм „Света София” в Чикаго освобождава своя свещеник заради злоупотреби. Допълнително възниква конфликт с Американския и Австралийски митрополит Йосиф и ново-настият свещеник преминава заедно с общината при Инокентий. Завоювалият печална известност игумен на Роженския манастир епископ Йоан „Богослов” е също активен в САЩ.

Ноември 2004. След пенсионизирането си през октомври 2004 свещ. Анатолий Балачев (преподавател в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски”, един от идеолозите на разкола, заемал в продължение на повече от 6 години длъжността главен секретар на „синада” на Инокентий), изпраща покаяно писмо до Св. Синод. Епархийският съвет на Софийска митрополия удовлетворява молбата му за връщане в БПЦ.

2005 г.

Началото на 2005 г. Инокентий е формално освободен от поста наместник-председател на „Алтернативния синод”. Неговото място заема 90-годишният епископ Борис Пловдивски. Разколниците завеждат иск за 200 милиона евро в Европейския съд

по човешките права в Страсбург, които държавата да им плати като компенсация за „неправомерното им изгонване от храмовете” на 21 юли 2004 г.

Март 2005 г. Разколът е смален до минимум. От общо 50-60 свещеници-разколници в цялата страна, 40-45 свещеници и двама епископи се връщат в БПЦ, в това число яростни противници на патриарх Максим, като свещениците Анатолий Балачев (бивш секретар на синода на Инокентий) и Веселин Арnaudов. Останалите са свещеници - ръкоположени по времето на разкола, както и такива, които са „загубили качествата да бъдат православни духовници. Те имат втори или трети брак или съществува някаква друга причина, поради която не могат да са духовници. Има само 5-6 души, които са свързани с политически партии и обслужват политически и други интереси, а не религиозни. Някои от свещениците са били ръкоположени по времето на разкола и затова сега не могат да се върнат.

12 април 2005 г. В Софийския районен съд е внесен обвинителен акт против Инокентий за самоволното подписване и подпечатване от него на 439 документа от 2 януари 2003 г. до 6 юли 2004 г., в които се е представял за Наместник председател на Светия Синод и Софийски митрополит, какъвто е Н. Св. патриарх Максим. По друго дело разколниците са обвинени, че са обсебили в особено големи размери църковни имоти.

12 юни 2005. Умира опростеният и възстановен от Св. Синод ставрофорен иконом Анатолий Балачев. Да упокои Бог душата му!

2006 г.

1 февруари 2006. В Софийския районен съд започва делото против Инокентий. В ход е и съдебно дело за обсебването на големи размери имот от БПЦ.

12-15 февруари 2007. Представители на „алтернативния” синод са на посещение в Страсбург, за да се опитат да повлияят членове на Европейския парламент да оказат натиск върху българското правителство относно изгонването на разколническите свещеници от храмовете през юли 2004 година.

2007 г.

11 декември 2007. Петър Станков, обвинен в превишаване и нарушаване на служебните си задължения при регистрацията на 33 настоятелства на „алтернативния синод” в регистъра на вероизповеданията на Столична община е оправдан от Софийския градски съд и от Софийския апелативен съд. Съдът заключава, че Станков не е бил длъжен да проучва дали „алтернативния синод” има право да се представя за Св. Синод на Българската православна църква (и с това да Я представлява), и че един кмет не би

трябвало да откаже да впише в регистъра местни поделения на вероизповедания (въпреки, че в случая въпросните „вероизповедания” и настоятелствата им не са съдебно регистрирани, както Законът на вероизповеданията изисква). Съдът приема, че с тази регистрация Станков не е облагодетелствал „синаода” на Инокентий.

2009 г.

22 януари 2009. Европейският съд за правата на човека в Страсбург оповести решението си относно исковете на „Св. Синод на Българската Православна Църква (Митрополит Инокентий)”. Съдът е приел единодушно, че по отношение на Европейската Конвенция за правата на човека от 1950 г. :

- на просителите не е накърнено правото на справедлив съдебен процес (чл. 6), правото на защита на собствеността (чл.1 от Протокол 1) и Правото на ефективно средство за защита (чл. 13).
- съдът намира иска на жалбоподателите за непълноценен и неясен, но постановява българската държава да ги овъзмезди жалбоподателите общо с 8.000 евро за разносните им по процеса.

Съдът призова двете страни да представят своите забележки и да уведомят съда за постигнати взаимни споразумения до три месеца след като решението влезе в сила. След това съдът ще обяви решението си относно иска на разколниците, възлизащ на близо 680 милиона евро за материални щети (сред които стойността на 107 храма и други сгради и загуба на трудово възнаграждение на инокентиеви служители и свещеници от 2004 година досега), както и на два милиона евро за нематериални щети.

В свое изявление Св. Синод отново характеризира претенциите на напусналите църквата Инокентий и неговите шестима служители като несправедливи и необосновани, а решението на съда – като намеса в делата на самоуправляемата Българска православна църква. Св. Синод подчерта, че никой съд или организация не може да се произнася по каноничните въпроси на нашата църква, която има свое единно канонично ръководство. Св. Синод призова правителството да обжалва решението на съда.

Потушаване на разкола и възстановяване на църковното единство

Май 2010 г. Епископ Йоан (Ранков) съобщи чрез масмедиите, че Алтернативният синод е изпратил писмо до архиереите на Светия синод на БПЦ, в което се обявява за помирение и единство с каноничната Църква. Решението е било подкрепено от

Инокентий, от епископ Йоан и от о. Николай Николов. Против са били Гervasий (Патъров) и Камен Бараков. Йоан е заявил още, че ще следва тази посока, като се разграничава от действията на Гervasий и Камен Бараков, които все още не искат да се помирят с каноничната Църква.

26 ноември 2012 г. Главата на „алтернативния синод” „митрополит” Инокентий прави изявление, че се връща в лоното на БПЦ като епископ Крупнишки. В началото на декември митрополит Кирил Варненски и Великопреславски каза, че 15 свещеници от Софийска епархия са заявили, че искат да се върнат към БПЦ, има желаещи и от другите епархии, но техните писма ще бъдат разгледани от съответните епархийски съвети, а не от Св. Синод. Св. Синод в заседанието си на 11 декември 2012 г., след като разглежда покаяната молба на Крупнишкия епископ Инокентий и неговата писмена декларация, с която се отрича от титлата „софийски митрополит и наместник-председател на Св. Синод и от всички извършени от него хиротонии след 1 октомври 1998 година, решава да го приеме в лоното на БПЦ-БП и по молба на Старозагорския митрополит Галактион му определя църковно послушание да бъде негов викариен епископ.

Приложение 2:

Албумна част на десетте най-известни български манастира

Рилски манастир „Св Йоан Рилски“

Бачковски манастир „Успение Богородично“

Троянски манастир „Успение Богородично“

Драгалевски манастир „Успение Богородично“

Кремиковски манастир „Св. Георги“

Земенски манастир „Св. Йоан Богослов“

Роженски манастир „Рождество Богородично“

Преображенски манастир „Преображение Христово“

Соколски манастир „Успение Богородично“

Врачешки манастир „Св. 40 мъченици“

Библиография

Бакалов, Георги. Българската Православна Църква – Исторически очерк , с.17

Бакалов, Георги. Християнството в България,
статия:www.pravoslavieto.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm

Георгиев, Е. Цит.съч., 202-228; Ангелов, Д. Богомилството, с. 85.

Gujzelev, V. Das Papstum und Bulgarien im Mittelalter (9. – 14. Jh.). – BHR, 1997, № 1, р.43.

Денев, Иван. Българската православна църква под комунистическа власт (1944-1989), София, 2012 г. с. 5-574.

Динков, К. История на Българската църква (четива), Враца, 1954 г., с. 100.

Златарски, В. Български архиепископи-патриарси през Първо царство – ИИД, 6, 1924, с.74.

Златарски, В. История, т. 3,72-73, 80-83.

Златарски, В. Национализация, 1-32.

Иванов.Й. Български старини из Македония. С.,1931,565-566.

История на България. Т. 2,с.215;ГИБИ. Т. 4, 1961, с. 335; ГИБИ. Т. 5.1964, с.157; ГИБИ. Т. 6, 1965, с. 137, 238; Симеон митрополит Варненски. Писмата на Теофилакт Охридски. – В: Сп. БАН. Т. 27. С., 1931, с. 260;

История на България, т. 7. София: БАН, 1991 г., с. 430.

История на България. Т.9, София, 2012 г., с. 745, 746.

Йосиф I, екзарх. Дневник, София, 1992г. с. 18.

Калканджиева,Даниела. Българската православна църква и държавата (1944-1953), Албатрос, София, 1997 г

Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и „народната демокрация”.Силистра, фондация Демос, 2002 г.

Каравълчев, В. Репресивната политика на комунистическата власт срещу православната църква в България (1944-1964 г.). (София): Зографски манастир, 2020 г.

Кернс, Ърл. Християнството през вековете. София, Издателство Нов човек, 1998 г. с. 517

Лопарев, Х. Цит.съч., с. 20.

Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989), ciela, 2010 г. с. 172

Миланов, Р. Църква и общество в България днес: В. Търново: УИ „Св.Св. Кирил и Методий, 2016 г., с.

Митр. Симеон. Писмата на Теофилакт Охридски. Сб. БАН т. XXVII, С., 1931, 5-230. Вж. По-конкретно Снегаров, Ив. Цит. съч., т. 1. 198-204; Златарски, В. История на българската държава през средните векове. Т. II. С., 1972, 252-366

Ников, П. Принос към историческото изворознание, с. 52-53.

Николова, Бистра. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV век). София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, 1997 г., с. 12.

Николов, Й. Папската политика в Сърбия в края на XII и началото на XIII в. – ГСУ ФИФ, 9, 1966-1967, № 3, 170-183.

Петрова, Гълъбина. Българската православна църква през Средновековието (Първа българска държава)/Гълъбина Петрова// Правна мисъл (София), 2004, N 4 с. 7.

Петрова, Гълъбина. Българската православна църква през Средновековието (Втора Българска държава)/Гълъбина Петрова //Правна мисъл (София), 2005, N 4, с. 3-24.

Петров, Петър. Охридската българска архиепископия (1018-1767 г.)/Петър Петров//Македонски преглед (София), XXII, 1999, N 3, с. 11-12.

Проф. Коев, Тотю. Кратка история на БПЦ – статия, 2005 г.

Райкин, Спас Тодоров; Схизма в БПЦ 1992 – 2002 г. Документи и коментари по канонически, исторически и политически въпроси – Политическо пътешествие срещу ветровете на XX век, София – 2009 г., издателство: Pensoft; София, том: 12

Проф. Спас Райкин, Проблеми на БПЦ: Политически проблеми пред българската общественост в чужбина: Сборник статии „есета, студии и коментари”, София, 1993 г., издателство: сп. Свободно земеделско знаме.

Снегаров, Ив. *История на Охридската архиепископия*. Т. 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците (второ фототипно изд.). С. 1995; Т. 2. От падането ѝ под турците до нейното унищожение (1394-1767)...С., 1995.

Снегаров, Ив. Цит. съч., т. 1, 195-206.

Станоев, Бончо. Православието и България. ИК „Православие”, София, 1992 г. с.

Станимиров, Ст. История на българската черква, част II. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Дановъ, 1898 г., с. 1, 2, 3

Стефанов, Стефан. Социалната мисия на Българската православна църква, Шумен, Издателство „Аксиос”, 2008 г. с. 3-223

Темелски, Христо. История- Православието в България –
www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml

Трифонов, Стайко. История на България 1878-1944, София, 2000 г. с.89.

Цанкова-Петкова, Г. Цит. съч.,с. 144 и сл.

Цонева, Пенка.Развитие на връзката Българска православна църква – българско образование 865-1989, София: Колибис, 2015, с. 260.

Цонева, Пенка. Просветната дейност на Българската църква 1870-1989. София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски”,2012 г.

Чилингиров, Асен. Българската църква: изледвания, факти, документи, Херон Прес, София, 2014 г. с. 1-164.

ГИБИ,т. II ,С., 158, с.47; ГИБИ, т. VII, 107-108

ЛИБИ, т.2, с. 62.

Църковен вестник,София, февруари, 1994 г., бр.9, стр.7 – Намесата на държавната власт и политиката в църковните дела е недопустима, Христо Маринов.

Църковен вестник, София, юни, 1994 г., бр. 25,стр. 1 – До болка позната тема или за официалното безбожие и за безбожието на официалите, Иван Димитров.

Църковен вестник, София, януари, 1993 г., бр.5, стр.5 – Църквата е независима от държавната власт, разговор с Татяна Дончева, юристконсулт на Светия Синод.

Църковен вестник, София, 4-10 декември, 1995 г., бр.49, стр.3 – Възможно ли е помирение с разколниците, Стоян Тодоров.

Църковен вестник, София, 12 ноември 1990 г. бр. 39,стр. 7 – Да възстановим един от най-славните ни национални празници – деня на народните будители – първи ноември, Стоян Тодоров.

Църковен вестник,София, ноември, 1993 г., бр.44, стр.8 – Будители на Българщината, пазители на вярата, Бисер Христов.

Църковен вестник, София, октомври 1994 г., бр.43, стр. 3 – Честит юбилей!, Видински митрополит Дометиан.

Църковен вестник, София, 31 май 1991 г. , бр. 22 стр. 1 – Негово Светейшество Цариградският вселенски патриарх Димитрий посети България.

Църковен вестник, София, 12 ноември, 1990 г., бр.41, стр.1 – Църквата и съвременният свят, предизвикателствата на демократизацията, Проф. Антоний Хубанчев.

Църковен вестник, София, 7- 13 февруари, 1994 г., бр.6, стр. 7 – Ще има ли православни неделни училища, Петко Бончев.

Църковен вестник, София, 13-19 декември, 1993 г., бр.50, стр. 3 – Среща с директора по вероизповеданията, Емилия Кацарска-Петрунова.

Църковен вестник, София, 1-15 октомври, 1998 г. ,бр. 19, стр. 1,2 – Разколът свърши

Църковен вестник, София, 16-28 февруари, 2001 г. ,бр. 5, стр. 3 – Становище на Вселенското православие относно продължаващия разкол в БПЦ и държавната намеса в църковните дела, Патриарх на Константинопол Вартоломей.

Църковен вестник, София, януари, извънредно издание, 2002 г., стр. 2 – информация за Петия църковно-народен събор...

Църковен вестник, София, 1-15 януари, 2007 г. бр.1,стр.1 – БПЦ участва в тържествата за влизането на България в ЕС.

Църковен вестник, София, октомври 2008 г., бр.19,стр. 1 – Изявление на Шестия църковно-народен събор на БПЦ.

Църковен вестник, София, октомври 2008 г., бр.19,стр. 2 – Становище на VI ЦНС относно
Проектозакона за училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка.

Църковен вестник,София, 16-30 ноември, 1998 г.,бр. 22,стр. 7- Защо не върви религиозното обучение в България, Полина Георгиева.

Църковен вестник, София, 16-30 юни, 2009 г., бр.12,стр. 1,3 – Стартира официалният сайт на БПЦ – Българска Патриаршия.

Църковен вестник,София, 1-15 януари 2013 г.бр.1, стр.1,4,5 – Духовната криза на ценностите и религиозно-нравственото възпитание на подрастващите, доц. Костадин Нушев.

Вестник „Дума”, София, четвъртък, 30 май, 2002 г.,стр. 12,13. – Разпятieto.

Вестник „Дума”, София, четвъртък 30 май, 2002 г., стр. 12, 13. – Досие на църковния разкол, Велислава Дърева.

Църковен вестник,София, 1-15 ноември, 2014 г.,бр. 21, стр. 3 – В памет на патриарх Максим.

Вестник Капитал, София, 17-23 ноември, 2012 г.,бр.46, стр. 16,17 – Новият разкол, Велина Господинова, Зорница Стоилова.

Църковен вестник, София, специален брой, 2013 г.,бр.6,7, стр. 1 – Неофит, Патриарх Български, Анула

Христова.

Църковен вестник, София, 1-15 декември, 2017 г.,бр.23,стр. 1,2 – Българският патриарх Неофит се среща с президента Румен Радев, Отдел „връзки с обществеността”.

Църковен вестник, София, 1-15 декември, 2017 г.,бр.23, стр. 3 – Среща между патриарх Неофит и премиера Бойко Борисов, Отдел „Връзки с обществеността”.

Църковен вестник, София, 1-15 март, 2018 г.,бр.6, стр. 1,2 –140 години от Освобождението на България, Неофит, патриарх Български и митрополит Софийски.

Църковен вестник, София, 1-15 януари, 2019 г.,бр.1, стр. 1,2 –Нова образователна инициатива на Ловчанска митрополия, Ангел Карадаков.

Разколът в Българската Православна Църква – ХРОНОЛОГИЯ – Pravoslavieto.com (6/28/22)

www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=history.xml

https://bg.wikipedia.org/wiki/Алтернативен_синод, 6/28/22;

www.pravoslavieto.com/history/hristianstvoto_v_Bulgaria.htm

Олга Костадинова

ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪРХУ ИСТОРИЯТА
НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА

Рецензенти:

:

Проф. д-р Стефан Кирилов
Доц. д-р Петър Първанов

ISBN 978-954-00-0431-0 (pdf)

Университетско издателство „Неофит Рилски“
2700 Благоевград, ул. „Иван Михайлов“ 66